

СУЧАСНІСТЬ

ТРАВЕНЬ 1968 • Ч. 5 (89)

Нові поезії

Оксани Санатович та Катерини Горбач

Лист радянських баптистів до У-Тана

Лист політичного в'язня

Валентина Мороза

депутатам верховної ради УРСР

(продовження)

Екуменічно-наукова зустріч у Ленінграді

З приводу 110-річчя з дня народження та 50-річчя з дня смерти Івана Франка у «Суспільно-політичній бібліотеці» (ч. 17) видавництва ПРОЛОГ вийшов з друку збірник матеріалів п. н.

Іван Франко

ПРО СОЦІЯЛІЗМ І МАРКСИЗМ

(Рецензії і статті — 1897-1906)

Упорядкування, вступна стаття і довідки Богдана Кравцева. Книжка має 260 стор. Ціна — 2,50 дол. або відповідна сума в перерахуванні на іншу валюту.

З замовленнями звертатися до видавництв «Пролог» і «Сучасність»

У «Суспільно-політичній бібліотеці» (ч. 18) вид-ва ПРОЛОГ вийшла з друку перша частина монографії:

Іван Майстренко

СТОРИНКИ З ІСТОРІЇ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ

Зміст першої частини: Передісторія КПУ; Дискусія між Леніном і Юркевичем; Відірваність КП(б)У від українських мас і її розклад; Самостійницькі течії в українському комунізмі.

Книжка має 100 стор. Ціна — 1,50 дол., або відповідна сума в перерахуванні на іншу валюту.

З замовленнями звертатися до видавництв «Пролог» і «Сучасність».

У видавництві СУЧАСНІСТЬ появилася нова книжка:

Поль Кльодель

БЛАГОВІЩЕННЯ МАРІЇ

у перекладі Віри Вовк

Ціна книжки, що має 94 стор., — 2,— дол., або відповідна сума в перерахунку на іншу валюту.

Замовлення просимо надсилати до нашого видавництва або на адреси наших представників.

СУЧАСНІСТЬ

Вид з вулиці Митрополита Василя Лемківського
у місті Львові

Любослав Гуцалюк: Ментона,
туш (1963), 35,5 × 28 см.

СУЧАСНІСТЬ

ТРАВЕНЬ 1968 • Ч. 5 (89)

ЛІТЕРАТУРА, МИСТЕЦТВО,
СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЯ

РІК ВИДАННЯ ВОСЬМИЙ

МЮНХЕН

Видає: Українське товариство закордонних студій.

Редакція: Вольфрам Бургардт, Богдан Войчук, Богдан Кравців,
Мирослав Прокоп, Роман Рахманний, Володимир П. Стахів.

У питаннях літератури, мистецтва та науки просимо листуватися на адресу:

Wolfram Burghardt, 212 Tarbart Terrace, London, Ontario, Canada.

Редакція не приймає статей, не підписаних автором, і застерігає за собою право скорочувати статті і правити мову. Статті, підписані авторами, висловлюють їх власні погляди, а не погляди редакції.

Передруки та переклади з журналу «Сучасність» дозволені тільки за виразним поданням джерела.

Gemäß dem Gesetze über die Presse vom 3. Oktober 1949 (§ 8, Abs. 3) und gemäß der Verordnung zur Durchführung dieses Gesetzes vom 7. Februar 1950 wird mitgeteilt:

Herausgeber: Ukrainische Gesellschaft für Auslandsstudien e. V.;
8 München 2, Karlsplatz 8/III, (Telefon 59 46 67);
Bundesrepublik Deutschland

Geschäftsführer: Roman Tymkewycz

Druck: „Logos“ GmbH, Buchdruckerei und Verlag, München 19, Bothmerstr. 14

ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО

Травень на вильоті

Оксана Сенатович

ЖІНКА ХУДОЖНИКА

Триптих

1

Весна не розквітне без тебе,
бо стане той квіт чужим.
Мене не лоскоче небо
бентежним чуттям своїм.

Не хочу весни ласкавої,
не хочу весни з добром.
Деревами стануть трави,
зігріті моїм теплом.

Нехай велетенське місто
весняним дощем шумить.
Собі не знаходжу місця
в безмежності тісноти.

Між нами нема різниці,
до тебе лечу сама.
Згинула між блискавицями
осиротіла зима.

2

Сплю сном пожежника.
Тебе нема.
Липневі липи медом липнуть.
Тебе нема.
Я — сон.
Я — слух.

Під кожен стук
я ніжність в'ю.
На кожен стук
я зло гублю.
Та знову тиша
відьмою муркоче.
Тебе нема.
Сплю сном пожежника.

3

Ти зробив мене тінню,
своею тінню.
Твою голову
сонце
обходить довкола,
та під враженням світла
я не сліпну,
а перед тобою
витінююсь.
А з заходом сонця
заходжу за тебе.

І коли за дев'яте коло
помандруеш за мудрістю ти,
не дивуйтеся, люди,
коли побачите
на вулицях міста
блукаючу тінь.

БАЛЯДА ПРО РУКИ

В концертному залі
веслували руки по музиці...
Руки веслували по музиці,
а потім вони
від ударів
свою захищали голову.
І піднімались два білих прапори,
й просили захисту та опори,
а потім самі вже чинили опір
і під час бою
втекли з побоїща.
Та він шукав...
І знайшов її там,
де ніхто не знайшов би.

І так, як вона
 зуміла втекти від нього,
 та не втекла від любови —
 до нього тягнулись губи,
 до нього тягнулись очі,
 і тільки нічого не розуміли руки
 та все ще опирались.

ПАПОРОТЬ НА КАМЕНІ

Як вибродить вино
 і визріє бажання мати дах,
 я, не розчулившись, прийму
 твої запросини весільні.
 Бурульки тоншають і дзвонами падають.
 Прийду, прийду розбрунена, як брость.
 Весільні танці розколошкують
 і заохочують вертїтись веретеном.
 Та музиканти необачні
 нараз взяли найвищу ноту
 і щоб лицем не впасти в спогад —
 падають долоні дахом до лица.
 Я кам'янію, крем'янію
 і вічним символом спливаю
 по рівчаку твого сну.
 Ти прокидаєшся, зідхаєш.
 На тлі нічного стогону стоять
 малі фігурки, вилиті давно.
 А поміж ними та, одна, з долонями до віч.
 Бурульки падають лишень напровесні...
 Стоїть фігурка, вилита давно,
 так неподібна первісній подобі,
 але така догідлива тобі.

* * *

На осі предковічного променя
 карта року пливе під ногами.
 Місяці голубами з рук.
 Вже травень на вильоті.
 Плоди мої гуснуть.
 Червнево, липнево пливу
 і вереснево жду при надії.
 Вже чекання на лезі крику:
 смуглі серденька яблук
 калатають лунко.

Яблука хочуть
своїми легеньми дихати
і першими криками б'ються об землю.
Листя скривавлене,
змучене родами,
злетіло жовтневим голубом
півколом до променя,
собою до січнів,
собою до тиші,
що віком предвічним затріснула світ.
... Та чую крізь тишу,
щораз виразніше чую,
як мій неопірений березень
повертає лице до голуба.

Оксана Сенатович — одне з цікавих нових імен, що з'явилося в українській поезії 1967 року. Молоденька львівська поетка дебютувала в київському журналі «Вітчизна» (жовтень, 1967), звідки й передруковуємо перші два вірші. Останні два вірші беремо з газети «Літературна Україна» за 5 січня 1968.

Жак фаталіст і його пан

(уривок)

Дені Дідро

Дені Дідро (*Denis Diderot, 1813—84*) належав до тих, що їх називали енциклопедистами. Не тільки тому, що він (спільно з д'Алямбером) був видавцем славетної «Енциклопедії, або Тлумачного словника наук, мистецтв і ремесел»: він був енциклопедистом як людина, що не пройшла байдуже повз жодну з тодішніх ділянок знання, почавши від філософії, політики, мистецтва й кінчаючи математикою, фізикою, анатомією. Але не останнє місце в його різносторонній діяльності посідала й літературна творчість. Всесвітньо відомі його твори розповідного жанру «Черниця» і «Племінник Рамо», але найоригінальніший з них, такий, що й сьогодні звучить зовсім модерно — «Жак фаталіст і його пан». Його з усякого погляду можна назвати першим антироманом, якщо вживати теперішньої термінології. Справді бо, це роман без сюжету, без зав'язки й фіналу. Головні персонажі — Жак і його пан їдуть, не відомо звідки і не відомо куди, не знати, з якою метою. І в подорожі Жак оповідає історію свого кохання. Але в дію включається й сам автор і раз-у-раз втягує читача. Розповідь Жака часто переривається вставними оповіданнями й анекдотами. Одну з таких закінчених історій становить історія надзвичайного одруження, яку оповідає господиня заїзду, що в ньому Жак з паном через негоду затрималися на дві доби. Тут подаємо переклад цієї історії. Повний текст роману в українському перекладі виходить друком у нашому видавництві.

Друкуємо переклад Івана Кошелівця, колишнього головного редактора нашого журналу, який на основі нового домовлення повернувся до співробітництва в журналі.

Р е д а к ц і я

Повернулася господиня, все ще тримаючи Ніколь на руках, і сказала:

— Сподіваюся, що ви матимете добрий обід; щойно прийшов браконьєр, а на сторожа панських маєтків не доведеться довго чекати...

По цій мові вона взяла собі стілець. А сівши, почала оповідати свою історію.

Г о с п о д и н я : Не слід довіряти челяді; нема гірших панам ворогів...

Ж а к : Пані, ви не знаєте, що говорите; є між челяддю добрі, є й погані, і можливо, що між слугами можна нарахувати більше порядних, ніж між панами.

П а н : Жаку, ти сам не помічаєш, що не туди говориш, і вдаєшся до тієї самої безтактности, яка тебе обурює.

Ж а к : Бо пані...

П а н : Бо слуги...

Тепер дивися, дорогий читачу, що мені може перешкодити зчинити велику бучу між цими трьома персонажами? Щоб Жак ухопив господиню за плечі і викинув її з хати; щоб Жака вхопив за плечі і викинув геть його пан; щоб пішов собі один тією дорогою, а другий іншою; і щоб ти, читачу, не почув ні історії господині, ні закінчення розповіді про кохання Жака? Заспокійся, такого я не зроблю. Таким робом господиня продовжує:

— Треба визнати, що як є дуже погані чоловіки, то є такі й дуже погані жінки.

Ж а к : І не треба далеко ходити, щоб їх побачити.

Г о с п о д и н я : Чого лізете, куди не треба? Я жінка, і мені вільно говорити про жінок усе, що мені хочеться; я зовсім не потребую вашого схвалення.

Ж а к : Мое схвалення має таку саму вартість, як і кожне інше.

Г о с п о д и н я : Маєте собі, пане, слугу, який удає розумця і не дуже перед вами шанується. Я теж маю слуг, але не радила б їм дозволяти собі...

П а н : Мовчи, Жаку, не перешкождай пані говорити.

Господиня, підбадьорена такими пановими словами, підводиться, приступає до Жака, береться обома руками в боки, забувши, що тримає Ніколь, випускає її з рук, і миттю Ніколь лежить на підлозі, порпаючися й б'ючися в сповитті, і гавкає на чім світ; господиня додає крику до гавкання Ніколь, вибухи Жакового сміху додаються до гавкання Ніколь і крику господині, а Жаків пан відкриває табатирку, бере понюшку табаки і не може стриматися від сміху. Пішов галас по всьому заїзду.

— Нанон, Нанон, мерщій неси пляшку з горілкою... Бідна моя Ніколь помирає... Розповий її... Яка ж ти невправна!

— Я роблю як ліпше.

— Як вона, бідна, плаче! Відступися звідси, я сама зроблю... Вона померла!.. Смійся, смійся, від світа дурню; е з чого справді сміятися... Бідна моя Ніколь померла!

— Ні, пані, ні, мені здається, що вона вичунає; дивіться вона ворухиться.

Нанон натирає горілкою сучці носа і дає їй ковтнути; а господиня продовжує лементувати, шаліючи проти нахабних слуг. Тоді Нанон знову до господині:

— Дивіться, пані, вона розплющує очі, вона дивиться на вас!

— Бідне сотворіння, мов би очима говорить! Як тут не розчулитися?

— Попестить її трохи, пані; промовте щось до неї.

— Ходи, моя бідна Ніколь; плач, моя дитино, може, тобі полегшає. Тварини, що й люди, мають ту саму долю; лютим ледарям, пащекуватим і зажерливим вона посилає щастя, а нещастя тим, що є найкращими сотворіннями в світі.

— Правда ваша, пані, немає справедливости на світі.

— Мовчи лишень, розповий її, однеси поклади на мою постіль і затаям собі, що за найменший її крик відповідатимеш ти. Ходи, бідна тварино, я поцілую тебе ще раз, заки тебе віднесуть. Підійди ж бо сюди, дурна твоя голова... Ці пси, такі ж вони добрі; вони варті більше...

Жак: Ніж батько, мати, брати, сестри, діти, слуги, чоловік...

Господиня: А так, і не думайте сміятися, воно невинне, віддане вам, воно ніколи вам не заподіє зла, тим часом як інші...

Жак: Хай живуть пси! Бо немає нічого досконалішого під сонцем.

Господиня: Як і є щось досконаліше, то вже напевне не чоловік. Хотіла б я, щоб ви знали мірошникового пса, це коханець моєї Ніколь; немає між вами такого, скільки вас і на світі є, хто не почервонів би від сорому. Він приходить, ледве на світ займається, з віддалі, що буде більше одного льє, і застигає перед оцим вікном; він зідхає, зідхає так, що серце крається. Хоч під яку негоду не зрушиться з місця; дощ падає на нього, його тіло загрузає в пісок, так що ледве видно його вуха й кінчик носа. Чи ви здібні були б на таке для жінки, яку ви любите над усе на світі?

Пан: Це справді зворушливе.

Жак: Але де знайдеться така жінка, щоб варта була такої уваги, як ваша Ніколь?..

Одначе, пристрась господині до тварин не була її головною пристрасю, як це могло б здаватися; головною її пристрасю було говорити. Чим більше хтось мав приємности й терпіння її слухати, тим більша була йому шана, отож і не треба було її довго просити, щоб вона продовжувала перервану історію про дивовижне одруження, до якої вона повернулася при одній лише умові, що Жак мовчатиме. Пан приобіцяв, що Жак мовчатиме. Жак з байдужим виглядом розташувався в своєму куті, заплющив очі, насунув шапку на

вуха і півобернувся спиною до господині. Пан відкашлявся, спльонув, висякав носа, витягнув годинник, щоб подивитися, котра година, дістав табатирку, постукав по вічку, понюхав табаки; а господиня приготувалася до смакування пишної насолоди від свого цокотання.

Та щойно вона готова була починати, як почувся знову крик сучки.

— Нанон, доглядай бо ту бідну тварину... Це мене так запаморочило, що я не тямлю на чому й зупинилася.

Жак: Ви ще навіть не почали.

Господиня: Ці двоє людей, з якими я сперечалася за мою бідну Ніколь, коли ви прибули, пане...

Жак: Говоріть, панове...

Господиня: Чому?

Жак: Бо досі з нами поводилися з належною ввічливістю, і я привик до того. Мій пан називає мене Жаком, інші — паном Жаком.

Господиня: Я вас не називаю ні Жаком, ні паном Жаком... *(Пані! — Що там? — Рахунок за кімнату число п'ять. — Подивися на розі каміна)*. Ці двоє людей належать до високої шляхти; вони повертаються з Парижу і прямують до маєтку старшого з них.

Жак: Хто може це знати?

Господиня: Вони самі так кажуть.

Жак: Теж мені резон!..

Пан дав знак господині, з якого вона зрозуміла, що Жак не сповна розуму. Господиня відповіла на знак пана, співчутливо стенувши плечима та додавши до того:

— У його віці! Яка шкода!

Жак: Яка шкода — не знати, куди йдеш.

Господиня: Старший з них двох зветься маркіз Дезарсі. Це був чоловік, що любив жити для власного задоволення, дуже ввічливий, але без великої довіри до жіночих чеснот.

Жак: І слушно.

Господиня: Пане Жаку, ви мені перешкоджаєте.

Жак: Пані господине заїзду «Великий Олень», я з вами не розмовляю.

Господиня: Пан маркіз, одначе, натрапив на одну таку, що добре його до рук прибрала. Звали її мадам де Ляпomme. Вона була вдова, що жила в доброму звичаї, була високого роду, багата й горда. Пан Дезарсі занедбав усі свої знайомства, обмеживши себе виключно відвідинами мадам де Ляпomme, і упадав коло неї з найбільшою наполегливістю, поклавши собі всіма можливими жертвами довести їй свою любов, навіть запропонував їй одружитися. Але ця жінка була така нещаслива з своїм першим чоловіком, що вона... *(Пані! — Що там? — Ключ від засіка з вісом! — Подивись на гаку, а як там нема, дивись у скрині)* — що вона ладна була витерпіти всі нещастя на світі, ніж погодилася б на небезпеку другого шлюбу.

Ж а к : Ах, залежно від того, як записано там, угорі!

Г о с п о д и н я : Ця жінка жила дуже відлюдно. Маркіз був давнім другом її чоловіка і бував у їх домі; вона не відмовлялася приймати його й тепер. Як не зважати б на його дещо в жіночому смаку замилювання до перебільшених форм ввічливости, то він був той, про кого кажуть — людина чести. Безнастанне наполягання маркіза у сполученні з його особистими якостями, його молодістю, вродою, враження щирої пристрасти, самотність, нахил до ніжности, коротко сказавши, все те, що робить нас безборонними перед упадками чоловіків... *(Пані! — Що там? — Поштар. — Посади його в зеленій кімнаті і почастьуй, як звичайно)* мало свій ефект, і мадам де Ляпоммре, по багатьох місяцях опору маркізові, боротьби проти самої себе, зажадавши за звичаєм найурочистіших клятв, ошчасливила маркіза; щаслива без міри була б і його доля, якби він зміг зберегти ті почуття до своєї коханої, в яких він клявся і які вона мала до нього. Бо, бачите, пане, лише жінки здібні кохати, чоловіки ж у цьому ділі нічого не тямлять... *(Пані! — Що там? — Жебрущий чернець. — Дай йому дванадцять су за цих панів, що зі мною, і шість за мене, а потім хай іде по інших кімнатах)*. По кількох роках маркізові почало здаватися, що життя мадам де Ляпоммре дуже одноманітне. Він запропонував їй вийти у світське життя; і вона погодилася; приймати кількох панів і пань, і вона погодилася; влаштовувати товариські обіди й вечері, вона й на це погодилася. З часом він почав зникати, не бачивши її один день, два дні; ще далі перестав з'являтися на обіди й вечері, які сам улаштовував; далі почав скорочувати свої відвідини; знайшлися справи, якими виправдувалася його відсутність; Врешті, як і приходив, промовивши одне слово, сидався в фотелі, брав у руки брошуру, кидав її, говорив з своїм псом або засинав. А як приходив увечері, то його здоров'я, що розладналося докраю, вимагало завчасу повернутися додому: так наказував Троншен. «Цей Троншен — великий чоловік! Слово чести, я не сумніваюся, що він урятує нашу приятельку, хоч інші лікарі вже не мають жодної надії». І так мовлячи, він брав свою палицю й капелюх і виходив, забуваючи часом навіть поцілувати її на прощання. Мадам де Ляпоммре... *(Пані! — Що там? — Бондар. — Скажи, хай піде до льоху й огляне дві бочки з вином)*. Мадам де Ляпоммре почувала, що він її вже не любить; їй хотілося пересвідчитися в цьому, і ось як вона вирішила... *(Пані! — Вже йду, вже йду)*.

Господиня, втомлена тим, що їй безнастанно перебивали, пішла вниз і, очевидячки, вжила заходів, щоб далі цього не було.

Г о с п о д и н я : Яюсь по обіді вона сказала маркізові:

— Ви заклопотані, маркізе.

— Ви також, маркізо.

— Це правда, і дуже прикро заклопотана.

— Що з вами?

— Нічого.

— Це неправда. Далєбі, маркізо, — мовив він далі, позіхаючи, — розкажіть мені, що вам на серці; це виведе з нудьги вас і мене.

— Хіба ви нудьгуєте?

— Власне, ні; але бувають дні...

— Коли нападає нудьга.

— Ви помиляєтеся, моя дорога; присягаюся, що ви помиляєтеся; бувають лише іноді такі дні... І сам не знаєш, як це пояснити.

— Друже мій, мені вже давно хочеться вам дещо одверто сказати, але я боюся засмутити вас.

— Ви могли б мене засмутити, ви?

— Можливо. Але небо може бути свідком моєї невинности... *(Пані! Пані! Пані! — Хто б там був чи що б там трапилось, я заборонила вам мене кликати; покличте мого чоловіка. — Його немає дома)*. Панове, прошу вибачити мені, я повернуся до вас за одну мить.

Господиня поспішила вниз, потім повернулася і продовжила свою розповідь:

...Це сталося попри мое бажання і поза мою свідомість. Імовірно, в наслідок якогось прокляття, що впало на весь рід людський, бо й я сама не владна його уникнути.

— О, мова про вас самих... Чого ж боятися!.. Про що ж власне йдеться?

— Маркізе, ідеться... Я в розпачі; з-за мене й вас опадє розпач. Як добре поміркувати, справді було б ліпше, якби я мовчала.

— Ні, моя люба, говоріть. Чи можливе, щоб ви в глибині свого серця мали таємницю від мене? Чи найперша наша умова не була в тому, що наші серця мають бути відкриті одне для одного без остачі?

— Це правда, і саме це й є те, що мене найбільше пригноблює; закид, який ще більше поглиблює інший, що його мушу сама собі зробити. Чи ви не помічаєте, що з якогось часу я не така безжурна, як раніше? Я втратила апетит і п'ю й їм тільки з konieczности; я не можу заснути. Наше найближче товариство прикрє мені. Уночі я сама з собою стаю на пораду й питаю себе: чи справді він тепер менше уважний до мене? Ні. Чи можу я закинути йому якісь підозрілі зв'язки? Ні. Чи він перестав бути таким ніжним до мене, як раніше? Ні. Чому ж твій друг лишився, як був, а твоє серце якось змінилось? Бо так є: ти не можеш цього утаїти; ти не чекаєш його з таким самим хвилюванням, як раніше; ти не маєш того задоволення бачити його, що раніше; того нетерпіння, коли він приходить з запізненням; не відчуваєш більше того солодкого занепокоєння, яке понімало тебе при гуркоті його коляси, при повідомленні про його появу.

— Як то, маркізо?

Маркіза де Ляпоммре закрила собі очі руками, схилила голову і мовчала якусь мить, після якої мовчанки додала:

— Маркізе, я не була приготована до вашого великого подиву, до того всього гіркого, що ви можете тепер мені сказати. Маркізе, пожалуйте мене... Ні, не жалійте, скажіть мені все, і я вислухаю у повній покорі, бо на таке, що маєте сказати, я сама заслужила. Так, мій дорогий маркізе, це правда... Так, я... Але хіба це не досить велике нещастя, саме те, що до такого дійшло? Не говорячи вже про сором, гідке почуття фальшу від того, що все це я від вас приховала? Ви лишилися, як були, а ваша подруга змінилася; ваша подруга божествить вас, шанує, як і раніше, чи ще й більше; але... але жінка, яка за звичаєм, їй властивим, загляне в найпотамніші закутки своєї душі і перевірить їх зблизька, не подаючися на жодну оману, не може приховати того, що любов звідти зникла без решти. Жахливе відкриття, але тим не менше правдиве. Маркіза де Ляпоммре, я, я, — хитка, легковажна!.. Обурюйтеся, маркізе, добирайте найобразливіші слова для мене, я наперед сама себе ними заплямувала; вимовляйте їх, я готова всі їх прийняти... всі, не називайте мене лише фальшивою, бо, сподіваюся, ви погодитесь, що фальшу в мені нема... *(Жінко! — Що там? — Нічого. — У цьому домі не маеш ні хвилини відпочинку, навіть у ті дні, коли майже зовсім нікого немає і здається, ніби немає чого робити. Горе жінці у такому становищі, як мое, та ще з таким нетямущим чоловіком).* — По цій мові пані де Ляпоммре відкинула голову на спинку фотеля і почала плакати. Маркіз упав їй до ніг зі словами:

— Ви чарівна жінка, божественна жінка, жінка, яких на світі нема. Ваша щирість, ваша шляхетність приголомшує мене, і я готовий померти з сорому! Ах, ця мить, як незрівняно підносить вона вас надо мною! Які великі ви в моїх очах, і який маленький я! Ви перші заговорили одверто, а тим часом перший винуватець я. Подруго моя, ваша щирість захоплює мене, і я був би потворою, якби на щирість не відповів щирістю: признаюся вам, що історія вашого серця од слова до слова та сама, що й історія мого. Усе, що ви сама собі говорили, говорив і я собі; але я мовчав, я страждав, і не знаю, коли набрався б мужности, щоб одверто це сказати.

— Це правда, мій друже?

— Найщиріша правда; і нам не лишається нічого ліпшого, як взаємно поздоровити себе, що обое ми одночасно втратили тендітне й зрадливе почуття, яке нас об'єднувало.

— Справді, яке велике нещастя було б, якби я любила вас далі, тим часом як ваша любов давно погасла!

— Або якби, навпаки, таке сталося першому мені.

— Правда ваша, я це розумію.

— Ніколи ще не були ви мені такою милою, такою чарівною, як у цю мить, і якби мій минулий досвід не запевняв мене в протилежному, я повірив би, що люблю вас тепер більше, ніж будь-коли раніше.

І, кажучи так, маркіз узяв її руки й почав їх цілувати... *(Жінко! — Що там? — Покупець на солону. — Поди-*

вись у реєстр. — А де реєстр?.. Чекай, чекай, уже знайшов).
Мадам де Ляпоммре затаїла в собі смертельну образу, що
краяла їй серце, і почала знову говорити, звернувшись до
маркіза такими словами:

— Але, маркізе, як нам тепер бути?

— Виходить на одне, що не ошукали ні ви мене, ні я
вас. Ви маєте повне право на мою пошану, і мені здається,
що не зовсім утратив і я своє право на вашу: будемо зустрі-
чатися й далі з таким довір'ям, на яке дозволяє найінтимніша
дружба. І це заощадить нам усю ту нудоту, зрадництво, всі-
лякі закиди і без кінця зіпсований настрій — усе те, що зви-
чайно супроводить погасле кохання. Ми будемо єдині в своєму
роді. Ви здобудете всю вашу попередню свободу, а мою по-
вернете мені; ми вийдемо в світ. Ви повідатимете мені про свої
перемоги, а я не таїтимуся з своїми перед вами, якби вони
мені трапилися, в чому я дуже сумніваюся, бо по вас я буду
дуже перебірливий. Це ж буде чудово! Ви допомагатимете
мені своїми порадами, а я не відмовлю вам своїх, коли ви їх
потребуватимете чи трапиться вам опинитися в небезпечних
обставинах. Бо хто може передбачити, що станеться?

Ж а к : Ніхто.

Г о с п о д и н я : І дуже можливе, що чим далі я шука-
тиму, тим більше порівняння буде на вашу користь, і я по-
вернуся до вас ніжніший і пристрасніший, переконаний біль-
ше, ніж будь-коли, що мадам де Ляпоммре була єдина жінка,
здібна мене оцасливити. По такому поверненні можна буде
закладатися на що завгодно, що до кінця моїх днів я лишуся
вірний вам.

— А як станеться так, що по вашому поверненні ви
мене не знайтеде? Бо, зрештою, маркізе, людина не може бути
завжди справедлива, і нічого неможливого нема в тому, що
з примхи, смаку чи навіть пристрасти я уподобаю когось ін-
шого, такого, що на вас зовсім не буде подібний.

— У такому випадкові я був би напевно в розпачі, але
не мав би підстав нарікати, хібащо на долю, яка розлучила
нас тоді, як ми відповідали одне одному, і звела нас до купи,
коли ми зовсім порізнилися...

По цій розмові вони почали моралізувати про мінли-
вість людського серця, про ненадійність присягання, про об-
тяжливість подружніх зв'язків... (Пані! — Що там? — Пош-
та). Мої панове, — сказала господиня, — мушу вас залишити.
Увечорі, коли всі мої справи будуть полагоджені, я повернуся
і доведу до кінця цю пригоду, якщо вона вас цікавить...
(Пані!.. Жінко!.. Господине!.. — Іду вже, йду).

Коли господиня вийшла, пан повернуся до свого слуги:

— Жаку, чи ти щось помітив?

Ж а к : Що саме?

П а н : Що ця жінка оповідає багато ліпше, ніж можна б
сподіватися від господині заїзду.

Ж а к : Це правда. Перешкоди, які часто чинили люди
цього дому, вельми дратували мене.

П а н : І мене також.

А ти, читачу, говори одверто, бож бачиш, що ми щодо щирости на добрій дорозі: може, хочеш, щоб ми позбулися цієї вправної й велемовної цокотухи господині і повернулися до історії Жакового кохання? Про мене, як хочеш. Коли ця жінка прийде знову, Жак, що сам любить поговорити, ліпшого й не чекає, як увійти в свою ролю, зачинивши перед її носом двері. Він позбудеться її, сказавши через дірку для ключа:

— На добраніч, пані. Мій пан спить, я укладаюся в ліжку: доведеться відкласти решту на той час, коли ми будемо повертатися.

«Перша клятва на вірність, яку дали собі дві істоти з плоті й крові, була виголошена під скелею, яка розсипалася на порох. Вони взяли собі за свідка незмінности своїх почуттів небо, яке саме щохвилини міняється. Усе мінялося в них і навколо них, а вони вірили, що їх серця не знають мінливости. О, діти, вічні діти!»

Я не знаю, хто автор цієї сентенції: Жак, його пан чи я; одне певне лише, що вона належить одному з нас трьох і їй передували б та за нею й слідували б ще багато інших, що привели б Жака, його пана й мене до вечері, до після вечері, врешті, до повернення господині, якби Жак не сказав своєму панові:

— Вважайте, пане, що всі ці красномовні сентенції, які ви не до речі оповідаєте, не варті однієї старої байки, яку розповідали на вечорницях у нашому селі.

П а н : Яка ж то байка?

Ж а к : Байка про піхву й ніж. Якось засперечалася піхва з ножом, а ніж і каже до неї:

— Піхво, люба моя, злодюжка ти єсть, бо щодень нового ножа приймаєш . . .

Піхва відповіла ножеві:

— Любий мій ножу, то ти злодюжка, бо щоденно піхву міняєш . . .

— Піхво, не те ти мені обіцяла . . .

— Ножу, ти мене перший зрадив . . .

Сварка зчинилася при столі, і той, що сидів між піхвою й ножом, обізвався до них такими словами:

— Ти, піхво, і ти, ножу, обоє ви залюбки міняли ножі й піхви, бо була вам така зміна до вподоби; зле лише зробили ви, обіцявши, що ніколи не будете міняти. Чи ти не бачив, ножу, що Бог створив тебе так, щоб ти пасував до багатьох піхов? А тебе, піхво, щоб приймати не одного тільки ножа? Ви називаєте ті ножі, що зарікаються не мати жодної піхви, і ті піхви, що зарікаються не приймати жодного ножа, божевільними; а не думаєте при тому, що ви майже такі самі божевільні, коли клянетеся, ти, піхво, одного ножа триматися, а ти, ножу, однієї піхви.

Тут озвався пан до Жака:

— Твоя байка не дуже моральна, але дотепна. Ти й не знаєш, яка мені дивна думка в голові. Я уявляв тебе чоловіком нашої господині і думаю, що мав би робити чоловік, який сам любить поговорити, з жінкою, що теж не знає упину?

Ж а к : Я робив би те, що робив перші дванадцять років мого життя, які прожив у мого діда й баби.

П а н : Як їх звали? Хто вони були?

Ж а к : Старим шматтям торгували. Мій дід Жасон мав багато дітей. Уся родина була мовчазна; вони вставали, одягалися і йшли в своїх справах; потім сходилися, обідали й розходилися, не мовивши й слова. Увечорі падали на стільці; мати й дочки пряли, латали, плели, хоч би тобі слово вимовивши; хлопці відпочивали; батько читав Старий завіт.

П а н : А ти що робив?

Ж а к : Я ходив по хаті з кляпою в роті.

П а н : З кляпою?

Ж а к : Так, з кляпою, і тій клятій кляпі я завдячую пристрась до говорення. Траплялося так, що в домі Жасона цілий тиждень ніхто й рота не розкривав. За все своє життя — а вона дожила похилого віку — моя баба, мабуть, не сказала іншого слова, крім — «капелюх на продаж», а мій дід, стоячи при інвентарях непорушно, як стовп, з руками, закладеними в кишені сурдута, умів лише вимовити — «ще одне су». Були такі дні, коли він готовий був не вірити в Біблію.

П а н : Чому?

Ж а к : З причини багатьох повторень, які він розглядав як базікання, не гідне Святого Духа. Він запевняв, що люди, які в розмові повторюються, — дурні, що вважають дурнями тих, хто їх слухає...

... Увійшла господиня і поклала край Жаковій розповіді.

Отак вона знову прийшла, і я попереджаю тебе, читачу, що не в моїй силі одіслати її геть.

— Чому ж?

Тому що вона з'явилася з двома пляшками шампанського, по одній у кожній руці, і тому, що так записано там, угорі, що кожен промовець, який починає з такого вступу, може бути цілком певний, що Жак його слухатиме.

Вона увійшла, поставила обидві пляшки на стіл і сказала:

— Ходіть, пане Жаку, будемо миритися...

Господиня була вже не в першій молодості; це була росла, дебела жінка, метка, з приємними рисами обличчя, усюди з достатком, з трохи великим ротом, але гарними зубами, повними щоками, опуклими під чотирикутним чолом очима, з дуже гарною шкірою, з одвертим виразом обличчя, живим і веселим; її руки були дещо товсті, зате надзвичайно гарні пальці, наче зроблені на те, щоб моделювати чи ма-

лювати. Жак ухопив її за поперек і міцно обняв; його гнів на гарну жінку чи вино ніколи не тривав довго. Так було записано там, угорі, про нього, про тебе, читачу, про мене і про багатьох інших.

— Мій пане, — звернулася вона до Жакового пана, — хочете, щоб ми випили все самі? Вважайте, навіть якби вам довелось ще їхати усіх сто лье, на всій дорозі вам не трапиться такого доброго вина.

Кажучи так, вона стиснула одну пляшку коліними й відкоркувала її і так зручно затиснула отвір пляшки великим пальцем, що не змарнувалася жодна крапля вина.

— Ну те ж бо, — мовила вона до Жака, — мерщій, мерщій вашу склянку.

Жак наблизив свою склянку, а господиня, відхиливши свій палець трошки вбік, дещо відкрила отвір пляшки, і в одну мить Жакове обличчя було вкрите піною. Жак був приготований на цю витівку, і коли господиня вибухнула сміхом, засміялися й вони з паном. Кілька склянок випорожнили одну по одній, щоб погамувати пляшку від дальших вибриків, потім господиня запевнила:

— Дякувати Богові, всі уклалися спати, ніхто мені більше не перешкоджатиме, і я можу продовжити свою розповідь.

Жак, що дивився на неї очима, природна жвавність яких ще підвищилася під впливом шампанського, сказав, звертаючися чи то до неї, чи до свого пана:

— Наша господиня була гарна, як янгол; правда ж, мій пане?

П а н : Була! до дідька, Жаку, вона така ще й тепер!

Ж а к : Правда ваша, пане; казавши так, я порівнював її не з якоюсь іншою жінкою, а з нею самою, коли вона була ще молода.

Г о с п о д и н я : Тепер уже не та я стала; варто було б вам побачити мене тоді, коли мій стан можна було схопити пальцями двох рук! Бувало подорожні робили гак на чотири лье, щоб тут заночувати. Але лишімо розумні й дурні голови, які я колись крутила, і повернімося до мадам де Ляпоммре.

Ж а к : А чи не випити нам ще перед тим за дурні голови, які ви крутили, і за мое здоров'я?

Г о с п о д и н я : Дуже радо; були серед них варті уваги й згадки, не рахуючи вже вашої. Щоб ви знали: цілих десять років я була джерелом допомоги військовим, без жодної шкоди для мого добра й чести. Багато з них мало б клопіт у походах без моєї допомоги. Усі вони були порядні люди, і я не можу нарікати на жодного з них, як і вони на мене. Ніколи я не вимагала від них поквитування на письмі; часом доводилося мені чекати, але по двох, трьох чи чотирьох роках мої гроші завжди верталися...

Далі господиня почала називати імена офіцерів, які вшанували її, скориставшись її гаманцем: і пан такий то, полковник енського полку, і пан такий то, сотник енського полку. На цьому місці зірвався Жак з криком:

— Мій сотник, бідний мій сотник! Ви його знали?

Господиня: Ще б ні! Рослий, добре збудований мужчина, сухуватий, але шляхетного й суворого вигляду, доброї постави; на правій скроні дві червоні цяточки. То ви, кажете, були в службі?

Жак: Ще б пак!

Господиня: Тим миліші ви мені; певно ж, мусіли ви зберегти в собі кращі якості вашого тодішнього стану. Випиймо за здоров'я вашого сотника.

Жан: Якщо він ще живий.

Господиня: Живий чи мертвий, яка в тому різниця? Хіба не на те вояк живе на світі, щоб його вбили? І чи не обурювало б його докраю, якби по десятиох облогах і п'яťох чи шістьох битвах довелось йому помирати серед цивільних bestій у чорних сурдутах?.. Але випиймо ще раз і повернімося до нашої історії.

Пан: Слово чести, правду кажете, господине.

Господиня: Я дуже рада, що й ви тієї самої думки.

Пан: Бо чудове маєте вино.

Господиня: Ах, ви про моє вино! А так, тут ваша правда. Чи пригадуєте, на чому ми зупинилися?

Пан: Так, при кінці найпідступнішого зізнання.

Господиня: Маркіз Дезарсі й мадам де Ляпоммре, обнялися, захоплені одне одним, і попрощалися. Чим більше пані мусіла стримувати себе в його присутності, тим гостріший опав їй біль по його відході. «Отже, це чиста правда, — подумала вона, — що він мене вже не любить»... Не буду вам переказувати в подробицях, до яких вигадок ми, жінки, вдаємося, коли чоловіки нас залишають, щоб ви не дуже собою пишалися. Я вам сказала, що ця жінка була горда, а ще в далеко більшій мірі мстива. Коли вляглося перше обурення, вона, в цілковитому спокої почавши обмірковувати заповідяну їй зневагу, замислила помсту, але таку жорстоку помсту, таким несвітським робом здійснену, щоб була вона на страх усім тим чоловікам, які важаться спокусити та й обдурити чесну жінку. Вона помстилася, і помстилася жорстоко; її помста пішла великим розголосом, але нікого не навчила; бо й по тому всьому, нас, жінок, так само огидно спокушають й обдурюють.

Жак: Може, інших і так, але не вас!..

Господиня: На жаль, мене в числі перших! О, які ми дурні! Хай би вже й так, якби ті огидні чоловіки на замінах щось могли зискати. Та годі про це... Але з чого було їй починати? Вона ще й сама не знала; вона прикидала сяк і так, обмірковувала...

Жак: А що якби, заки вона обміркує...

Господиня: Добре кажете. Але обидві наші пляшки порожні... (Жане! — Пані? — Дві пляшки, з тих, що там геть у кінці, за в'язками дров. — Розумію). Обмірковувала вона собі сяк і так, і ось що їй спало на думку. Мадам де Ляпоммре знала одну жінку з провінції, яка мала процес у Па-

рижі і мусіла приїхати туди разом з своєю дочкою, молодою, вродливою, добре вихованою дівчиною. Знала й про те, що ця жінка, програвши процес і лишившись без нічого, зійшла до утримування кишля розпусти. Сходилися в неї, грали, вечеряли, і за звичаєм один чи два відвідувачі лишалися, щоб перебути з господинею чи дочкою ніч, на вибір. Вона послала одного з своєї служби розшукати цих істот. Так розшукали їх і запросили до мадам де Ляпоммре. Ці жінки, що прибрали собі прізвище мадам і мадмуазель Енон, не змушували себе довго чекати; другого ж дня мати подалася до мадам де Ляпоммре. По перших привітаннях мадам де Ляпоммре запитала в Енон, що та робила й що робить від того часу, як програла процес.

— Щоб сказати щиру правду, — відповіла Енон, — я живу при небезпечному, гидкому і мало прибутковому ділі, яким сама гидую, але нужда всього навчить. Я вже майже вирішила віддати свою дочку до опери, але в неї слабенький голос, хібащо в хаті співати, а танцюристики з неї ніколи доброї не було. Під час і після процесу я водила її між судовими урядовцями, великим панством, між прелатами й фінансистами, які брали її на деякий час, а потім лишали. Не тому, щоб вона не була гарна, як янгол, чи їй бракувало смаку й тонкощів; але їй бракує нахилу до розпусти, таланту збуджувати пристрасть пересичених панів. Але що нам найбільше пошкодило, так це те, що вона залюбилася в одного молодого абата на доброму становищі, але безвірника безбожного, розпусника, лицеміра й антифілософічну людину. Не буду називати його вам на ймення, скажу лише, що він найостанніший з тих, хто, щоб стати єпископом, обирає ту дорогу, яка найпевніша й одночасно вимагає найменше таланту. Не знаю, що там доводилося слухати моїй дочці, якій він щоранку приходив читати в чернетках свої рапсодії, приготовані на читання при обіді чи вечері. Хто зна, вийде з нього єпископ чи ні. На щастя, вони посварилися. Моя дочка якось запитала його, чи він знає тих людей, проти яких пише; від відповіді, що — ні; а чи має він інші погляди, ніж ті, які сам висміює; він відповів також, що — ні. Тоді моя дочка розхвилювалася з обурення і сказала йому, що він грає злу й фальшиву роллю, гіршу якої не можна й придумати.

Мадам де Ляпоммре запитала її, чи багато людей знають їх.

— На жаль, навіть дуже багато.

— Як я бачу, ви не маєте великої втіхи з вашого діла?

— Жодної, і моя дочка запевняє мене щодня, що найнещасніша в світі доля була б любіша їй, ніж теперішня. Її опадає таке пригноблення, що врешті відгонить від неї всіх . . .

— І якби мені впало на думку обом вам, одній і другій, влаштувати розкішне життя, ви, певно, були б не від того?

— Цілком певно.

— Ішлося б лише про те, чи могли б ви мені обіцяти, що будете найсуворіше дотримуватися порад, які я вам даватиму.

— У цьому можете бути певні, незалежно від того, які будуть ваші вимоги.

— І будете до моїх послуг на кожну мою вимогу?

— Ми вже готові виконувати всі ваші накази.

— Мені вистачає вашого запевнення; повертайтеся додому, і вам не доведеться довго чекати моїх наказів. Тим часом позбудьтеся своїх меблів, продайте все, не лишаючи собі навіть одержі, у якій вас легко впізнають, бо саме це не входить у мої плани.

Жак, що слухав з дедалі більшим зацікавленням, озвався до господині:

— А що, якби ми випили за здоров'я мадам де Ляпоммре?

Господиня: Охоче.

Жак: І за пані Енон також.

Господиня: Гаразд.

Жак: Певне, не відмовитися випити й за здоров'я мадмуазель Енон, що має гарний камерний голос, мало хисту до танцю і ходить така зажурена, що це змушує її до прикрої конечности на кожен вечір мати іншого коханця.

Господиня: Не смійтеся, це найстрашніша річ у світі. Якби ви знали, яка мука, не любивши . . .

Жак: За мадмуазель Енон, з уваги на її муку.

Господиня: Дай Боже.

Жак: Пані господине, чи ви любите свого чоловіка?

Господиня: Не дуже.

Жак: Дуже вас шкода, бо, здається мені, він при доброму здоров'ї.

Господиня: Не все те золото, що блищить.

Жак: За добре здоров'я нашого господаря.

Господиня: Пийте собі самі.

Пан: Гей, Жаку, мій друже Жаку, ти дуже захоплюєшся.

Господиня: Не турбуйтеся, пане, вино добре, і завтра на ранок не буде й знаку від нього.

Жак: Тому що завтра від нього не буде й знаку і тому що цього вечора я не кладу багато на мій розум, дозвольте, мій пане й красна господине, випити ще раз за здоров'я, яке лежить мені близько до серця, за здоров'я абата мадмуазель Енон.

Господиня: Соромтеся, пане Жаку; такий лицемір, вискочень, невіглас, наклепник, нетолерантна людина; бо, мені здається, тільки так і слід називати тих, хто готовий скрутити голову кожному, хто думає інакше, ніж вони.

Пан: Бо ви ще не знаєте, пані господине, що сам Жак теж своерідний філософ і що він безмежно цінує тих малих нікчем, які знеславляють самі себе й ту справу, яку вони погано боронять. Він каже, що його сотник називав таких протиотрутою на Гюе, Ніколів, Боссю. Як він це розумів, він і сам не знав, як і ми з вами . . . Ваш чоловік спить?

Господиня: Давно вже.

Пан: І він дозволяє вам отакі розмови?

Г о с п о д и н я : У нашому ділі чоловіки призвичаєні . . . Мадам де Ляпоммре сіла собі в коляску, поїхала на передмістя, найвіддаленіше від дільниці, в якій жили Енон, винайняла в порядному домі невелике помешкання, поблизу парафіяльної церкви, звеліла його, як тільки можна було, найпростіше умеблювати, запросила Енон та її дочку на обід і оселила їх у тому помешканні; і вже того дня чи кілька днів пізніше виклала їм правила поведінки, яких вони якнайпильніше мали триматися.

Ж а к : Пані господине, ми забули випити за здоров'я мадам де Ляпоммре і маркіза Дезарсі; ах, як це нечесно з нашого боку!

Г о с п о д и н я : Пийте, пийте, пане Жаку, в льоху є достатком . . . Ось, наскільки я можу пригадати, приписані нею правила поведінки:

«Не виходьте ніколи у місця прилюдних прогулянок, бо маєте жити так, щоб про вас ніхто нічого не знав.

«Не запрошуйте нікого, навіть ваших сусідів і сусідок, щоб було враження, що ви живете в цілковитій самотності.

«Від наступного ж дня маєте так одягатися, щоб усі з вигляду вважали вас людьми побожними.

«У себе в хаті вільно вам тримати тільки божественні книжки, так щоб не було жодних предметів навколо вас, які могли б вас зрадити.

«З непослабною увагою мусите пильнувати богослужень у парафіяльній церкві, як кожного свята, так і в будень.

«Зумійте домогтися того, щоб вам відкритий був вступ до одного чи другого монастиря. Побрехеньки, що їх ширитимуть про вас ці відлюдниці, не будуть зайві для нас.

«Установіть тісне знайомство з кюре й духовниками парафіяльної церкви, бо мені потрібні будуть їхні свідчення про вас.

«Але в себе, звичайно, нікого з них не приймайте.

«Ходіть на сповідь і приступайте до причастя щонайменше два рази на місяць.

«Поверніться до свого справжнього прізвища, бо воно не заплямоване, а може статися так, що хтось зажадає інформацій про вас з вашої провінції.

«Час від часу можете давати невеличку милостиню, але самі не приймайте нічого, незалежно від того, під яким претекстом вам пропонуватимуть. Робіть так, щоб вас не вважали ні бідними, ні багатими.

«Прядіть, шийте, плетіть чи вишивайте і віддавайте ваші вироби на продаж сестрам-жалібницям.

«Живіть якнайскромніше; дві скромні порції з харчівні і поза тим більше нічого.

«Ваша дочка хай ніколи не виходить з хати сама без вас, а ви без неї. Не оминайте жодної нагоди дати повчальний приклад малим коштом.

«А головне, повторюю вам ще раз, не запрошуйте до себе ні священників, ні ченців, ні черниць.

«Ідіть по вулиці з опущеними очима, а в церкві маєте бачити тільки Бога.

«Я розумію, що таке життя дуже важке, але воно не триватиме довго, і я обіцяю вам за нього найпишнішу винагороду. Подумайте добре й порадьтеся: якщо такий примус здаватиметься вам понад ваші сили, признайтеся мені одверто; і я не ображуся й не візьму вам це за зле. Забула ще вам сказати, що було б добре, якби ви засвоїли побожні словеса і добре орієнтувалися в Старому й Новому завіті, щоб вас вважали за ніби здавна побожних. Будьте янсеністками чи моліністками, як вам до вподоби; але найліпше було б вам зробити так, як подобається вашому кюре. Не оминайте нагоди з будь-якого приводу, при найменшій okazji визвірितися проти філософів; кричіть, що Вольтер — антихрист, вивчіть напам'ять твір вашого молодого абата і при нагоді, як треба буде, навіть продавайте його...»

Мадам де Ляпоммре додала: «Я не зможу відвідувати вас у вашому домі, бо недостойна буду зустрічі з такими святими жінками; але не турбуйтеся цим: іноді ви зможете приходити до мене потайки, і тут утрюх, без свідків, ми зможемо надолужити прикроці вашого суворого режиму. Проте, удаючи з себе побожних, не захоплюйтеся, щоб, чого доброго, справді такими не стати. Щодо видатків на ваше скромне господарство, це вже моя справа. Коли б мій проект мав успіх, ви не потребували б більше моєї допомоги; а якби він і не мав успіху без вашої вини, я достатньо багата, щоб забезпечити вам пристойне життя, ліпше, ніж той стан, якого ви зреклися заради мене. Але передусім підпорядкування, абсолютне й необмежене підпорядкування моїй волі, бо без цього я не можу ручитися за сучасне й не можу нічого обіцяти на майбутнє».

Пан (постукуючи пальцем по своїй табатирці й витягаючи годинник, щоб побачити, котра година): Оце так клята жінка! Борони мене Боже, зустріти подібну.

Господиня: Чекайте, чекайте, ви її ще не знаєте.

Жак: А якби чекаючи, моя люба, чарівна господине, промовити слово до пляшки?

Господиня: Пане Жаку, моє шампанське так діє на ваші очі, що я здаюся вам красунею.

Пан: Мене вже давно мучить бажання щось вас запитати; правда, може, воно й не влад, але я не можу себе стримати.

Господиня: Я вас слухаю.

Пан: Я переконаний, що ви народилися не в заїзді...

Господиня: Це правда.

Пан: Що надзвичайні обставини привели вас сюди з якогось шляхетнішого стану.

Господиня: Ви вгадали.

Пан: А що якби на якийсь час лишити на боці історію мадам де Ляпоммре...

Господиня: Це не можливе. Я охоче розповідаю пригоди інших, але не свої. Можу лише сказати вам, що я виховувалася у Сен-Сір, де могла читати не тільки Євангелію, а й багато романів. Від королівського абатства до заїзду, який я тепер тримаю, — велика віддаль.

Пан: Цього досить; вважайте, що моїх питань не було.

Господиня: Тим часом, як наші дві преподобниці робили богоугодне діло і чутка про їх побожність і святе життя ширилася навколо, мадам де Ляпоммре у стосунках з маркізом про людське око виявляла пошану, дружбу і найглибше довір'я. Завжди бажаний гість, на якого вона ніколи не нарікала і навіть не висловлювала невдоволення і при тривалій його відсутності, він оповідав їй свої дрібні любовні пригоди, а вона удавала, що щиро ними цікавиться. У випадках, коли він наражався на труднощі, вона радо служила йому порадами; а іноді побіжно закидала й про одруження, але висловлювалася з таким байдужим виглядом, що ніхто й подумати не міг, щоб мова йшла про неї саму. А коли, було, маркіз скаже якесь ніжне чи галянтне слово, як то звичайно буває в розмові з так близько знаною жінкою, вона або усміхнеться собі, або зробить вигляд, ніби й зовсім того не помітила. Дивлячись на неї, можна було думати, що серце її спокійне; і вона запевняла, що сама ніколи б не повірила, що їй для щастя в житті вистачає такого друга, як він; та й до того ж вона, мовляв, уже не в першій молодості, так що й пристрасті в ній уже відшумували.

— Як, щоб ви зовсім не мали чого мені розповідати?

— Ні.

— А молодий граф, мій друг, що так упадав коло вас, коли ви належали мені?

— Я заборонила йому приходити і більше його не бачу.

— Дивне це мені! І пощо було його проганяти?

— Бо він мене не цікавить.

— Ах, мадам, здається, я розумію вас: ви мене ще любите.

— Можливо.

— Ви сподіваєтеся, що я повернуся.

— Чом би й ні?

— І робите так, щоб на випадок мого повернення теперішня ваша поведінка була без закиду.

— Гадаю, що так.

— І якби я мав щастя чи нещастя повернутися, ви були б такі добрі, що жодним словом не дорікали б мені за теперішні мої помилки.

— Ви либонь високо цінуєте мою делікатність і доброту мого серця.

— О, дорога моя, після того, що ви вже зробили, здається, немає такого героїзму, на який ви не були б здібні.

— Я не можу на вас гніватися за те, що ви про мене так думаєте.

— Слово чести, в цій історії з вами мені загрожує страшна небезпека; я в цьому переконаний.

Жак: І я теж.

Господиня: Проминуло щось коло трьох місяців отаких відносин між ними, як мадам де Ляпоммре вирішила, що надійшов час увести в гру заготовану нею важку зброю. Одного літнього дня, коли гарно випогодилось і вона чекала маркіза на обід, вона звеліла переказати пані Енон та її дочці, щоб вони вийшли до королівського саду. Прийшов маркіз; до столу сіли рано й пообідали в доброму настрої. По обіді мадам де Ляпоммре запропонувала маркізові зробити прогулянку, розуміється, на той випадок, якби його не чекала якась приємніша розвага. Того дня не було вистави ні в опері, ні в театрі. Сам маркіз про це й сказав, і випадково трапилось так, що сам же він, щоб винагородити себе за втрату приємного видовища корисним, запропонував оглянути королівські оранжерії. Не потребує вас переконувати, що пропозиція не була відкинена. Не гаючися, наказали запрягти коней і поїхали. Прибули до королівського саду і поринули в натовп, розглядаючи все і не бачачи нічого, як і всі інші.

Я забув, дорогий читачу, розповісти тобі про розташування трьох персонажів, причетних до цього оповідання: Жака, його пана й господині. Завдяки цій неуважності з мого боку ти чув їх розмову, але не бачив їх. Та ліпше пізно, ніж ніколи: пан ліворуч, у нічному ковпаку і в халаті, зручно розлігся в м'якому фотелі. Хусточку до носа він повісив на поруччя фотелю, а табатирку тримав у руці. Господиня сиділа в глибині кімнати, проти дверей, поруч стола, її склянка стояла перед нею. Жак, голомозий, сидів по праву руку від неї, спершись обома ліктями на стіл і схиливши голову між пляшками: дві інші стояли на землі побіч нього.

(Далі буде)

*Переклад з французької
Івана Кошелівця*

За транспарантами щастя

Катерина Горбач

* * *

в лябіринті
дзеркал дощу
шукаю
очі пізнання
не знаходжу я бога
в ритмі плачу
шукаю
сльози сонця
поміж казкою
старечого листа
шукаю
 весни
шукаю
 тебе
не знаходжу спокою
за транспарантами
щастя.

* * *

ти повія
віддаєшся
дню
і вдячно він тебе
вкриває
паперовими візерунками
його поцілунок
з очей твоїх
випиває рясність
шпильками
він значить свою часть
твого тіла.

ДЛЯ М (4)

коли я до тебе пишу
 я клякаю в жабуриння й
 витягаю з цифер
 шпильки розпитую
 кожний візерунок
 коли я тобі пишу
 я вистелюю свої коси
 дорозі може їх
 візьме пугач як дзеркало своєї статі
 коли я до тебе пишу
 переді мною гаснуть малі
 перстені
 коли я пишу
 тобі

ЗМІНА

я не знаю
 як тобі сказати що
 я вже перейшла на той
 бік місяця де
 він стає грушкою
 ти можеш піти мені вслід
 я стала рибою я втяла голову
 щоб краще розглядати
 свої постарілі очі
 ти можеш посипати мої сліди
 я блукаю в райдузі
 і її біль розділює
 мое волосся на
 мильні пасма
 ти залишайся незнаний
 я не знаю

ЗВІДОМІСТЬ

а поза тим
 а поза тим я
 підганяю муравлів що
 розкладають волосся
 голої дівчини над криницею
 і числю отари сонць
 почерез брід

часом одне з них
заколисую
а поза тим я
сиджу тихо
нешкідливо
тихо

ЛЮБОВНИЙ ВІРШ

тоді як я
чекала
на якесь маленьке чудо
воно заповідалося в
щербинах мряки
як я вистелювала
поріг запахом
втятих казок
мабуть це був дощ
що перешкодив тому
маленькому чудові
цей дощ що супроводжує
поїзди в
нечас і
вишиваючи монограми
на баньки від молока
я чекала даремно

ШЕПІТ

сонце осінньо нерішуче
гойдало довгі скісні тіні
а я
сиділа над берегом
очі мої снували барви
а хвилі
хвилин наших спільних
ласкали мої ноги
і світлий птах
упав отруений
стрілою
дзвонило десь
і звук вмираючого металу
пронизав сумерк
я сиділа

НАДВЕЧІР'Я

мрії
 на небі
 співучому
 творять
 неповторні
 контрасти
 сонце
 повдовілим горам
 наділо свій
 погасаючий
 дзвін
 косяться тіні
 під ногами
 смуток
 думкі
 вже вибираються
 у сумерк
 віддих сонного
 лісу
 перериває
 імлісту мрію
 діловитою
 бороною

* * *

це інший хтось
 розбуджує барвами
 сонця
 задумані клапті
 паперу
 заспіває мріями
 рожеовінчаними
 птахів нервових
 сумління
 пробує скувати
 в серйозні кратки
 примхливе проміння
 буття
 хтось інший
 щоранку
 вбиває сусіда свого
 і сонце
 і день
 це не я
je suis un autre

Без Еспанії

Кінець Першої частини

Юрій Тарнавський

БЕРМУДСЬКІ ОСТРОВИ

Пласкі краєвиди виступили з наших тіл, від створеної віддалі, і велетенські куби з гіпсу і вапна, помальовані синьо і рожево. Вони несли в собі мікроби, що спричиняли англійську мову, і рожеву та брунату шкіру на уста негрів, і важкі черевики з зубами і слиною, і ноги, що стали ходити по наших обличчях і по Еспанії, білій і тонкій, як картка паперу. Виросли з наших спин бетон і дерево на колони, що підпирали речовину, з якої були зроблені люди, і пляшки блювоти, змішані з молитвою та брудною водою, і відійшли від нас наші ноги, думаючи про пласкість Америки і про солоні медові місяці, і ми скрутили ліворуч, до кварталів бібліотек і м'яса зі смаком бритов у ньому, і продерлися крізь м'якуш і корони каштанів, що дірявили нас, як сито. В льокалях вже говорили: «Ви прийдете, ви прийдете!», і ми втекли до будинку, в якому простором була лиш одна стіна, і він минав скоро, як коротке слово, вимовлене один раз. Еспанці ховали свої душі від неба і старалися сісти на нутра фонтанів, і негри гнили в парках, рожеві й у подоби квіту магнолії, і літали в повітрі мембрани й німби з тіста, до перехрестя якого ми прямували. Почалася гра в гольф, безмежна, як океан, і ми не могли минути наших ніг, ситих від соли й очерету. Це була країна мислення та мови вельосипедів, і волокна жінки за мосяжем і ебеном ляляли мене за блискавки на небі і на моїй шкірі, і за листи на синім папері летунської пошти, що заслоняли мій розум, та їх віднесла пласкість терену і порожнеча вапна на стінах будинків. О дванадцятій не стало часу на полудень.

Мої ноги спричиняли море і парки, і від'їжджали від моїх грудей кораблі в сторону людей, що приїхали зі мною, і мені розповідали про місцеві провалля зі звугленого м'яса та сирої капусти, що пожирають чужинців, і я став знаходитися на покладі сковзькому від карт, і тіл, і рук кельнерів, що розносили воду, настояну на дзвонах, і за ґратами з мого обличчя, і бачив, як посувався асфальт, і світло, й час, і як минали крамниці, і як приїхали погребники по виробі з вовни та скла і по головній вулиці, і залишили за собою червоні ями і настрої для педерастів, і став близьким бетон, і найлон, і бензина, і консерви з наших зубів, і шкіра наших щік і циколоток стала лишкою від них і від крові, і потемніло від квадратів з картону, і від тонн білого прального порошку і від хрому, і рушили з місця будинки, порушені фільмами і шлунками, що травили поршні, і ніч зрослася з нашими нутроцями, і постали від неї в наших мозках та печінках тунелі з бляхи, помальованої на зелений колір, темніший від чорного, і будувалися мости в Америку, крізь ранок, в який я мав набуті покривець на мою душу, з полотна, що дуже мнеться, в який я мав проходити крізь дівчину, в той час, як вона мала проходити крізь мене, в який до моїх очей, що посувалися, як корабель, мав причалити моторовий човен з волоссям, що хвилювалося, і з карміном на парі уст, і стогнали під стелями роти і вентилятори.

ВІД'ІЗД ІІІ

Наближається до мене простір ліжка, і я розумію дерево й отлас, і чую в вухах скрип крові, і бачу крізь рожеві ковдри, і говорю крізь рожеві клунки, і передаю світло і стіну, що на правім боці, на лівий, і вулиця, що починається в моїх грудях, і що носить назву з моїх ребер, та що вела раз повз наші голови і рівнобіжно до простирал і до моїх сліз, тратить простір, як монета вартість. І хто говорить тепер про подружжя, бережені лямпами й бальконами, побіч лавки, що стоїть під нашим голосом? Хто сумує роти з листям і з вітром в нім? Самі zostалися поруччя води, яке підпирали мої підощви, коли я мочив горло й слъози в морі, напружлений до громовиць! Приплили всі хвилі до берегів в моїх ногах, і спорожніли тіні тамариндів, виповнювані колись моїми стопами. Додай цифри твого ридання до мого! Вийми з моїх уст плач на стіни твоєї каварні біля шуму і піни! Пропав мій шепіт, подібний до поцілунків, який зберігали наші подвійні долоні і

дружня стіна! Пропала моя кров і твої філіжанки! Я лежав на висоті гарячої ропи, підтримуваний риптованням з дерева, скріпленого льоном, та з друку журналів, з жовтою плямою замість живота, роти якої жеруть тепер рожеві узбіччя, і нутра будинків на них, і дівчат, з летючими очима, і волоссям, і ротами. Не побачили ми птаха, дзьоб якого починався за водою, що капала вночі і в наших снах! Видерли ми з місяця тіні олеандарів, разом зі своїм м'ясом! Приходили до мене листи зі струпом замість літер, і брехали на них місцеві пси, і я оберігав свою речовину від лаю, що виходив крізь їхнє м'ясо, дірами в моїх руках. Осталися твої луги, близькі до болота і до ям, над якими лунали сумні сурми м'яса, коли я цілу ніч просидів з поламанною старою софою і її кольором в устах. Стоїть ще твій будинок біля каменю, і мого знімка, і дощю, що тік крізь людські кості, і відносив стопи й повіки в сторону низу, і скреготу зубів, і піску. Церква хоронила сироти й провалля, і мої груди були близькі до глини і доточеного скла, і я минав коріння й мембрани, щоб стукати в двері, за якими ждали мене машинки до писання, придулені до крові, і горбаті сльози серед альгебри, і бліді роти, що ховалися за шафами, повними зелених кутів, щоб шептати про простір боень і про стайні, нечисті від людського сумління, коли лежало на ще зеленіших канапах нутро мого м'яса, повне темних дзеркал і покрите холодним потом. Близькими були круглі площі й автобуси з аспірини, від яких вели вниз всі настрої, повз вилущений друк і газети зі змістом бензини, і я ходив, одягнений у брудну, брунатну душу, і не міг відрізнити неба від кольору будинків, які минав, і себе від їхньої форми і від руху машин на вулицях.

Я не міг стерпіти лілей зі шкіри, із перстнями та браслетами на них, ні закоханих пар, подібних до чорного диму, що виходив з димарів пароплавів на морі, ні моєї ходи побіч імшої і побіч моєї крові, ні дротів, по яких текло небо, ні тіні квітів і молекул, яку я топтав, ні примерків, подібних до дерев, ні дерев, подібних до годинників, ні людей і площ на годинниках, ні руху облич на рівні светрів, ні оркестр з непорочности і з модно кроєних спідниць!

ПРИЇЗД V

Мої ноги, залишені серед молекул і перехресть, і мої очі, що бачать лиш велетенське обличчя з рисами з

м'яса людей, спеціально зарізаних для цього, і я продираюся крізь повітря, колюче від книжок, і краваток, і порожніх сердець зі скла та лози, і крізь цїни з менструальної крові, що думає, як гадюка, і хочу до кладовища, що має форму живого жіночого тіла, в якому поховані трупи мого кохання, і до стїн зі шпалерами з засохлих сліз і слини, під якими розводяться пусті сперматозоїди замість блощиць, і на кухнях варяться грамофонні платівки, на яких записано плач, який я ніколи не почую, і у лазничках тече з країв моє власне тіло, і ті, яких я не покохав, жеруть способом гризунів свої власні уста, і я в той час їхні пальці, і небо робить в той час воду з обличчя, яке не належить нікому, і мене кличуть велетенські квадратотвори з сірої цегли, і кажуть, що вони уста, і я стаю шукати голих дівочих стегон у сторінках чужомовних граматики, і кущів статевого волосся між ними, і мене несуть поспішні вінди моєї крові до кімнат, де вже знаходяться мої уста і очі, з м'якими білими фотелями, притуленими до них, і де я нічого не бачу через вилиці й очі дівчини, їджені мурашками з її власної шкіри, і від полярного світла в її слині, на її зубах і колінах, і зелені мурашки входять і виходять з мого рота, і я йду до повішених хрестів і плащів, щоб шукати серед них моїх уст, що шептали про подружжя крізь зорі, і моїх пальців з перстеньми, зарослими павутинням, і поцілунків для пари уст, які я створив сам з мого серця, і дівчат, і чужих слів.

Тонни гіпсу сиплються крізь мої очі, і ніколи не відчиняться двері, яких не видно, і не ввійде крізь них янгол з чорного кавчуку, з дзвінками в устах, щоб сповістити прибуття поїзду, порушуваного парою з зелених очей, зробленого з одних уст, які я пішов би зустрічати, крізь крутий простір, і крізь авта, що гниють зі звуком, і крізь ресторани, де продають суп, змішаний з болем голови, перед якими і я, і моє серце, і рот, упали б на коліна, які розмили б у моїх грудях машини, що друкують там діри й біль, і звільнили б мої цілунки від цифр, і чорнила, і смаку металу.

БАЛЬ

За квадратами в роті; за рурами, заслоненими селезінкою й нирками; за ротом, заглушеним плюшевими капелюхами і светрами з імітації вовни на імітацію моїх грудей; за колючими, трикутними молекулярами; як розмова між двома телефонами, сполученими м'ясом; до якого

я йшов повз нікльові рури й дзеркала з холодної слини, після того, як потухла твоя географія, Еспаніє, на немій пам'яті з полотна, повній дір у виді твоїх рухомих, жовтих псів, з поземів поршнів, і оливи, і динамо, зарослих серцями, і ліжок, непридатних до ридання, і матраців, що мішалися вночі з душами, і моїх м'язів, від яких боліли кості, і вирів з пом'ятої постелі, і язика, покритого друком, і карток путівників, до нутра м'яса, що танцювало, і до музики, потятої ножицями й чорними бородами на трикутні шматки.

Ніщо не залишилося з тебе, лиш рожева бахрома на рівні дівочої шкіри, і сіль, заяложена дівочими бедрами, з їхнім слідом у ній, і параболи з прозорою жіночою білизни, що еднали температуру речовини з вісімнадцятим століттям, і шовкові жіночі черевички, що кришили скло і сеч, і м'які кути, об які чіплявся мій рот, і дрібні мінуети крові, під які клітини невинности відкривалися і показували еполетам своє чорне статеве волосся! Може я ніколи не тужив за тобою, Еспаніє, і може правду мимрять роти за алькоголем і кров'ю, і я вимовляю лиш поверхні паперу й чорнила, поверхні, під якими немає нічого, крім мене, коли я стою за напоем з натертого мосяжу, перед шинквасом та побіч речовини, від якої тремтять мої думки та пальці, ще до арифметичної операції, що наблизила мою матерію до ідеї, і крім пальців і уст, що нахилилися з високого крісла і з білого та рожевого центру до металевих квітів у моїх грудях, з блискучими механізмами замість соку, і крім страшних, дерев'яних голярів, що ціле століття стригли мої очі в безконечних вузьких коридорах, що вели із нутра радіоприймачів, у невитідних кріслах з моїх костей та м'яса, і крім стільців, перекинутих шампанським, і крім вітру, що забрав вікна і столи і приніс мій мозок, блідий, як світанок, і крім зелених чавунних жаб, що парувалися на покладі, серед мотуззя та сандаль, з іржавими монетами і сірими рептиліями моря, і крім страшного чорного павутиння, що само з'явилося у шовковім платті дуже зеленого кольору, яке ми негайно почали рвати, і крім засмічених, опущених жил, що розходилися лиш на два боки, і крім постійного напруму серця на північ і на захід, від якого гнулася трава на березі, якого ще не було, через який, за невисокими дюнами прозорости шаліли з радості кімнати радіовисилень, викривлені, як роти, і газети, з лаєм собак, замість друку.

Біла картка тремтить у моїх пальцях від мого тіла, ти лежиш за друком на ній і за волоссям на моїй руці, яке не можна розрізнити, і за моїм прізвищем, змішаним з цифрами, і вже не розділяє нас океан, лиш моя кров, біла, й суха, з паперу, та коли полетять до тебе мої ноги, одягнені в тїнь алюмінію, з крилами з білого й зеленого паперу, коли я наближу до тебе мої сльози, коли побачу тебе, одягнену в мед і в тїнь океану, коли позбудуся моєї тїні з гуми, і з заліза, і з швидкості, коли переступлю моє тіло, що довше від моїх думок, коли відійму себе від суми моєї крові, що скупчується біля ґрунту й ніг, коли вийму з моїх уст скалки скла й граніту, і книжки, і сталь, і мої зуби?

Напрямляю до тебе мої уста і їхню тїнь, від товстих жінок, повних пилу та павуків, від заслинених телефонів, по той бік колючого дроту і мого м'яса, від ніг на рівні мозку, і поту на рівні ніг і тротуарів, від квадратів, від яких я не можу себе відрізнити, від кантів і столів, присунених до моїх уст, від світла, що падає на папір і на нудоту, від фіранок, що звисають з моєї крові, від стїн, що починаються в вапні і в моїх щоках.

Та що вдіє твоя речовина проти диму, що виходив з димарів пароплавів і з чужої крові і мішався з моїми устами, коли я минав тїні лавок і закоханих пар, і проти ніг, що віддалялися від гуми, і думок, і тіла, і проти квадратів, що переходили твої площі і мою кров, і проти дощу, більшого від краєвидів, і інших людей, і моєї крові.

Осталися з тебе лиш стільці, підперті цифрами, до яких я міг би принести моє тіло й зуби і додати до них на папері суми пергамену, підтримуваного деревом і воском, і цифри у формі людей і квітів на потрісканій новій порцеляні, щоб знову відійти від них в сторону кутів і тягару, в сторону видів на моє м'ясо, і на море, що займається арифметикою по своїх темних кутках, і на гори, з моїми устами, опертими об них.

Коли шукатимеш мене, відкривай мої очі і двері, з завісами у моїх щелепах, які не переступила поезія, і шукай довгого чужого волосся з кольором чисел, бо я лежатиму під ним.

На поземах ліжок, і мембран, і сироваток ходили уста в парі з дзвонами і шукали уст і суглобів, щоб їх збудити і щоб показати їм зелені зуби, що луцилися зі стін, і дороговкази до надрів найтемнішого суходолу, і ми ворушили устами й повіками шафи з горбунами, повішеними в них для плащів, з яких капало золото й еполети, і коридорами, що вужчали скоро й вели до білої поверхні, в яких я сидів на живім кріслі, покритий стриженням волоссям і стриженою кров'ю, і валізами, приєднаними до пилу й віддаленими за пльомбами і замками, що зоставляли під покривалами павутиння з тепла та скимління, і подушки записані блідими, нечіткими слізьми, і ділили ліжка, і заслони, і проходи на великі, залізні цифри.

Від'їжджали в голосниках горла до рожевих станцій м'яса, у Франції і в Каталонії, і в сусідній кімнаті, що лежала за повітрям, дві жінки витягали з своїх клітин павутиння зі слини, і чепурили себе для парад перед випрасованим бетоном і очима, і перед живими гудзиками, і кімнати душів силувалися пригадати крізь дерево, і крізь мої ноги в ньому, і крізь зелений колір, колір моєї шкіри та рожевого мила, що тягнулося до мого нутра, і ліноль вказував страшним, непорушним пальцем, крізь патину з бациль, на моє серце, і ми минали востаннє букети з води і скла, і кельнерів, захованих в дзеркалах, і дзеркала, м'які, як портъери, і простягали руки до кави і до порцеляни, закриваючи очі, щоб не бачити коліс у ногах і в костях.

Дзвеніли ножі і душі кельнерів, і виростали поклади з наших стегон, і вирівнювалися на них канати, стаючи рівнобіжними до берегів, які вже можна було відчутти, і ми минали темні параболі дощу, і гіперболі перших портів, і плями місцевого сумління на воді, і корабель ревів за пасовиськами труб та Іберії, і відповідали йому труби блідими маршами з Валенсії, під які щереги хлопчиків, з ягнячим віддихом в устах, ішли до нутра фіялок, і розвивалися їхні серця й волосся, і застогнало м'ясо страшним, первісним звуком, підносячи себе на рівень ланцюгів найбільшого висячого мосту у всесвіті, і стали білими борти, і каюти, і наші лица, і фарба потріскала на них від їхнього кольору, і стали непорушними і непрозорими крани, притиснені до наших зубів, і ми помітили жовті дощовики за ними, де зачиналися люди і ми самі, і було темно від фотоапаратів, і круто від географічної довжини,

і від сходів, і ми не могли знайти себе за нами самими і за нашими почуттями і чули лиш теплі прізвища й руки, простягнені до нас в останню мить, і бачили шкіру двох жінок, що співали про нас у Валенсії і про наші роти, повні вітру, як дерева, і про троянди, змішані з місяцем і з жінками, коли постійно сунулися наші ноги від усього, і до бетону, і заліза, і ліжок, і ротів, і нас самих, мертвих уже, похилених над столами.

ВІДІЗД IV

За кров, рівнобіжну до вапна. За простирала, рівнобіжні до крові. За зуби, рівнобіжні до скла. За стіни, рівнобіжні до слини. За ноги, рівнобіжні до цементу. За цемент, перпендикулярний до крові. За кров, перпендикулярну до простирал. За простирала, перпендикулярні до щік. За слину, перпендикулярну до вапна. За стіни по цей бік слини. За простирала по цей бік крові. За зуби біля скла й цементу. За кров біля стіп і простирал. За кров біля колін. За коліна біля щік. За коліна біля крові. За коліна біля сліз. За щоки біля крові. За кров біля ніг. За тіло біля ніг. За шкіру біля простирал. За уста біля вапна. За серце біля чужої шкіри. За коліна біля серця. За щоки біля серця. За серце біля власної крові. За кров, рівнобіжну до костей. За пальці рівнобіжні до автоматичних ручок. За тіло, рівнобіжне до письма. За язик побіч автоматичних ручок і письма. За щоки побіч письма і крові. За язик біля паперу. За папір, перпендикулярний до язика. За слину, перпендикулярну до паперу. За душу побіч паперу. За папір, перпендикулярний до душі. За душу побіч слини і язика. За душу побіч зубів. За папір побіч зубів. За письмо побіч слини. За зуби побіч письма. За автоматичні ручки побіч крові. За письмо побіч крові. За кров побіч чорнила. За кров побіч паперу. За пальці побіч крові. За пальці, рівнобіжні до письма. За пальці, рівнобіжні до щік і до паперу. За папір, рівнобіжний до уст. За міста побіч уст. За день побіч дати й життя. За крему до рук, рівнобіжну до уст, і близьку до крові, і за пальці, близькі до сирен і до крові, і за сирени, близькі до меблів, далеких від Іспанії, і за кров, далеку від тіла і від Іспанії, і за м'які подушки, близькі до сирен, і рівнобіжні до костей і до дір на місці сліз.

За суми каменю, і сталі, й скла. За уста в тіні сум. За уста перед щелепами, прикріпленими до каменю й до

сум. За уста в тіні крісел, і цифр, і квадратних дір. За кров навколішки перед щелепами, скріпленими цифрами. За щелепи, порушені каменем, що видають тінь Еспанії із крові. За кров, помножену на цифри, і на крісла, і на камінь. За кров, прикріплену до каменю і до щелепів, порушених каменем. За цифри, саджені в тіло. За сходи, саджені в кров. За три поверхи, що проходять крізь кров. За рухомі сходи, що проходять крізь рот і зуби. За сходи, що жеруть кров з зубами. За зуби, помножені на поверхи і цифри. За кров на одній поверхі і за ноги на іншій. За метал і мурашки в крові. За рухомі цифри в крові. За квадратні діри в кріслах і в крові. За перфоратори для крові і для пальців. За пальці й лінотипи в крові. За цифри і рухомі черенки в зубах. За сходи й кров в зубах. За три поверхи, прикріплені до крові. За кров, прикріплену до сходів. За двері, об які дряпають кров і зуби. За вири з калюк і нестопленого металу. За калюки в крові. За калюки, приложені до уст і до крові. За калюки, приложені до душі. За калюки, приложені до холодного поту й сліз. За калюки для каменю, і світла, й цифр. За калюки, приложені до пальців і зубів. За калюки для дір. За коші на зужиті калюки й зуби. За коші на зужиту кров. За коші на зужиті пальці й вії. За коші на діри на місці сліз. За коші на цифри, заступлені дірами, і за цифри, близькі до сперматозоїдів і крові, і за сходи, підперті кров'ю, і за машини на поверхях крові, порушені оцтом і мурашками, і за мурашки і кров, п'яні від оцту, і за цифри, п'яні від калюк і крові, і за поверхи, й сходи, й двері, й суми, і за колючі координати в крові, що роблять її рівнобіжною до поверхів, і сходів, і дверей, і сум, і до коридорів, перпендикулярних до зойку й тиші.

За твій простір, що недозволений мені, розп'ятий на хрестах на поверхні моєї крові, і на чистім папері, і на письмі без паперу, і на кінці мого пера, і пожертвий ротами моїх сліз та крові, з самостійними, рухомими зубами. За твою каву, вже в тіні цифр, що в кутах мого рота, й далеко від столів, і філіжанок, і уст, що її підпирали. За твої площі, вже поділені на сірі цифри в моїй крові, і засмічені сірою фарбою, що лущиться з нутра мого м'яса. За твоє море й затоку, вже прикріплені до мого рота, і повні його скель і лущиння. За нашу хату, заслонену адресами і стравлену числами й банками. За твоє вино, видобуте з наших шлунків, вже сіре під мікроскопами, і кінцем мого пера, і під слізьми. За твою погоду, вже на рівні цифр на квитках і банкнотах. За твій пісок, вже

повний прозорих мурашок і прозорих цифр. За твої стіни, вже на рівні моєї шкіри, й посуду, й щоденних слів. За поруччя твого балкона, вже невідрізнемо від рівнянь. За твої одяги, вже рівнобіжні до диму і до тутешніх хмар. За твої вечори, вже відняті від дерев. За твої вулиці й будинки, вже відняті від вилог мого піджака і від гудзиків на ньому. За твоє повітря, до якого ми могли б принести в головах лиш діри з нашого двору, яке могло б стати лиш продовженням пльомб у наших зубах, чи тріщин у зубах американок, і за твої закрути і приємки, які я зміг би описати лиш цифрами, і поставити знаки рівності між ними і моєю сірою кров'ю і жовтими пальцями, і за твій час, до якого я міг би принести тільки цифри годин повороту з праці, і за твою географію, до якої я міг би додати лиш поклади мігрени під покладами аспірини, і нестерпні краєвиди з моїх уст, і крові, і з чорних автоматичних ручок, наповнених живими мурашками.

За тишу, що починається за цим останнім словом.

Copyright © 1968 by George O. Tarnawsky.

Плятеро і я

Хуан Рамон Хіменес

ПРОДОВЖЕННЯ

61 / ФОЄРВЕРКИ

У вересні, у святковій ночі, ми виходили собі на горобок у саду за хатою, щоб сприймати фієсту містечка з оцієї пахучої тиші, яку видихають нарди коло ставка. Піюса, старий сторож виноградників, п'яний на току, грав на ріжок годину за годиною, повернувшись обличчям до місяця.

Було вже пізно, і загорялися фюерверки. Спочатку — слабі приглушені тріскоти; опісля безхвості ракети, що відкривалися вгорі зідханням, мов око, повне зір, що бачить поля — в одну червоно-фіялкову, синю мить; були й інші, що їх пишнота спадала, мов голе тіло дівчини, що вигиналася станом, мов кривава верба, що скапувала квітами світла. О, які палаючі пави, які небесні китиці прозорих трюанд, які вогненні фазани у зоряних садах!

Щоразу, коли лунали вибухи, Плятеро весь тремтів — синій, фіялковий чи червоний у раптовому освітленні простору; і в мерехтливому сяйві, яке збільшувало або зменшувало тіні на горбі, я бачив його великі чорні очі, що налякано дивилися на мене.

Коли на завершення між далеким гомоном містечка підносилося до неба над замком золота корона в кружлянні з гучним громом, від якої жінки закривали очі й затикали вуха, Плятеро тікав між лозами винограду, мов душа, за якою гнався біс, і ревів безумно до затишних сон у тіні.

Тому що ми прибули до столиці, я хотів би, щоб Плятеро побачив Міський сад... Ми йдемо собі повільно вздовж залізної огорожі, у приємних тінях акацій і плятанів, ще обвішаних плодами. Кроки Плятеро лунають по широких мокрих плитах хідника, які блищать від поливання, місцями голубі від неба, а місцями білі від опалого цвіту, що з водою видихає легенькі пахощі, солодкі й ніжні.

Яка прохолода і які пахощі ідуть з политого водою саду крізь прогалини у змоченому плющі огорожі! А всередині бавляться діти. Крізь білі коливання проїжджає, різко дзвонячи, малий візок з фіялковими прапорцями й зеленим дашком; просувається човник продавця горіхів, прикрашений червоним і золотим, з шнурами земляних горіхів і з димучим комином; дівчина з бальонами, з величезним летючим гроном, синім, зеленим, червоним; продавець цукерок, зігнутий під червоним відерцем... На небі, крізь густу зелень, що вже сплямлена хворобою осени, і незмінні стоять лише кипарис і пальма, загоряється жовтий місяць між рожевими хмарами...

Вже на брамі, коли я хочу увійти до саду, чоловік у синьому, що стереже його, з жовтою паличкою і великим срібним годинником, каже до мене:

— Осел не може увійти сюди, пане.

— Осел? Який осел? — кажу я, оглядаючися геть поза Плятеро, забувши, очевидно, про його тваринну подобу.

— Та який же осел, мій пане, який же осел...!

Усвідомивши тоді, що Плятеро «не може увійти сюди», бо він осел, — я не хочу входити, бо я людина, і знову йду з ним угору, вздовж залізного штахету, пещу його і говорю з ним про інші речі...

63 / МІСЯЦЬ

Плятеро, випивши з криниці на подвір'ї двоє ведер води з зірками, повертався до стайні, повільно, байдуже, між високими соняшниками. Я чекав на нього, простягнувшись на вапняному порозі, окутаний теплими пахощами геліотропів.

Потойбік низького даху, зволоженого лагідним вереснем, спало далеке поле, від якого віяв міцний запах сосон. Велика чорна хмара, мов гігантська курка, знесла золоте яйце місяця на горбочку.

І я сказав до місяця:

... *Ma sola*
ha questa luna in ciel, che da nessuno
cader fu vista mai se non in sogno.

Плятеро довго дивився на місяць і з твердим, але тихим тріскотом хляпнув одним вухом. Подивився на мене задумано і хляпнув другим...

64 / ВЕСЕЛОЩІ

Плятеро бавиться з Діяною, прекрасною білою сучкою, що схожа на молодик, і з старою сірою козою, і з дітьми...

Метка, елегантна Діяна скаче перед ослом, бзеленькаючи своїм дзвіночком, і вдає, мов би хотіла його вкусити за ніздрі. Загостривши вуха, мов два кактусові ріжки, Плятеро обережно буцає її і котить її по завітчаній траві.

Коза біжить побіч Плятеро і третється об його ноги, тягнучи зубами кінчики очерету, що він везе. З гвоздиною або стокроткою в устах зупиниться перед ним, вдарить його в лоб, тоді відскакує і весело помекує, як кокотлива жінка...

Між дітьми Плятеро править за іграшку. З якою терплячістю він витримує їхні витівки! Як він повільно ходить, зупиняючись і вдаючи дурненького, щоб вони не впали! Як він їх лякає, вдаючи, ніби раптом кидається бігти!

О, прозорі вечори могерської осені! Коли чисте повітря жовтня відточує прозорі звуки, тоді підноситься з левад ідилічна радість мекання, ричання, реготу дітей, гавкання і дзеленчання...

65 / ЛЕТЯТЬ КАЧКИ

Я пішов напоїти Плятеро. У погідну ніч, вкриту білими хмарами й зірками, виразно чути із затишного подвір'я безнастанний перелітний свист.

То дикі качки. Летять углиб суходолу, втікаючи від морської бурі. Час від часу, наче б ми піднеслися вгору або вони знизилися до землі, чути навіть найлегший шелест їхніх крил, їх дзобів, — як у полі виразно чути мову тих, що розмовляють далеко...

Плятеро час від часу перестає пити і підносить голову до зір, як я, як жінки з картини Мілле, з лагідною безмежною тугою...

66 / МАЛЕНЬКА ДІВЧИНКА

Маленька дівчинка була потіхою для Плятеро. Тільки но побачить, що вона іде до нього крізь бузок у білому платтячку і солом'яному капелюсі, кличучи його манірно: «Плятеро, Плятеріільйо!» — віслюк силувався порвати шнур, скакав, немов дитина, і дико ревів.

Вона ж, у сліпому довір'ї, лазила під ним туди й назад, штовхала його легенько і пхала свою ручку, наче білий нард, в його рожеву пащу, поцвяховану жовтими великими зубами; або, тягнучи його за вуха, які він опускав для неї, кликала його всіма ніжними відмінами його ймення: «Плятеро! Плятерон! Плятеріільйо, Плятерете! Плятеручо!»

У ті довгі дні, коли дівчинка пливла в білесенькій колісці вниз річкою назустріч смерті, ніхто не пам'ятав Плятеро. Вона, в своєму маренні, сумно кликала його: «Плятеріільйо!...» З темної і повної зідхань хатини часом було чути жалісний далекий клич її приятеля. О, літо меланхолії!

Яку пишність поклав Господь на пополудень її похорону! Золотий і рожевий вересень, як і тепер, доходив кінця. Як звучали з кладовища дзвони у відкритому заході — шляху до вічної слави! Самотній і засмучений, я вертався попід муром, увійшов до хати через двері від подвір'я і, ховаючися від людей, пішов до стайні й сів подумати з Плятеро.

67 / ПАСТУХ

На горбі, темному і страшному під багряним небом, пастушок, чорний на тлі зеленого кришталю заходу, грає на сопілці під мерехтливою Венерою. Між квітами, що пахнуть сильніше, коли їх уже не видно, звеличені запахом, що надає їм форми в присмерку, в якому вони згубилися, — заплутався солодкий і прозорий дзеленькіт отари, що на хвильку розбрелася по знайомому полю, перед входом до містечка.

— Паноньку, коби той ослик був моїм...

Хлопчина, ще смаглявіший і більш ідилічний у цю двозначну годину, вбираючи бистрими очима рештки світла, скидається на одного з тих жебрачків, яких малював добрий севільянець Бартоломей Естебан.

Я б йому подарував ослика... Але що б я робив без тебе, Плятеро?

Круглий місяць, що піднісся над монастирем Монтемайор, розлився м'яко по луці, де ще блукають невиразні рештки денного світла; і земля у квітах — як у сні — немов якесь прекрасне примітивне мереживо; і скелі — більші, грізніші та сумніші; і голосніше схлипує вода в невидимому потічку...

А маленький пастушок заздрісно викрикує, вже здалека:

— Ой, коби той ослик був моїм!..

68 / КАНАРКА ВМИРАЄ

Поглянь, Плятеро, сьогодні рано діти знайшли мертвою канарку в її срібній клітці. То правда, що бідненька була вже дуже стара... Останню зиму, ти ж добре пам'ятаєш, провела вона в мовчанці, заховавши голову між пір'я. А з приходом весни, коли сонце перетворювало нашу відкриту кімнату на сад і відкривалися найкращі троянди в саду, вона також хотіла прикрасити це нове життя і заспівала, але її голос астматично тремтів, як голос тріснutoї флейти.

Найстарший хлопець, що доглядав її, коли побачив її нерухому на дні клітки, прибіг з плачем:

— Але їй нічого не бракувало, ані їжі, ні водички!

Ні. Їй нічого не бракувало, Плятеро. «Вона померла, і кінець», — як сказав би Кампоамор, ще один старий співак...

Плятеро, чи існує рай для птахів? Чи існує зелений сад над голубим небом, весь у квіту золотих троянд, з душами пташок, рожевих, білих, голубих і жовтих?

Слухай: увечорі діти, ти і я понесемо померлу пташку до саду. Місяць тепер у повні, і в його блідому сріблї бідний співак виглядатиме на білій ручці Блянки, як зів'яла пелюстка жовтої лілеї. І поховаємо її в землі під високим трояндовим кущем.

А весною, Плятеро, ми побачимо пташку, яка вилетить із серця білої троянди. І запашне повітря стане співучим, і почується в квітневому сонці чарівний політ невидимих крил і таємний дзюркіт прозорих трелів з найчистішого золота.

Ти ніколи не бачив мене, Плятеро, простягненого на горбі, романтичного й клясичного одночасно?

... Проходять побіч бики, собаки і вороння, а я не рухаюся, навіть не погляну. Западає ніч, і я відходжу тільки тоді, коли зникає остання тінь. Я не знаю, коли я перший раз пішов туди, і навіть сумніваюся, чи я був там колинебудь. Ти вже знаєш, про який горбок я говорю: отой червоний, що підноситься, мов торси чоловіка й жінки, понад старим виноградником Кобано.

На ньому я прочитав усе, що читав, і продумав всі свої думки. В усіх музеях я бачив ту свою картину, яку сам намалював: я в чорному, простягнений на піску, плечима до себе, тобто до тебе або до глядача, з вільною думкою між мною і заходом сонця.

Мене кличуть з хатини при Ля-Пінья вечеряти або спати. Думаю, що піду, але не знаю, чи залишуся там. І я певний, Плятеро, що я тепер не отут з тобою, ані будь-де інде, навіть не в гробі, мертвий, — а на червоному горбі, клясичному і водночас романтичному, споглядаю з книжкою в руках сонце, що зсувається за річку...

70 / ОСІНЬ

Тепер сонце, Плятеро, вже ліниво висуватися з свого лігва, і селяни встають раніше за нього. Це правда, що воно наге, а тепер холодно.

Як дме північний вітер! Глянь на землю, на поламані гілки; вітер такий гострий і такий прямий, що всі вони лежать рівнобіжно, спрямовані на південь.

Плуг, як незугарна воєнна зброя, прямує до радісної праці миру, Плятеро; а на широкій вогкій стежці жовті дерева, певні, що знов зазеленіють, живо освічують з обох боків нашу швидку їзду, мов м'які вогні прозорого золота.

71 / ЖОВТНЕВЕ ПОПОЛУДНЕ

Вакації вже проминули, і з першим жовтим листям діти повернулися до школи. Самотність. Соняшне світло в хаті, з опалим листям, виглядає порожньо. В уяві лише лунають десь далеко крики і віддалений сміх...

Над кущами троянд, які все ще в цвіту, повільно спадає присмерк. Світло призахіднього сонця запалює

останні рожі та город, підносячи полум'я пахошів, аж до пожежі заходу — все пахне спаленими трояндами. Тиша.

Плятеро, знуджений, як і я, не знає, що робити. Крок за кроком підходить до мене, вагається на хвилюнку і вкінці сміливо, ступаючи сухо й твердо по цеглі, входить зі мною до хати...

72 / АНТОНІЛЬЯ

У потічку так переливалася вода, що жовті іриси, тривка золота прикраса берегів улітку, топились урозтіч, віддаючи бистроплинній течії свою красу, пелюстки за пелюсткою.

Де Антонілья могла б перейти його в тому недільному платті? Каміння, яке ми їй поклали, загрузало в мул. Дівчина ходила вгору берегом, аж до стіни з тополь, побачити, чи могла б там... Та не могла... Я тоді галянтно запропонував їй Плятеро.

Коли я заговорив до неї, Антонілья вся почервоніла, і рум'янець палив їй ластовиння, яке наївністю цяткувало її сірий погляд. Опісля залилася сміхом, обпершися об дерево... І вкінці зважилася. Кинула свій рожевий вовняний шаль на траву, розбіглася і спритно, наче хорт, вискочила на Плятеро, звисивши по обох боках свої міцні ноги, що з несподіваною зрілістю напинали червоні й білі смуги грубих панчіх.

Плятеро задумався хвилину, а тоді упевненим скоком опинився на другому березі. Пізніше, коли між мною і соромливістю Антонільї лежав потічок, вона вдарила ногами об його живіт, і він пустився ристю по леваді під золотий і срібний сміх смаглявої дівчини.

... Пахло ірисами, водою, любов'ю. Рядок, що його Шекспір вложив в уста Клеопатри, вінцем колючих троянд обняв мою думку:

O happy horse, to bear the weight of Antony!

— Плятеро! — крикнув я йому врешті, розгніваний, сердитий, у лихому настрої...

73 / ЗАБУТИЙ ВИНОГРАД

Після довгих жовтневих дощів ми всі подалися до виноградників, у небесному золоті ясного дня. Плятеро з одного боку сідла ніс обід і брилі дівчат, а з другого, для рівноваги — ніжну і рожево-білу Блянку, наче квітку персика.

Яке чарівне оновлене поле! Пропливали переповнені водою потічки, поля були м'яко зорані, а на придорожних тополях, все ще розмаєних жовтим, можна було бачити чорних птахів.

Раптом дівчата одна за одною побігли з криком:

— Виногра-а-ад! Виногра-а-ад!

На одній старій лозі, на довгих і покручених гілках якої все ще звисало декілька почорнілих і червоних листочків, гаряче сонце освітило прозоре, здорове бурштинове гроно винограду, пишне, наче жінка в свою осінь. Всі хотіли його мати! Вікторія, що його зірвала, ховала його за плечима. Тоді я попросив його у неї, і вона — з тією м'якою добровільною слухняністю, яку показує чоловічій дівчина, що дозріває до жіночости — охоче віддала його мені.

Гроно мало п'ять великих виноградин. Я дав одну Вікторії, одну Блянці, одну Льолі, одну Пепі — о, діти! — а останню під загальний сміх і оплески віддав Плятеро, який зараз вхопив її між свої величезні зуби.

74 / АДМІРАЛ

Ти його не знав. Вони забрали його, коли тебе ще не було. Від нього я навчився шляхетности. Як бачиш, табличка з його іменем все ще висить над його яслами, в яких лежить його сідло, вудила і вуздечка.

Яке захоплення, Плятеро, коли він перший раз ступив на подвір'я! Він прийшов з мочарищ, а з ним прийшов до мене приплив сили, життєвости і радості. Який він був красивий! Кожного дня раненько я їхав з ним уздовж річки і гнав учвал через болотища, лякаючи зграї галок, що шукали корму біля закритих млинів. Опісля ми верталися битим шляхом і в'їздили твердою дрібною ристю на Нову вулицю.

Одного мовового пополудня приїхав до моєї хати з батоном у руках месье Дюпон, із винниці Сан Хуан. Лисивши декілька банкнот на столі в вітальні, він подався на подвір'я з Лавріном. Опісля, як уже зовсім стемніло, я бачив, мов крізь сон, як месье Дюпон проїздив біля вікна з Адміралом, запряженим до його коляски, і зник під дощем в кінці Нової вулиці.

Я не знаю, скільки днів мені боліло серце. Вони мусіли кликати лікаря і давали мені бромід, етер і бозна що ще; аж час, який гоїть усе, витер його з моєї пам'яті, як витер собаку Лорда, як дівчинку також, Плятеро.

75 / ЛУСКА

Починаючи від вулиці Ля-Асенья, Плятеро, Могер зовсім інше місто. Там починаються квартали риболовів. Люди там говорять інакше, моряцькою говіркою, з вільними і барвистими образами. Мужчини одягаються багатше, носять тяжкі люнцюзки і курять добрі сигари і довгі люльки. Яка різниця між серйозною, сухою і простодушною людиною з Карретерії, наприклад, Рапбсом і веселою, засмаглою і ясноволосою людиною з вулиці Ля-Рібера, як от Пікбн, — ти його знаєш.

Гранаділья, дочка паламаря з церкви святого Франціска, живе на вулиці Дель-Кораль. Коли вона якогось дня відвідує нас, уся кухня аж вібрує від її живого, дотепного цокотіння. Служниці — одна з них походить з Фрісети, друга з Монтурріо, третя з Льос-Орнос — слухають її зачаровано. Розповідає їм про Кадіс, про Таріфу і про Острів; говорить про контрабандний тютюн, про англійські сукна, про шовкові панчохи, про золото, про срібло... Опісля гордовито відходить, вистукуючи високими каблучками, — легенька коливаста постать, обгорнена чорним шалем...

А служниці лишаються і обговорюють її барвисті вислови. Я бачу, як Монтемайор підносить риб'ячу луску до сонця, затуляючи рукою ліве око... Коли я питаюся, що він робить, він відповідає, що крізь райдугу можна побачити Мадонну дель Кáрмен з відкритою мережаною ризою; Мадонну дель Кáрмен, покровительку моряків; — це правда, бо так казала Гранаділья...

76 / ПІНІТО

Ось він! Ось! О-о-ось! Ще дурніший від Піні-і-іто!..

Я вже майже призабув, хто був Пініто. Тепер, Плятеро, в цьому м'якому осінньому сонці, що перетворює червоні піщані насипи на пожежу, більш багряну, ніж гарячу, голос того хлопчика пригадав мені відразу бідного Пініто, що йшов до нас під гору, обвантажений зчорнілим пруттям винограду.

Він то з'являється у моїй пам'яті, то знову затирається. Я ледве пригадую його. На одну мить бачу його — худого, смаглявого, легкого, з рештками краси в його брудній гидоті; але коли точніше хочу відновити його образ, він весь зникає, мов сон уранці, і я тоді не певний, чи те, що я пригадував, був Пініто. Можливо, то він втік по Новій вулиці одного мокрого ранку, майже голий, під камінням хлопчаків; або зимою повертався в приимерку попід муром старого кладовища, опутивши голову і спотикаючись, у напрямі до вітряка, до своєї безплатної печери в сусідстві дохлих собак і купищ сміття з якимись чужими жебраками.

— ... ще дурніший від Піні-і-іто!.. О-о-ось він!..

Що я віддав би сьогодні, щоб хоч раз поговорити із Пініто! Сердега помер в рові біля Замку, як казала Маркаря, перепившись в хаті Колільї, давно, давно, як я ще був маленьким хлопцем, таким, як ти тепер, Плятеро. Але, чи він був дійсно божевільний? Який, який він був?

Він помер, Плятеро, і я не знаю, який він дійсно був; а знаєш, що, як каже оте хлоп'я, мати якого без сумніву його знала, я ще дурніший від Пініто.

77 / ЗАМОК

Яке прекрасне небо цього пополудня, Плятеро, — його осіннє металеве світло, мов широкий меч із щирого золота. Я люблю приходити сюди, бо з цієї безлюдної кручі добре видно, як заходить сонце, і ніхто нас не турбує, і ми нікого не турбуємо...

Тут стоїть одна-єдина хата, біла й голуба, між винницями й брудними мурами, які межують з дикою гірчицею і кропивою; і виглядає, наче б у ній ніхто не живе. Але це нічне поле кохання для Колільї та її дочки, поставних білошкірих жінок, майже однакових, бо завжди убраних у чорне. Оце той рів, в якому помер Пініто і пролежав аж два дні, бо ніхто його не бачив. А там ставили гармати, коли приїздила артилерія. Ти вже бачив, як тут проходив дон Ігнасіо, такий впевнений, із контрабандою горілки. Крім того, сюди також ідуть бики з Ангустіясу, і тут нема навіть хлопчаків.

...Глянь через арку мосту понад ровом на виноградник, заніділий, червоний, з цегляними печами на тлі фіялкової річки. Глянь на самотні болота. Глянь, як призахідне сонце, велике і червоне, мов втілення бога, втягає

в себе всі екстази і тоне за вузькою межею моря за Уельвою в абсолютній тиші, яку віддає йому світ, тобто Могер, оці поля, я і ти, Плятеро.

78 / ЛУНА

Ця місцина така самотня, що здається, наче б хтось завжди йде сюди. Повертаючися з гір, мисливці заходять сюди і вилазять на насип, щоб далі бачити. Кажуть, що тут ночував бандит Парралес, коли наскакував на ці околиці... Червона скеля підноситься проти сходу, а там, угорі, якась мандрівна коза час від часу зарисовується на жовтому тлі вечірнього місяця. На луці ставок, що висихає тільки в серпні, ловить зелені, жовті і рожеві клапти неба; але він майже осліплий від каміння, яке дітвора накидає згори на жаб або щоб голосно розхлюпувати воду.

... Я затримав Плятеро на закруті дороги, під зовсім почорнілим деревом, з сухими стручками, яке закриває вихід на поле; і, приставивши до своїх уст долоні, крикнув до скелі: «Плятеро!»

Скеля — з сухим відгомоном, дещо зм'якшеним впливом близької води, — відповіла: «Плятеро!»

Плятеро різко повернув голову, піднісши й настоживши її, і, мало не рвонувши, аж весь застрясся.

«Плятеро!» — ще раз крикнув я до скелі.

А скеля знову відповіла: «Плятеро!»

Плятеро поглянув на мене, глянув на скелю і, задержавши губи, заревів протяжно до неба.

Скеля заревіла разом з ним приглушено і довго, ще більше розтягаючи свій рівнобіжний рев.

Плятеро ще раз заревів.

І скеля ще раз заревіла.

Тоді Плятеро в тупому, впертому бунті насупився, немов дощовий день, почав вертїтисся, крутити головою, бажаючи порвати шнур, втекти, зоставити мене самого, — аж поки, приговорюючи ніжно, я повів його з собою, і крок за кроком його рев ставав тільки його власним ревом між кактусами.

79 / СТРАХ

Саме був час вечері для дітей. Дрімотлива лямпка простеляла на сніжнобілу скатерку своє рожеве світло,

а червоні геранії й доспілі яблука додавали сильного кольориту і веселости до тої звичайної ідилії невинних лиць. Дівчатка іли, як жінки, а хлопці говорили, як мужчини. Позаду, даючи білі груди немовляті, молода, ясно-волоса, гарна мати дивилася на них усміхнено. За вікном від саду тремтіла прозора зоряна ніч, немилосердна і холодна.

Раптом Блянка, наче легка блискавка, полетіла в обійми своєї матері. Відразу стало тихо; а відтак, між гуркотом поперевертаних крісел, всі з криком кинулись за нею, оглядаючися з переляком у вікно.

Той дурненький Плятеро! Запхавши в вікно свою велику білу голову, побільшену ще тінню, шибками і страхом, поглядав з сумирним смутком на спокійну й освітлену їдальню.

80 / СТАРИЙ ФОНТАН

Вічно білий на тлі вічнозеленого соснового гаю; голубий чи рожевий, а все ж білий на світанку; фіялковий чи золотий під вечір, а все ж білий; блакитний чи зелений, та все ж білий у присмерку; Старий фонтан, Плятеро, — біля якого, як ти часто бачив, я завжди довго зупинявся, — ховає в собі, як арка або могила, усю елегію світу, тобто відчуття правдивого життя.

В ньому я бачив піраміди, Партенон і всі катедри. Кожного разу, коли якийнебудь фонтан, чи мавзолей, чи портик не давали мені спати впертою присутністю своєї краси, їхній образ чергувався в моїх снах із образом Старого фонтану.

Від нього я йшов усюди. До нього повертав звідусюди. Він стоїть так досконало на своєму місці, увічнений такою гармонійною простотою, світло і колір належать так неподільно йому, — що, здається, можна було б набирати з нього в долоні, наче воду, все багатство життя. Беклін малював його над Грецією, Фрай Луїс перекладав його, Бетговен вмивав його сльозами радості, Мікель-Анджельо передав його Роденові.

Цей фонтан — колиска і весілля, він пісня і сонет, реальність і радість, смерть.

Мертвий він цієї ночі, Плятеро, наче тіло мармуру між м'яким і теплим шепотом зелені; мертвий, він заливає душу водою моєї вічності.

Скільки листя впало останньої ночі, Плятеро! Виглядає, мов би дерева попереверталися, запхавши віття в землю, а коріння в небо, з бажанням там рости. Поглянь на цю тополю: виглядає, мов Люсія, акробатка з цирку, коли, розливши на килимі полум'яні коси, підносять свої гарні стрункі ноги, видовжені сіткою панчіх.

Тепер, Плятеро, з-поміж голого гілля пташки нас будуть бачити між золотим листям так, як ми їх бачили весною між зеленим. М'якенька пісня, яку співало листя на верхах — перетворилася в суху розсипану молитву під ногами!

Бачиш, Плятеро, поле, вкрите сухим листям? Як наступної неділі будемо вертатися сюди, — єдиного листочка не побачиш. Я не знаю, де вони вмирають. Мабуть, пташки в своїх любовних співах весною розказали їм цю таємницю захованого гарного вмирання, якого ні я, ні ти не матимемо, Плятеро...

82 / ЛИСТОПАДОВА ІДИЛІЯ

Коли увечорі Плятеро повертається з поля, обвантажений м'яким сосновим гіллям для печі, — його майже не видно під обвислою горою зелені. Його хода дрібненька, як у циркової панни на канаті, граційна і грайлива... Виглядає, мов би він зовсім не рухається. Випроставши вуха, він скидається на слимака під своєю хатою.

Зелені галузки, які, ще виструнчені, були повні сонця, вітру, синиць, місяця і круків — як страшно, Плятеро, круки теж туди злітали! — тепер нещасно звисають кризь темряву до білої пилюки сухих стежок.

Холодна фіялкова м'якість охоплює все навколо. І на полі, де вже майже грудень, ніжна покірність обвантаженого ослака починає виглядати, як і проминулий рік, божественно...

83 / БІЛА КОБИЛА

Я прийшов засмучений, Плятеро... Бачиш, я проходив вулицею Ляс-Фльорес, вже коло Ля-Портада, близько того місця, де блискавка забила двох близнят — там

лежала мертва Сбрдова кобила. Мовчазні, майже голі діти стояли круг неї.

Швачка Пуріта, проходивши побіч, сказала мені, що Сордо, якому остогидло ту кобилу довше годувати, вивів її цього ранку на кладовище. Ти знаєш, що вона сердешна вже була така стара, як дон Хуліян, і така ж незугарна. Вона не бачила, не чула і ледве могла тягати ногами... Десь біля полудня кобила знову стояла в брамі свого господаря. А він, розлючений, вхопив патик і почав її бити й проганяти. Але вона не відходила. Він тоді вколов її серпом. Назбиралося людей, і між прокльонами і жартами кобила подалася вгору вулицею, шкутильгаючи і спотикаючись. За нею бігли діти з вереском, з камінням... Врешті вона впала на дорогу, і там її добили. Деякі голоси співчуття — як от «дайте їй спокійно вмерти!» — лунали над нею, так наче б ти і я були там присутні, Плятеро; але те співчуття було, як метелик в середині вихру.

Коли я її бачив, каміння ще лежало біля неї, і вона була холодна, як саме каміння. Одне око було зовсім відкрите — бувши сліпим за життя, воно тепер, мертве, ніби знову бачило.

Її білість була єдиним світлом, що зосталося в темній вулиці, а над нею вечірне небо, що від холоду здавалося ще вищим, кучерявилось легенькими рожевими хмарами...

*Перелад з еспанської
Богдана Бойчука*

ДОКУМЕНТАЦІЯ І ПУБЛІКАЦІЇ

Лист радянських баптистів до У-Тана

Від українських євангелицьких кіл «Сучасність» отримала ряд документів про переслідування євангелицького віровизнання на Україні і в усьому Радянському Союзі. Репресії набрали особливої гостроти на тлі внутрішньої кризи в Церкві євангельських християн-баптистів. Коли духовним центром у Москві (Всесоюзна рада євангельських християн-баптистів — ВРЄХБ) явно заволоділи державні органи, велика частина віруючих зірвала з ВРЄХБ, намагаючися скликати нову раду або переформуватися в нових, незалежних церковних організаціях. Ці спроби зазнали жорстокого розгрому, як про це свідчать нижчеподані документи.

Про релігійні протести євангеликів довідуємося також з офіційних радянських джерел. Атеїстично-пропагандистський журнал «Л ю д и н а і с в і т» (Київ, ч. 11, листопад 1966) описує «кримінальну» діяльність євангеликів такими словами:

«Намагаючися створити враження про „переслідування християн” в СРСР, баптисти-розкольники провокували органи влади на взяття адміністративних заходів, а для цього вдавалися до протизаконних дій: колективно співали псалми в автобусах і на автобусних зупинках, у залізничних вагонах і на станціях, організували релігійні процесії та богослуження на вулицях і майданах, у приміщеннях державних установ, створювали спеціальні школи й групи для навчання релігії».

Зокрема про баптистів журнал пише:

«Другою такою організацією є „Українське об'єднання ЄХБ”. Воно було створене з євангельських та баптистських сект Західної України нібито „для припинення суперечок з приводу віри” серед українських націоналістичних елементів, а насправді — для об'єднання їх в організацію, що ставила собі за мету „євангелізацію України”. Керівництво об'єднання раніше здійснювалося із США, Англії, фашистської Німеччини, польської Польщі. Проповідники об'єднання їздили на кур-

си у США. В самій Західній Україні також функціонували курси проповідників... Для розпалювання національної ворожнечі серед віруючих секта оголосила, що повністю пориває з „московствуючими баптистами”. Ясно, що на першому місці були в цій організації аж ніяк релігійні питання».

Загально відомо, що на Україні євангеліки, відірвані від духу західнього євангеліцтва, звичайно сахалися будь-якої політики, яку відносили до забороненої їм світської сфери. Тому закиди в «українському націоналізмі» звучать тут більше ніж дивно. Постає питання, чи євангельський рух на Україні справді починає приставати до боротьби передових сил народу за свободу людини і нації, чи, може, він тільки запозичує конституційно-легальну методи цієї боротьби. Так чи інакше, пришиваючи українським баптистам націоналізм, радянські органи «правосуддя» очевидно мають на меті якнайефектовніше оформити свої «кримінальні» обвинувачення і ще більше загострити судові вирoki.

Р е д а к ц і я

ГЕНЕРАЛЬНОМУ СЕКРЕТАРЕВІ ООН панові У-ТАНУ.

Коміі:

КОМІСІЇ ПО ПРАВАХ ЛЮДИНИ ПРИ ООН,
МІЖНАРОДНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ ЮРИСТІВ,
ГОЛОВІ РАДИ МІНІСТРІВ СРСР т. КОСИГІНОВІ А. Н.

Від Ради родичів в'язнів, членів церков
Євангельських християн баптистів в СРСР.

Шановний пане У-Тан!

Рада родичів в'язнів ЄХБ в СРСР примушена ще раз звернутися до Вас, оскільки Ви на підставі Статуту ООН покликані захищати елементарні права людини незалежно від національності, расової приналежності та віровизнання.

Усі наші клопотання перед урядом нашої країни залишаються безрезультатними.

У нашій країні явно проголошена свобода віровизнання, та протягом сорока з лишком років ми не можемо користуватися нею в дійсності. Історія нашої церкви — це історія постійних утисків і гноблення. Старші з нас були колись дітьми в'язнів, потім жінками, сестрами й братами в'язнів, а тепер матерями й батьками в'язнів.

Після гураганних репресій 30-37 років, що забрали життя десятків тисяч віруючих, у сорокових роках наступило певне затишшя: частину віруючих звільнено, інших помертно реабілітовано, масові арешти припинено. Та чи припинено тиск на церкву? Мусимо сказати, що ні.

У боротьбі з церквою на перший план висунуено проникнення у внутрішньоцерковне життя з метою розкласти церкву зсередини. Незаконне, інколи хитре й обережне, інколи грубе втручання в життя церкви привело до того, що релігійний центр союзу ЄХБ в СРСР — ВРЄХБ опинився в повній залежності від держави. Державні урядовці почали втручатися в такі чисто церковні справи, як вибори служителів церкви, хрищення і т. д.

В СРСР основним законом щодо віруючих і церкви є Декрет РНК від 23 січня 1918 року «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви».

У той самий час, починаючи від 1929 року, діє Постанова ВЦВК і РНК з 8 квітня 1929 року «Про релігійні об'єднання», яка суперечить вищезгаданому Декретові та елементарним правам особи.

В чому саме полягають ці суперечності?

Декрет у пунктах 1, 2 і 5 установлює:

- 1) «Церкву відокремлюється від держави».
- 2) «У межах республіки забороняється видавати будь-які місцеві закони чи постанови, що утискали б чи обмежували б свободу сумління».
- 5) «Вільне виконання релігійних обрядів забезпечується остільки, оскільки вони не порушують громадського порядку і не супроводяться посяганням на права громадян радянської республіки».

Загальна Деклярація прав людини (прийнята ООН 10 грудня 1948 року і підписана нашою державою) на основі статті 569 цивільного кодексу РРФСР* також є законом нашої держави.

Стаття 18 Загальної Деклярації прав людини говорить: «Кожна людина має право на свободу думки, сумління, релігії. Це право включає свободу мати свою релігію чи своє переконання як індивідуально, так і спільно з іншими, публічним чи приватним порядком в ученні та богослуженні і виконанні релігійних та ритуальних обрядів».

Стаття 20: «Кожна людина має право на свободу мирних зборів і асоціацій...»

Порушуючи ці державні і правові норми, постанова «Про релігійні об'єднання» хитромудрою системою реєстра-

* Цивільний кодекс РРФСР, стаття 569. Міжнародні договори й угоди. «Якщо міжнародним договором чи міжнародною угодою, в якій бере участь СРСР, установлюються інші правила, ніж ті, що є в радянському цивільному законодавстві, то застосовуються правила міжнародного договору чи міжнародної угоди».

ції позбавляє віруючих права вільного сповідання своєї віри. Так, Постанова, статті 2, 65, 66, передбачає обов'язкову реєстрацію релігійного товариства чи групи віруючих і тут же статтею 7 надає реєструючим органам повноваження без умотивування відмовляти в реєстрації, попереджуючи віруючих громадян статтею 4, що релігійне товариство чи група можуть приступити до своєї діяльності тільки після реєстрації. Богослужбові збори, проводжувані в приватних домах, культових приміщеннях і просто неба, самою природою віровчення ЄХБ не можуть порушити громадського порядку чи посягати на права громадян СРСР. Перешкоджувати виконанню релігійних обрядів, які не порушують громадського порядку, означає порушувати 5 пункт Декрету, який не дає права місцевим і центральним органам влади судити в кожному окремому випадку про доцільність богослуження.

Статтями 12 і 59 Постанова дає в містах — комісіям для розгляду релігійних питань при міськрадах, а в сільських місцевостях — районним виконкомам право дозволяти чи не дозволяти загальні збори релігійних товариств чи груп віруючих. Таким чином, всупереч Декретові вищезгаданими статтями Постанова не тільки дозволяє видавати місцеві закони, що утискали б чи обмежували б свободу сумління, більше того, цими статтями свобода сумління громадян віддається в руки місцевої влади, яка, нічим не обмежена в своїх діях і не відповідальна в боротьбі проти релігії перед жодними законами, може прийняти будь-яке рішення і робити будь-які заходи, щоб позбавити громадян свободи віровизнання.

3 пункт Декрету говорить: «Кожний громадянин може сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної. Будь-які правопозбавлення, зв'язані із сповіданням якої б там не було віри, касуються. Примітка: з усіх офіційних актів усуваються всякі вказівки на релігійну приналежність».

Порушуючи Декрет, Постанова статтями 2, 3, 8 і 9 передбачає віддавати реєструючим органам за визначеною формою списки віруючих і служителів культу.

Далі, 14 статтею Постанови «реєструючим органам дається право відводу окремих осіб із складу членів виконавчого органу релігійного товариства чи групи віруючих», тобто, реєструючим органам дається право комплектувати виконавчі органи громад за власним розсудом, дається право впливати і, більше того — коли вони вимагають, щоб у виконавчий орган входив пресвітер чи інші духовні служителі — керувати церковним життям релігійного товариства, порушуючи тим самим 1 пункт Декрету, який говорить про те, що церкву відокремлюється від держави.

Окрім цього всього, і найголовніше, Постанова про релігійні об'єднання має цілий ряд заборон, які, беручи в цілому, забороняють нам сповідувати релігію згідно з віровченням ЄХБ.

Декрет в пункті 9 говорить: «Громадяни можуть навчатися і вчитися релігії приватним способом, що відповідно дає

право організувати спеціальні збори для вивчення релігії з найманням учителя за власним розсудом». Це право дається всім без обмеження віку, і виразом «громадяни можуть», виключається будь-яке позбавлення громадян цього права.

Всупереч Декретові, згідно з 18 статтею Постанови, не допускається, а тільки «може бути допущене викладання релігійних віровчень лише на спеціальних богословських курсах, що їх можуть відкрити громадяни СРСР за особливим дозволом постійної комісії при Президії ВЦВК для розгляду релігійних питань». Цією формуляцією комісія звільнена від будь-якого зобов'язання дозволити громадянам відкриття цих курсів, а віруючі позбавлені будь-якої можливості навчатися релігії, хоч Декретом вона гарантована.

У статті 17 «в» Постанови забороняється організувати як спеціальні дитячі, молодечі, жіночі, молитовні та інші збори, так і загальні біблійні, літературні, релігійно-освітні і т. д.

Це знову таки суперечить Декретові, який гарантує можливість навчати і навчатися релігії без обмеження віку. Воно й суперечить Конвенції «Про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти» (прийнята ООН у 1960 році і проголошена законом в СРСР 2 листопада 1962 року), яка проголошує: «батьки... мусять мати можливість... забезпечити релігійне і моральне виховання серед дітей відповідно до їх власних переконань». Ми ж, християни, маємо від Господа веління виховувати своїх дітей у напаминанні й остереженні Божому (Ефес. 6:4). Якщо віруючі ЄХБ не виконують цього веління Господа, то вони не є віруючими ЄХБ. Отож забороняти виховувати своїх дітей згідно з власними переконаннями — це означає заборонити віруючим бути батьками й матерями.

Заборона мати загальні біблійні і релігійно-освітні збори, заборона викладання релігійних віровчень приватним способом — виглядає парадоксально: «Сповідуйте вашу релігію, тільки не вивчайте Біблії, нічого не знайте про ваше віровчення, це заборонено!»

Кожний народ має свої пісні, свої вірші та оповідання. Християни, вірні слову Святої Біблії «Навчайте та напоумляйте самих себе... співайте... псалми, гімни, духовні пісні!» (Колос. 3:16), люблять пісні, духовну поезію, але Постанова, стаття 17, пункт «в», забороняє організувати літературні збори, тобто забороняє нам славословити свого Бога, а це означає — забороняє сповідувати релігію.

Євангельське вчення, яке ми сповідуємо, указує: «ми... створені в Христі Ісусі на добрі діла, які Бог велів нам виконувати, роблячи добро всім, а найпаче своїм по вірі, даючи, як серце призволяє... не з примусу... з радістю» (Гал. 6:1; Еф. 2:10; 2 Кор. 9:7; 1 Ів. 3:17—18). Це ми й робимо, беручи участь у нужді віруючих і здійснюючи для того добровільні збірки. Та Постанова, стаття 17 «б» і 54, забороняє нам подавати матеріальну допомогу своїм власним членам. Це потворна заборона! Де, коли і в якій країні заборонялося віль-

ним людям організувати матеріальну допомогу тим, що терплять нужду?!

За неповними даними тепер у в'язницях двісті в'язнів ЄХБ, а їх родини, у більшості багатодітні, залишилися без годувальників. З боку держави цим родинам не подається жодної матеріальної допомоги, і якби не було допомоги з боку церкви, то діти, жінки та старі батьки в'язнів ЄХБ були б приречені на голодову смерть.

Господь велів нам проповідувати людям і свідчити, що Він безперечний суддя живих і мертвих... , що кожний, хто вірить у Нього, отримає прощення гріхів ім'ям Його і вічне життя.

Загальна Деклярація прав людини каже: «Стаття 19. Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне висловлювання їх; це право включає свободу шукати, одержувати і розповсюджувати інформацію та ідеї будь-яким способом і незалежно від державних кордонів».

Декрет говорить у пункті 3: «Кожний громадянин може сповідувати будь-яку релігію», тобто, відкрито свідчити про свою віру, висловлювати свої релігійні переконання.

Порушуючи все це, Постанова говорить у статті 19: «Район діяльності служителів культу, релігійних проповідників, наставників і т. п. обмежується місцем проживання членів релігійного об'єднання, яке вони обслуговують, та місцем знаходження відповідного молитовного приміщення».

Ясно, що всякий проповідник, що опиниться за межами дозволеного району, може послужити реєструючим органам приводом для закриття молитовного приміщення або може потрапити до в'язниці як порушник законодавства про релігійні культу.

До 1960 року становище віруючих ЄХБ було таке: одна третина громад ЄХБ (178 000 віруючих) була зареєстрована і мала молитовні доми; дві третини громад (приблизно 350 000 віруючих) не мали молитовних домів, оскільки органи влади відмовлялися реєструвати їх, щоб репресувати за нелегальність. На місцях збори не зареєстрованих громад розганяла міліція. Та в іще труднішому становищі опинилися зареєстровані громади. Уповноважені в справах релігійних культів на місцях всебічно втручалися у внутрішньоцерковне життя, фактично паралізуючи духовне життя громад. Ні один служитель церкви не міг стати пресвітером громади або навіть проповідником без згоди уповноваженого в справах релігійних культів. Неважко догадатися, якими якостями мусить відзначатися служитель церкви, щоб задовольнити атеїста-уповноваженого.

У 1960 році всім зареєстрованим громадам було розіслано для керівництва від імени релігійного центру — ВРЄХБ — два документи під назвою «Нове положення ВРЄХБ» та «Інструктивний лист». Зміст «Нового положення» та «Інструктивного листа» явно вказувало на їх атеїстичне походження. Той факт, що віруючих за невизнання «Нового положення» та

«Інструктивного листа» судили, промовляє сам за себе. Щоб не бути голослівними, наведемо витяги з обвинувальних висновків і вироків.

У вирок у справі Смірохіна Є. П. (народний суд Зміївського району Харківської області, 29—30 вересня 1962) записано: «Реакційний характер нелегальної громади, очолюваної підсудним у селі Соколовому, полягає в тому, що вона висловлювала незадоволення з діючого Положення Всесоюзної ради євангельських християн баптистів а також діяльністю її виконавчого органу. Ця група виступала проти всіх норм Положення, спрямованих на прищеплення культурних навичок віруючим, на необхідність шанування радянських законів, на заклик до участі в суспільній діяльності, на обмеження місіонерської діяльності серед молоді».

Витяг з обвинувальних висновків у справі Субботіна Ф. І., Хмари Н. К., Хмари В. К., Хмари Л. М. (селище Кулунда Алтайського краю, листопад 1963): «...під виглядом відправи релігійних культів і виконання релігійних обрядів робив вчинки, скеровані на критику і невизнання офіційно діючого Положення ВРЄХБ, а також на вихід з-під контролю існуючих у Радянському Союзі законів про релігійні культу».

Витяг з обвинувальних висновків у справі Голева С. Т., Бикова А. В., Попова Н. Ф., Кудряшова Г. Н. (місто Рязань, жовтень 1966): «Так, наприклад, у конфіскованих при общаках сповіщеннях оргкомітету за 1964 рік, у зверненні до всіх служителів і віруючих зареєстрованих громад України є заклики до скинення законно чинного релігійного центру — ВРЄХБ, а проваджена ним у відповідності до радянського законодавства діяльність названа „ярмом” для віруючих, є заклики до вільного навертання молоді та доступу дітей на богослуження».

Віруючі, що протягом багатьох років мовчки терпіли утиски з-зовні, не могли одначе погодитися з проникненням чужих установ в внутрішньоцерковне життя. Тому 1961 року група служителів церков, створивши ініціативну групу, прийшла до ВРЄХБ з проханням скликати з'їзд євангельських християн баптистів для розв'язання внутрішньоцерковних питань. ВРЄХБ відкинула цю пропозицію, тоді ініціативна група звернулася до всіх віруючих з проханням підтримати ініціативу з'їзду. На цю пропозицію відгукнулися десятки тисяч віруючих з зареєстрованих і не зареєстрованих громад, і був створений оргкомітет для скликання з'їзду ЄХБ.

Згідно з законами нашої країни для проведення релігійного з'їзду необхідний дозвіл органів державної влади, а «ініціаторами з'їздів можуть бути як духовний центр, так і окремі громади і групи віруючих».

Оргкомітет звернувся до уряду з проханням дати дозвіл на з'їзд. Відповіддю на це законне прохання були погрози, репресії, арешти. Коли майже весь первісний склад оргкомітету був арештований і понад двіста прихильників з'їзду посаджені в тюрми, Рада в справах релігійних культів

примусила ВРЄХБ в 1963 році провести з'їзд. Це було потрібне для того, щоб сказати віруючим: «З'їзд був, і іншого вам не потрібно». Одначе віруючі не визнали того з'їзду. Частина віруючих вийшла з громад, керованих ВРЄХБ, заявивши, що не визнають її за духовний центр. Визнавати чи не визнавати релігійний центр — це глибоко внутрішня справа віруючих, і ми не почали б говорити про це, якби і в цьому питанні не було втручання влади, яка бичем гонінь намагається загнати віруючих під владу ВРЄХБ.

Утиски трохи ослабли в кінці 1964 року. Але в березні 1966 року було видано «Указ про адміністративну відповідальність за порушення законодавства про релігійні культури від 1929 року» і «Постанови про застосування статті 142 КК РРФСР і відповідних їй статей союзних республік».

І нова хвиля ще жорстокіших репресій звалилася на віруючих. Як сказав на суді віруючий Попов Н. Ф., обвинувачений за статтею 142 частина 2 КК РРФСР: «Коли вийшла постанова про посилення відповідальности за порушення закону про відокремлення церкви від держави, я зрадів і подумав, нарешті держава не буде втручатися в життя церкви, нарешті уповноважені в справах релігійних культур нести муть відповідальність за своє втручання в справи церкви, але тут вийшла плутанина: за статтею 142 стали судити віруючих, які завжди наполягали на відокремленні церкви від держави».

На цей час засуджено понад двіста віруючих, готуються нові судові процеси, збори віруючих не зареєстрованих громад розганяє міліція, за присутність на молитовних зборах віруючі підлягають штрафам. Віруючі ЄХБ поставлені в таке становище, що або мусять діяти проти свого сумління, відступаючи від віровчення, або підлягають утискам.

Вважаємо за необхідне звернути Вашу увагу на наступні факти:

1) Розганяння молитовних зборів, конфіскація приватних і молитовних домів

Усім громадам, що бажають зареєструватися на законній основі, тобто за принципом відокремлення церкви від держави, органи влади відмовляють у реєстрації, громади проголошуються нелегальними і проти них ведеться незаконна фізична боротьба. З метою позбавити не зареєстровані громади можливості провадити богослуження конфіскуються молитовні дома і приватні житлові дома віруючих, якщо в них провадяться богослуження.

Відібрано молитовні дома в містах: Челябінську, Подольську Московської області, Фрунзе, Одесі, Харкові, Владивостоку, Гомелі, в селі Ясенівці Львівської області, Барнаулі, Житомирі, Бересті, Кривому Розі, Дедовську Московської області, Ізмаїлі.

У 1965 році в місті Подольську було сконфісовано приватний дім у Кузнецової В. В. за проведення в ньому бого-

службових зборів. Усі клопотання про повернення будинку виявилися безрезультатними.

У місті Барнаулі співробітники міліції та дружинники, вибираючи мить, коли господарів не було вдома, підіхали під дім, порубали двері, винесли все майно, а дім зруйнували бульдозером.

Богослужбові збори не зареєстрованих громад розганяють міліція і дружинники. Наприклад, у місті Слуцьку Мєнської області 13 лютого 1966 року молитва віруючих на колінах була порушена гучним входом кількадесят дружинників і міліції. Зчинили галас, грізно вигукуючи: «Встать, прекратить!» Тоді пролунала команда: «Піднімають по одному и тащить в машину». Віруючих повезли в міліцію і одинадцять осіб за присутність на богослуженні засуджено покwapно скликаним судом на п'ятнадцять діб кожного.

У Ленінграді 16 квітня 1967 року дім, де відбувалися молитовні збори не зареєстрованої громади, був буквально обложений міліцією. Після скінчення богослуження віруючих не випускали з будинку, вимагаючи показати документи і заявляючи, що при виході кожний підлягатиме обшуку. Богослуження почалось о десятій годині ранку. Тільки о 23 годині 30 хвилин було знято облогу, і віруючі могли піти додому.

Не маючи молитовних домів, декотрі громади влаштовують збори в лісі. Міліція і дружинники розшукують місця збору віруючих і розганяють збори. У червні 1966 року для розігнання молитовних зборів Київської громади, що відбувались у лісі, прибув загін міліції з псами, було дано команду віруючим сісти, всіх віруючих було переписано і під конвоем міліції з собаками відправлено до міста.

Подібні речі діються в багатьох і багатьох місцях. Віруючих арештують за участь у богослужбових зборах. У самому Києві з цієї причини було вісімдесятп'ять випадків арешту від десяти до п'ятнадцяти діб.

Окрім цього всього, за проведення й участь у богослужбових зборах віруючих притягають до адміністративної відповідальности: накладають штрафи від 10 до 50 карбованців. Штрафують безпощадно і без розбору: багатодітні родини, пенсіонерів. Багатьох пенсіонерів оштрафовано на 50 карбованців, що іноді майже вдвічі перевищує місячну пенсію. У місті Києві Кечик З. Ф. (57 років) була оштрафована тричі за три неділі на суму 150 карбованців, вона утриманка чоловіка, засудженого на два роки позбавлення свободи за проповідь Слова Божого.

У місті Йокшар-Оле Козлов В., батько шести малолітніх дітей, засуджений за віру на три роки позбавлення свободи, його родина лишається без засобів існування, і не зважаючи на це, його жінку оштрафовано на 75 карбованців за віддання свого дому для молитовних зборів. Для стягнення штрафу судові виконавці прийшли описати домашнє майно.

Звичайним явищем стали обшуки в квартирах віруючих. Якби ми почали перераховувати міста, в яких були обшуки, нам довелося б назвати майже всі міста Радянського

Союзу. При обшуках забирають не тільки релігійну літературу, але навіть особисте листування і родинні фотографії. Обшуки відбуваються таким грізним способом, немов би то квартири небезпечних державних злочинців. Особи, які провадять обшук, простакують стінки й підлогу, заглядають уkasten, промацують подушки й матраци, ретельно обслідують дитячі іграшки, заглядають у кожну щілину. 7 травня 1967 року такі обшуки було проведено в Ленінграді рівночасно в одинадцятьох квартирах віруючих. За останніми відомостями з міста Узловая Тульської області там відбулися обшуки рівночасно в двадцятьох квартирах віруючих. На початку липня цього року знову були обшуки в містах Одесі, Харкові та Києві.

2) *Позбавлення віруючих батьків права виховувати своїх дітей згідно з власними переконаннями*
Допити дітей віруючих батьків органами прокуратури

Повне потоптання батьківських прав стало закономірним явищем у наші дні. Ніхто не визнає за віруючими батьками права виховувати своїх дітей згідно з своїми переконаннями. Віруючим батькам відкрито заявляють, що вони не повинні «прищеплювати релігію дітям», погрозливно попереджують, що в противному випадку «суспільство» має право вжити будь-яких заходів, щоб захистити дитячу свідомість «від релігійної отрути».

Від слів переходять до діла: батьків через суд позбавляють батьківських прав, дітей відбирають і передають на виховання в інтернати.

Так, наприклад, у місті Казані в 1962 році у віруючих Репіних відібрали дванадцятилітню дочку Ніну. Ось що писала з цього приводу в статті «Пираты из молитвенного дома» газета «Волжская коммуна» (травень 1962, місто Куйбишев): «Михайл Репін кілька років жив на приватних квартирах і не міг ще, на його думку, по-справжньому виявити себе на ниві християнського благочестя. Працюючи шофером Казанського аеропорту, він отримав гарну квартиру у вигідному будинку. Тут він уже розгорнувся на всю широчінь. Передусім Репін вирішив принести державне добро на вівтар богів — обернув своє помешкання на нелегальний молитовний дім... Репіни не хотіли слухати жодних умовлянь. Довелося передати справу в суд. За рішенням суду Репіних виселили з квартири, як злобних порушників правил соціалістичного співжиття. Може, це їх навело на розум? Анітрохи. По-передньому, всупереч радянським законам, що забороняють насильно примушувати громадян нашої країни відправляти релігійні обряди, Репіни примушували свою дочку молитися, співати релігійних гімнів, відгороджували її від впливу суспільства, виховували в душі загостреного мракобісся. Знову довелося звернутися в суд. Цим разом безумів, розбещувачів дитячої свідомості позбавлено батьківських прав. Суд вирішив влаштувати Ніну на виховання в школу-інтернат. Батькам

було визначено строк на оскарження рішення суду у вищу інстанцію. Непокірливі „кукібники свободи сумління” мали змогу передумати, дати слово не насилувати сумління дочки, не примушувати, не нав'язувати їй своїх релігійних переконань. Їм тоді повернули б дочку.».

Далі автор статті розповідає, як мати двічі таємно вивозила дівчину з інтернату, як мати й дочка ховалися від «суспільности» в домах віруючих у Казані й у Куйбишеві.

Та обставина, що цей злочин супроти віруючих не приховується, а одверто розголошується в газеті (хай навіть з вигаданими додатками про «насильство над сумлінням» і «примус») свідчить про те, як глибоко вкорінилося беззаконня, коли творці беззаконня втратили свідомість правопорушення. І ця втрата свідомости правопорушення є ще страшнішим фактом, ніж саме правопорушення.

У селі Дуброви Верхне-Двінського району Вітебської області родина Слобода повернулася до Бога. Майже рівночасно увірувало ще кілька людей. Місцеві атеїсти розлютились. Колгоспні збори в квітні 1966 року вирішили відібрати дітей у віруючих. За кілька днів до школи, де вчилися діти родини Слобода, одинадцятилітня Галя і дев'ятилітній Шура, під'їхала машина. Мліціонер і кілька осіб у цивільному взяли дівчат просто з лекції. Перестрашені діти почали кричати, їх посадили в машину. Батько, що працював поблизу, почувши крик, прибіг і кинувся до дітей, його відштовхнули, з машини лунали нелюдські зойки. Батько вчепився в машину, його стали бити по руках.

Колгоспний шофер, що вів машину, оповідав потім, що всю дорогу до Вітебську діти кричали, а він, не витримуючи, перевищував дозволену швидкість. Коли в дорозі зробили зупинку, старша дівчина вискочила з машини й побігла, її наздогнали і знову посадили до машини. Коли приїхали до міста Вітебську, знеможені діти вже не кричали, а тихо плакали. Батьки Слободи кількакратно писали до Москви, але дітей їм не повернено.

У місті Томську у Курейбіних 28 березня 1967 року викрадено їх тринадцятилітню доньку Віру і віддано до дитбудинку. Батьки позбавлені вільного побачення з своєю дитиною.

Багато матерів-християнок знаходяться під постійною загрозою втратити батьківські права. Маховицька з Ленінграду, Козлова з Йошкар-Оли, Солохіна з міста Дмитрієва Курської області та інші.

Використовують також іншу методу: дітей стараються підмовити проти віруючих батьків, умовляють іти до інтернату, спокушають подарунками, обіцяють захоплюючі подорожі. Як це, наприклад, робив Мойсеев, який приїхав з Москви до Пермі і відрекомендувався як письменник. Він ходив по школах, де вчать діти віруючих батьків, намовляв їх їхати з ним до Москви, обіцяв безтурботне життя і всілякі блага. Вдома, мовляв, доводиться помагати мамі, ходити коло

молодших братів і сестричок, а там ти будеш тільки вчитися й розважатися.

Дітям віруючих батьків роблять допити. Це можна спостерігати в цілій країні. Допити влаштовуються в метою обвинувачення батьків та інших віруючих. Від дітей вимагають відповіді на такі питання, як: «Чи ти ходиш на богослуження?» — «Чи є багато дітей на зборах?» — «Хто веде збори?» — «Чи бувають приїжджі?» — «Хто вони?» — «Чи бувають окремі дитячі збори?» тощо.

Допити звичайно провадять службовці прокуратури. За законом неповнолітніх можна допитувати тільки в присутності батьків. Це цілковито ігнорується. Наводимо факти:

У місті Житомирі 17 грудня 1964 року влаштовано допит дітям Сторожук Веніямінові і Вікторії, учням 4 і 5 класи. У кінці травня 1965 року цих самих дітей знову допитував у стінах школи слідчий міської прокуратури Євтушенко.

У серпні 1966 року в місті Житомирі до віруючих Шиманських прийшли дві вчительки 17 школи і забрали Катрю Шиманську, ученицю 5 класи, до палацу піонерів під приводом, що там скликані якісь збори, і вона обов'язково мусить бути.

У липні 1965 року в місті Ростові зроблено допит Саші та Серьожі Бублик. Допит провадив слідчий міської прокуратури. Саші дев'ять років, Серьожі — вісім. Допит тривав три години.

У липні 1966 року в місті Шахтах десятилітнього Льоню Олійника викликали до слідчого прокуратури Скакіна. Льоня прийшов до прокуратури з старшою сестрою, але слідчий не дозволив їй бути присутньою на допиті. Хлопець вийшов від слідчого сильно переляканий.

У березні 1967 року в місті Барнаулі слідчий краєвої прокуратури допитував Мінякова Володимира, народженого 1958 року.

У грудні 1966 року старший слідчий Волинської прокуратури Усатов прийшов до восьмирічної школи міста Киверців і допитував дванадцятирічного Володимира Веселуха.

У грудні 1966 року він так само допитував дітей віруючих батьків, десятилітнього Кінаха Віталія і тринадцятилітнього Кінаха Святослава, учнів 2 восьмирічної школи міста Киверців.

У Ленінграді 3 липня 1967 року слідчий прокуратури Всеволожського району допитував дванадцятилітню Куявську Галю. Дівчина прийшла до школи за книжками, її завели в кабінет директора, замкнули двері на ключ і влаштували допит.

У тому ж місті 5 липня 1967 року зроблено допит чотирнадцятилітньому Серьожі Клейменову. Сусіди Клейменових хитрістю заманили Серьожу до свого помешкання, а коли він увійшов, за ним зараз же замкнули двері на ключ. У кімнаті сиділи слідча прокуратури Всеволожського району Бело-

копитова та вчителька школи. Розгубленому й переляканому хлопцеві влаштували допит.

У зв'язку з новим судовим процесом над групою віруючих, що готується в Ленінграді, влаштовують допити також багатьом іншим дітям.

3) Судові процеси над віруючими ЄХБ

Крім того, що віруючих арештують на молитовних зборах, на місцях праці, в їхніх домах, вдаються також до викрадання їх у дорозі, не маючи при тому санкції прокурора про арешт, що суперечить не тільки «Пактові про права людини» (стаття 19), але й основному законі нашої країни, Конституції СРСР (стаття 127). Лише згодом підводять санкції прокуратури на арешт.

Так було викрадено члена Ради церков ЄХБ Гончарова А. С., члена Ради церков Дубового С. Г., віруючих Овчиннікова Л. Д. з міста Курська, Деміна Валентина з міста Новомосковська Тульської області... Вінса Г. П. арештовано 19 травня 1966 в ЦК КПРС, а ордер на арешт прокуратура дала 20 травня.

Родичі щезних дітей після тривалих пошуків знаходять їх у в'язницях.

Як ми вже казали, в сучасну пору засуджено двіста віруючих ЄХБ. Обвинувачення складається з трьох пунктів:

- 1) Організація (проведення, активна участь) нелегальних зборів.
- 2) Розповсюдження релігійної літератури.
- 3) Втягання неповнолітніх.

Нелегальними зборами, всупереч усякій логіці, оголошують молитовні збори не зареєстрованих громад. Намагаються довести, що ці збори порушують громадський порядок. Оскільки не зареєстровані громади позбавлені молитовних домів, збори влаштовуються в приватних домах віруючих; коли ж приватні доми відбирають (за влаштування в них зборів) або приватний дім не вміщає всіх членів громади, збори влаштовуються в лісі. Збори, влаштовані в приватних домах, аж ніяк не можуть порушувати громадського порядку. Богослужбові збори, влаштовані в лісі, також не можуть порушити громадського порядку з тієї простої причини, що ліс — не громадське місце.

Оскільки розповсюдження літератури не становить саме собою злочину, літературу, розповсюджувану віруючими, оголошують наклепницькою.

Присутність дітей віруючих батьків на богослужбових зборах називають втяганням неповнолітніх. Коли проповідник закликає віруючих виховувати своїх дітей у релігійному дусі, його так само можуть обвинуватити у втягненні неповнолітніх. Як це, наприклад, висловлено в обвинувальних ви-

сновках у справі Боська Федора Федоровича (село Конорошівка Дондюшанського району Молдавської РСР):

«Проведений у даній справі попередній розслідування установив: мешканець села Конорошівка Дондюшанського району Босько Ф. Ф. належав до 1963 року до Союзу церков ЄХБ і регулярно разом з своєю жінкою відвідував молитовний дім у селі Конорошівці Дондюшанського району. З початку 1963 року Боськи стали притятати на молитовні збори своїх дітей і вимагати, щоб так робили й інші віруючі. У зв'язку з тим, а також за незгоду з Положенням Союзу церков ЄХБ (ВРЄХБ) від 1960 року, яке забороняє проводити хрищення віруючих, обмежує проповіді, забороняє присутність неповнолітніх на молитовних зборах, у 1963 році Босько Ф. Ф. був виключений із Союзу церков ЄХБ. З того часу, кінця 1963 року, Босько Ф. Ф. прихилив на свій бік інших віруючих однодумців, організував розкольніцьку секту баптистів і почав виконувати релігійні культи, порушуючи установлені законом порядки про проведення культів. Так організована ним секта не зареєстрована органами влади, не має спеціального на те рішення районної ради депутатів працюючих, члени секти збираються не в спеціальному молитовному домі, а в домі Боська, який обладнав кімнату, зробив лавки, катедру, розліпив по стінах плякати, що закликають вірити в Христа, де віруючі й задовольняють свої релігійні потреби, які суперечать інтересам радянського суспільства».

Босько Ф. Ф. засуджений на два роки позбавлення свободи.

Судові процеси над віруючими ЄХБ дуже мало схожі на судові розгляди. У процесі суду ніхто навіть не намагався довести висунуте обвинувачення. Суд абсолютно не входить у справу і не розглядає її. Підсудні не користуються жодними правами, на їх докази не звертають уваги, всі клопотання підсудних без умотивування відхиляються. Навіть оборонні промови підсудним у рідкісних випадках дають вголосувати повністю. Судді більш заклопотані тим, щоб процеси мали «виховний вплив на суспільність», тобто настроювали народ проти віруючих, аніж самим розглядом справи.

29—30 листопада 1966 року в Москві у міському суді відбувався судовий процес над головою Ради церков ЄХБ Крючковим Г. К. і секретарем Ради церков ЄХБ Вінсом Г. П.

У суд не було викликано сімнадцять свідків у справі, в тому числі головних свідків обвинувачення, на свідченнях яких були побудовані обвинувальні висновки. Підсудні Крючков і Вінс розпочали клопотання, щоб ці свідки були присутні на суді. Крючков сказав: «Все обвинувачення проти мене і Вінса базується на тому, що чули свідки Грігоровскої і Швейкін від Захарова і Храпова, а прямих свідчень нема. Я прошу викликати Захарова і Храпова, щоб вони самі дали свідчення. А то виходить, один сказав, інший почув, від нього почув третій, і так на посередніх свідченнях через третіх-четвертих осіб відбувається обвинувачення».

Клопотання Вінса й Крючкова було відхилене, прокурор заявив, що викликання свідків забере багато часу, а він дуже зайнятий справами, в нього немає часу, він поспішає на інший судовий процес. Більше ніж страшне умотивування! Прокурор поспішає, у прокурора немає часу входити в справу, суд також поспішає. Так у поспіху можна й ні в чому не винну людину послати на розстріл.

Перший день суд тягнувся від 10 години ранку до 9 години вечора. У підсудних явно старалися вимотати сили й створити такі умови, за яких вони фізично не могли б здійснювати взяту на себе оборону. Коли о 7 годині вечора почався допит Вінса, він заявив, що знемігся і що не в стані зосередитись і зрозуміти питання суду, та просив перенести допит на наступний день. Але суд поспішає і приймає рішення почати допит без відстрочки. Допит відбувався при неподобній поведінці присутніх у залі атеїстів. Галасом, сміхом, криками зустрічали вони кожну відповідь Вінса, іноді кричали, не даючи можливості повністю відповісти на питання. Суд явно заохочував таку неподобну поведінку залі. Тільки після енергійних протестів родичів підсудних на другий день трохи наведено порядок.

На другий день судове засідання тягнулося від 10 години ранку до 1 години ночі. Коли Крючкову було дане оборонне слово, він просив відкласти судове засідання з тієї причини, що йому потрібно перебудувати оборонне слово у зв'язку з відсутністю сімнадцятьох свідків, крім того, крайня втома перешкоджає йому зосередитися. Суд відхилив це прохання і, не зважаючи на пізню годину, запропонував Крючкову сказати своє оборонне слово, попереджуючи, що в противному випадку суд обійдеться й без оборонного слова підсудного.

О першій ночі ухвалено вирок: Крючков і Вінс засуджені на три роки позбавлення свободи.

Аналіза обвинувальних висновків показує, що всі віруючі засуджені виключно по релігійних мотивах.

Так, наприклад, в обвинувальному висновку в справі Голуба В. А., Буткова Н. І., Балацького А. Н., затвердженому прокурором міста Луганського 23 березня 1966 року, говориться: «Голуб, Балацький і Бутков у своїх проповідях на молитовних зборах, які проводяться два-три рази на тиждень, постійно прищеплюють як дорослим членам церкви, так і втягненим ними неповнолітнім, що вчать в школі, віру в Бога, в блага загробного життя. Вони так само переконують їх, що земне життя тимчасове, минуле, і прожити його треба за біблійним вченням: „все можна, та не все корисне“. Справжнє життя починається тільки в загробному житті... З метою заохотити дітей відвідувати церкву, керівники церкви (Бутков) навчають дітей гри на музичних інструментах, під акомпаньямент яких вони вивчають і виконують релігійні гімни».

Бутков, Голуб, Балацький — кожний засуджений на чотири роки позбавлення свободи.

У вироку Шосткинського суду Сумської області в справі Шепель А. і Петренко від 19 вересня 1966 року зазначено: «Судова колегія в кримінальних справах установила: так у документі „Відповіді на заперечення служенню братів оргкомітету” міститься наступне твердження — „та є границя покорі людській владі, ми маємо дуже багато біблійних, євангельських, історичних прикладів, де справжні служителі Божі не дозволяли жодній людській владі позбавляти їх права на виконання волі Божої”». У тому ж документі твердиться: «без сумніву, якщо закон нашої країни заборонить віру в Бога і здійснення істинного служіння Йому, багато християн тоді піде, як і раніше, в катакомби, потім на вогнище, на поталу звірям і куди завгодно, щоб тільки успадкувати Царство вічне».

Останнє слово Гордфельда Германа на суді в місті Ташкенті 30 листопада 1966 року: «Громадяни судді, моя позиція вам відома: я щиро вірю в Бога як Спасителя і тому в своєму останньому слові тільки повторюю Лютерові слова „я вірю в це і відректись не в силі”».

Засуджений на чотири роки позбавлення свободи.

Для того, щоб бодай якнебудь виправдати свої беззаконні дії супроти віруючих, вдаються до брехні та наклепу.

Оргкомітет для скликання з'їзду ЄХБ, вибраний багатьма віруючими для організації з'їзду ЄХБ, звернувся до уряду нашої країни з єдиним проханням — дати дозвіл на проведення з'їзду ЄХБ. Прохання законне і викладене було чітко та ясно.

Як ми вже згадували, відповіддю на це прохання були арешти. Однак служителі оргкомітету і віруючі продовжували свої клопотання про з'їзд перед урядом. І це було законно.

У зв'язку з тим, що багато віруючих і громад відкинули ВРЕХБ як релігійний центр, віруючі запропонували служителям оргкомітету перебрати на себе духовне керівництво цими громадами, і в 1965 році з складу оргкомітету була обрана Рада церков ЄХБ. Рада церков, як і оргкомітет, продовжувала клопотання перед урядом про дозвіл на з'їзд.

Право на існування релігійного центру дає його обрання віруючими. Органи влади були повідомлені про обрання Ради церков, до них спрямовано було копії заяв від громад ЄХБ. Не зважаючи на те, що факт обрання Ради церков віруючими не підлягає сумніву, служителів Ради церков переслідувано як «нелегально діючих».

Виходячи з принципу відокремлення церкви від держави, державні органи зобов'язані визнавати обраний віруючими релігійний центр у будь-якому складі. Визнавати — означає не переслідувати, не репресувати і, саме собою розуміється, не втручатися в духовну діяльність релігійного центру. Клопотання віруючих перед державними органами були законні та гранично ясні: 1) дати дозвіл на з'їзд; 2) не репресувати обрану віруючими Раду церков.

Одначе, щоб надати законного вигляду незаконним діям супроти віруючих, проти Ради церков і громад, що її підтримують, було розгорнуто кампанію наклепу.

Голова ради в справах релігії при раді міністрів СРСР В. А. Куроедов, виступаючи на сторінках газети «Известия», заявив, що Рада церков ЄХБ, нібито «самозванно проголосивши себе духовним центром всіх баптистів», зажадала «від уряду скинути законно діючий релігійний центр — ВРЄХБ і поставити її на його місце».

Якби Рада церков звернулася до органів влади з таким проханням, як його викладає Куроедов В. А., то можна не сумніватися, що це прохання було б задоволене, оскільки для Ради в справах релігії «скидати» одних служителів і «поставити» на їх місце інших, не таке вже незвичне діло. Факти говорять про це. Та коли віруючі заявили, що вони самі хочуть вирішувати свої внутрішньоцерковні питання на вільному демократичному з'їзді, самі хочуть без втручання з-зовні вибрати служителів духовного центру, саме ця законна вимога й викликала крайнє незадоволення ради в справах релігії.

«Известия» задали тон, і весь атеїстичний світ, як по команді, заговорив, що Рада церков і керовані нею громади вимагають від державних органів втручання в справи церкви (!!!), вимагають заборони атеїзму в школах тощо.

4) Побутові умови в'язнів ЄХБ у таборах і в'язницях

Є загальний розпорядок, що віруючим ЄХБ заборонено мати в таборах і в'язницях Біблію. Біблія є першою потребою кожного віруючого, і заборона її по всій правдоподібності не входить у правила таборового режиму.

В'язні ЄХБ позбавлені у в'язницях і таборах права молитися. Павло Оверчук, який знаходиться в таборі Дніпропетровської області, село Північна Полонівка Солонянського району, 26 квітня 1967 року був посаджений до карцеру. Начальник табору заявив матері, яка в той день прийшла на побачення, що її сина посаджено до карцеру і позбавлено побачення та передач на шість місяців за те, що він вранці і ввечері молиться і говорить про Христа.

Бравн Марія, яка перебуває в таборі міста Кунгура Пермської області, рівно рік позбавлена харчових посилок з дому. За словами начальника ці заходи «виховні».

Такого «виховного» впливу зазнають багато в'язнів ЄХБ.

Всупереч правилам таборового режиму віруючі в'язні позбавлені права листування з рідними чи друзями. Листи, в яких трапляються релігійні фрази, затримуються.

Мати в'язня Юрія Махалькова Марія Іллівна Михалькова, яка живе в місті Барнаулі, довгий час не отримує листів від сина, затривожена тим, написала начальникові табору, щоб довідатися, що сталося з її сином. У відповідь вона отримала наступного листа: «На Вашого листа відповідаю.

Ваш син Михальков Юрій Іванович перебуває в місцях позбавлення свободи і до нього застосовуються всі засоби виховного впливу, щоб з нього виховати людину, корисну нашому соціалістичному суспільству, а не Вашому гурткові богомольців. Тому всі Ваші листи з молитвами і витягами з церковних книг будуть затримані і вручені йому в день звільнення. Тому в мене, як виховника Вашого сина, буде прохання до Вас як до матері і до всіх Ваших побратимів по вірі не писати йому листів церковного змісту. Інакше він їх не буде одержувати і буде каратися. Ваш син має вищу освіту, і Ви як мати зуміли втягнути його в багно, з якого він уже другий раз попав у місця позбавлення свободи, що Вас повинно схвилювати і вплинути на сина, щоб він став на правильний шлях, а Ви його тягнете далі в трясовину. Всі особи, що знаходяться в місцях позбавлення свободи, обмежуються в своїх діях, а їх листування піддається перевірці. І ті листи, що негативно впливають на виховання ув'язнених, вилучаються; тому не всі листи вручаються Вашому синові. За порушення установленого режиму Ваш син позбавлений посилок (передач), і поки він не стане на шлях виправлення, тобто не зірве з Вашим гуртком богомольців, він щомісяця посилки (передачі) отримувати не буде, а буде отримувати по одній посилці щодва місяці. Тому моє прохання до Вас, допомогти мені, щоб Юрій раніше звільнився і згідно з одержаною ним освітою зайняв своє місце в нашому соціалістичному суспільстві, а не в Вашому вузькому гуртку богомольців, і жив разом з своєю родиною, а не окремо від неї. Ви як мати повинні застосувати всі заходи й засоби для виховання Юрія, щоб він не був „Юрієм-мучеником“, а був Юрієм Івановичем, інженером промисловости. Щодо особистого побачення, то, залежно від Вас і Ваших побратимів по вірі, воно йому може бути дозволене в травні цього року, але не на більше, ніж на два дні. — 14 березня 1967 року. — Начальник 2 загону (Вінніков)».

За статтею 142, частина 2, КК РРФСР максимальна міра покарання — три роки позбавлення свободи. Але в умовах, в яких знаходиться церква ЄХБ в нашій країні, багато віруючих проводять за колючим дротом багато років.

Храпов Н. П. (місто Ташкент) почав вірити, коли йому було двадцять один рік, і, відразу засуджений на 12 років позбавлення свободи, пробув дванадцять років в ув'язненні і був звільнений. Одначе невдовзі він був знову засуджений за віру на двадцять п'ять років позбавлення свободи, а через п'ять з половиною років реабілітований. У 1960 році його засудили втретє на сім років і в 1964 році реабілітували. Тридцять два роки Храпов є віруючим, членом церкви ЄХБ, з них двадцять два роки пробув у в'язницях і таборах. Тепер Храпов знову засуджений на п'ять років.

Бондаренко І. Д., народжений 1936 року (з Одеси) в серпні 1962 року був засуджений на чотири роки, у квітні 1965 року реабілітований і звільнений. У травні 1966 року арештований і засуджений на три роки позбавлення свободи. Перебуває в таборі суворого режиму.

У січні 1964 року в в'язниці міста Барнаула було замучено Хмару Николая Кузьмича. Ніхто не каже, що це звірське вбивство було виконане за вказівкою з Москви. Це свавілля місцевої влади. Та місцева влада завжди чуйно вловлює, який курс взяла центральна влада супроти віруючих.

За літо й осінь 1966 року в Москві відбулося вісімнадцять судових процесів над віруючими ЄХБ. У той час, як у Москві йшли судові процеси, по всій країні творилося страшне беззаконня. З неймовірною жорстокістю розганяли молитовні збори, по-звірськи били віруючих, всюди відбувалися арешти. Такий був резонанс московського тону.

У 1964 році в місті Миколаєві арештовано віруючого Кучеренка. За два дні після арешту жінці Кучеренка видали труп чоловіка.

30 березня 1967 року в місті Нова Боярка Київської області в домі Шелестуна Н. П. відбувалися молитовні збори. 2 квітня 1967 року Шелестуна Н. П. викликано в Боярське відділення міліції і в кабінеті начальника міліції побито. Йому сказали: «Передай іншим, що їх чекає така ж доля».

Тривожні вістки приходять від в'язня Бондаренка І. Д., який перебуває в таборі в Херсонській області, і ми побоюємося повторення історії Хмари Н. К.

Віруючий Ковальчук А. І. в 1963 році перебував під слідством у в'язниці міста Рівного. За кілька місяців з нього зробили інваліда. Спливаючи кров'ю, з роздавленим жовчним міхуром Ковальчук був переведений з в'язниці в лікарню і реабілітований. Тепер Ковальчук знову арештований, а родичів навіть не повідомляють, де він знаходиться.

У Ленінграді портягом більше п'яти років молода віруюча Аїда Скрипникова зазнає систематичного цькування. Виклики в КГБ, наклепи в газетах, товариський суд. На товариському суді в 1962 році Скрипниковій просто заявили, що її присутність у Ленінграді не бажана, і в 1964 році виписали з міста. Численні клопотання про прописку залишилися безрезультатними. 1965 року Аїду Скрипникову арештували на молитовних зборах і засудили на рік позбавлення свободи. Вернувшись з ув'язнення, вона з великими труднощами влаштувалася на працю, та за місяць її звільнили з праці. Майже шість місяців Аїда не може з'явитися вдома. На квартири до декотрих віруючих в Ленінграді приходять міліція, заявляючи, що вони шукають А. Скрипникову. Сусідам доручають спостерігати за квартирою. Тепер на Скрипникову готують нову судову справу.

9 серпня 1967 року в Ленінграді арештовано Семенову Лідію (народжену 1934 року). Вся її вина полягає в тому, що вона член не зареєстрованої громади ЄХБ.

Ми не стали б звертатися до міжнародної організації, якби була хоч найменша надія, що наші клопотання перед урядом СРСР дадуть позитивні результати. Але жорстока війна проти не зареєстрованих громад поширюється. У багатьох містах на багатьох віруючих знову ведуться слідства

і готуються судові процеси. Зазначені нами факти утисків складають лише малу крихту всього того, що діється.

Просимо Вас, пане У-Тан, створити комісію для розсліду справ засуджених віруючих.

Просимо зробити все можливе, щоб забезпечити: 1) свободу віровизнання, 2) право батьків виховувати дітей до повноліття.

З повагою до Вас Рада родичів в'язнів, членів церков ЄХБ, засуджених в СРСР за віру.

Відповідь просимо прислати на адресу: Московская обл., Ленинский р-н, д. Десна 84, Якименкова Нина Петровна.

Додатки:

- 1) Список в'язнів ЄХБ, засуджених за віру.
- 2) Копія обвинувальних висновків в справі Голева, Бикова, Попова, Кудряшова.
- 3) Копія обвинувальних висновків і вироку в справі Кокуріної.
- 4) Копія вироку в справі Чернецької Є. К. і Бравн М. І.
- 5) Заява віруючих міста Фрунзе.

15 серпня 1967 року.

За дорученням Ради родичів в'язнів підписали члени Ради родичів в'язнів.

1. *Лидия* /Вине Лидия Михайловна
г. Киев ул. Сошеникя 11Б./
2. *Нина* /ЯКИМЕНКОВА НИНА ПЕТРОВНА
Моск. обл. Ленинский р-н. д. Десна 84/
3. *Александра* /КОЗОРЕЗОВА АЛЕКСАНДРА
г. Омск ул. Красный Путь 47/
4. *Елизавета* /КРАПОВА ЕЛИЗАВЕТА АНДРЕЕВНА
г. Ташкент ул. Байсинкская д. 53/
5. *Клавдия* /КОЗЛОВА КЛАВДИЯ ВАСИЛЬЕВНА
г. Йошкар-Ола ул. Московская д. 20./

Репортаж із заповідника імени Берії

Валентин Мороз

(Продовження)

ОРГІЯ НА РУЇНАХ ОСОБИСТОСТІ

Один розумний інженер на питання, чому він став інженером, а не, скажімо, мистецтвознавцем, відповів: «Тут менше іксів». В цьому принципова різниця між так званими точними науками і гуманітарними, що стоять однією ногою на площині логіки, другою ж — на площині ірраціонального, поряд з мистецтвом. Так званий технічний інтелігент, твердо впевнений, що філософія «займається дурниціями», «переливає з пустого в порожнє», не зумів дорости до простої істини: філософія, на яку він дивиться зверхньо, витягає з туману ірраціональних підземних глибин предмет дослідження і дає йому в руки, щоб він міг їх зміряти сантиметром. Але в тому то й річ, що цілий комплекс духовних понять, завдяки яким людина стала людиною, не піддаються ні сантиметру, ні секундоміру. Це — вища сфера, недоступна прикладним наукам. «Математика, медицина, фізика, механіка...; чим більше їх вкушаємо, тим сильніше палить наше серце голод і спрага, а груба наша остовпілість не може догадатись, що всі вони суть служниці при господині і хвіст при своїй голові, без якої

Звернення до депутатів верховної ради Української РСР (ВР УРСР), написане одним і діячів української науки — істориком Валентином Морозом, викладачем педагогічних інститутів у Луцькому і Станіславові (Івано-Франківському). В. Мороз був засуджений у Луцькому, 20 січня 1966.

Цей документ поширений у відписах на Україні.

Передрук дозволений тільки за виразним поданням джерела.

цілий тулуб недійсний» (Сковорода). Хімік, віднімаючи і додаючи речовини в колбу, може точно продемонструвати, яка з них є причиною реакції. Історик, навіть безсумнівно впевнений у своїй істині, ніколи не зможе так переконливо, наочно показати причини історичного явища: він не зможе поставити експеримент, він має справу з абстракцією. Після програної війни з Японією в 1894 році китайці прийшли до висновку, що причиною невдачі була... заміна луків кремінними рушницями. Їм доводили, що причина — в повному придушенні особистості, яке привело до застою і в матеріальному виробництві, але показати їм це точно, з математичною точністю, ніхто не міг. Недаремно Шоу писав: «Головний урок історії полягає в тому, що люди не беруть від історії ніяких уроків».

Так, взяти урок з історії набагато важче, ніж з хімії. Це завжди було на руку деспотам: вони оголошували себе авторами всіх здобутків суспільства, а своїх противників — причиною всього зла. Не кожен зрозуміє, що «порядок», заведений Сталіним десятки років тому, і є прямою причиною сучасного бедламу в сільському господарстві, що «ідейність», якою насильно годували людей десятки років, і є причиною пресловутої безідейності сучасної молоді, а не «буржуазна пропаганда». Коли людину привчать брати готовими, не задумуючись, всі духовні цінності з одного джерела, коли в ній вбивають механізм для самостійного вироблення їх — здавалося б, тоді суспільство мусить стати незламним монолітом. Всі умови для цього нібито є: по-перше, однаковість людських потреб і цінностей; по-друге, беззаперечне, хоч і наївне, поклоніння одному ідолові, що приводить до одностайності. Здавалося б, таке суспільство повинне бути сильним і в мілітарному відношенні. Для прикладу візьмемо Китай, де медичні канони не змінювались 4 тисячі років. Китайці дійсно вважали свою імперію незламним монолітом, наймогутнішим на землі. Але що це? Європейські держави одна за одною відривали на початку 20 стол. шматки величезного централізованого Китаю фактично без опору.

Російський дворянин в Лондоні чи Парижі зверхньо дивився на демонстрації і революції, які стали там звичайним явищем, і вбачав у них симптом слабості, порівнюючи з непорушним спокоєм своєї матушки-Росії. Створили навіть міф про «гнилою Запад», що благополучно дожив до наших днів. Обиватель, засвоюючи його щоденно з газет і романів, навіть не підозрівав, що ця премудрість бере початок від слов'янофілів і Достоевського. Вже в середині 19 стол. на сторінках «Москвитянина» можна було прочитати повчання «Європе, старой і слепой, сабачьей старостью бальной». Матушка-Росія цвіла і пахла в єдинообразії і неділимості, — «гнилою Запад» жив собі далі, ухитряючись при цьому, правда, породжувати теорії відносності і квантів. Росія приймала їх — з запізненням на 50 років і з застереженням, що Ломоносов передбачив ці відкриття 200 років тому — і далі продовжу-

вала говорити про «гнилої Запад». Типовий зразок повної атрофії мислення! «В Петербурзі співають пісеньок, що вийшли з моди в Парижі», — писав Чернишевський 100 років тому. Міг би написати й тепер. Отже, Росія — могутня, Захід — гнилий. Але що це? Прийшла Кримська війна — і всім стало ясно, що про рівну боротьбу між цими силами не може бути й мови. Російський флот довелось затопити при вході в Севастопольську бухту — він не міг не то що перемогти, а навіть стати до бою з англо-французьким. Це була сутичка двох світів: 1) того, що вважав особистість першоосновою всякої сили і 2) того, який вбачає в ній головне зло. Не раз перемагав і другий, але остаточна перемога завжди була за першим. Це продемонстрували вже в античні часи грецькі фаланги і римські легіони, які виглядали проти гігантських армій східніх деспотів, як Давид проти Голіафа, і всеж ж громили їх — бо гвинтикам протистояли індивіди.

Такі сутички розкривали очі багатьом — але далеко не всім. Більшість змогла побачити лише наслідки: «От коли б нам їхню зброю, то ми з нашим порядком зробили б чудеса». — В тім то і річ, що сам «порядок» є причиною відсталості і в виробництві, і в озброєнні. Ніщо не замінить вільної, нерегламентованої думки індивіда, творча здатність якого є єдиним рушієм прогресу. Останній існує завдяки тим, що зберегли здатність мислити, зберегли своє «Я» всупереч намаганням стерти його. Людина без «Я» стає автоматом, який все виконає, але нічого не породить. Це — духовний імпотент, угноєння для прогресу, але не мотор його. Всі тоталітарні концепції, які б одержали вони не вдягали, саме так розглядають людину — як угноєння. «Собою угноїмо землю, як ти — для майбутніх людей». Але невже людина пройшла довгий шлях розвитку до homo sapiens тільки для того, щоб стати угноєнням, а земна куля — грядкою, де утопісти-деспоти проводять божевільні експерименти для задоволення свого честолюбства?

Ніяка програма не передбачить всього необхідного для повнокровного суспільного розвитку — з цим може впасти тільки несківана творча сила особистості. Раніш ніж стати фактором суспільного розвитку і отримати допомогу від держави, кібернетика мусила спочатку народитись та існувати як індивідуальна ідея в індивідуальному мозку. Загнавши тисячі рабів в Уральські гори, Петро I вивів Росію на перше місце в світі по виробництву заліза поряд з Англією. Але через століття Англія вже перегнала Росію в десятки разів у цій галузі! Можна й далі користуватись методом Петра I — він не вимагає великого розуму. Але й на тривкі результати чекати не доводиться. Причинно-наслідковий механізм, на початку якого стоїть творча особистість, а в кінці практичний результат — дуже складний і прихований від людського ока. Помітити його нелегко. Дикун не міг досягнути зв'язку між пострілом на одному березі річки і смертю живої істоти на другому, але механізм взаємодії між порохом,

кулею і рушницею йому можна було пояснити за півгодини. Якби ж то так само легко можна було вияснити механізм суспільних причин і наслідків!

Таку ж мертвотність сіє гвинтик в морально-етичній сфері. Коли хтось вважає сучасне столпотворіння в Китаї породженням фанатизму, а хунвейбіна — фанатиком, то це — найбільша помилка. Під час похорону Сталіна тисячоголові табуни тиснулися до праху земного бога, задушивши десятки слабосильних — і світ теж думав: то фанатики. Але пройшло три роки. Забальзамований труп далай-лами спочатку облили поміями, а потім взагалі викинули з мавзолею. І що ж? Може, стався бунт? Може тисячі фанатиків заслонили святиню власними тілами? — Ніхто й не гавкнув! Табун протоптався по трупові вожака, а потім з'їв його рештки. Ті, кого приймали за фанатиків, переповнених сліпою відданістю, виявились порожнісінькими. Виявилось, що це просто робота. Наказано було любити Сталіна — всі начепили траурні пов'язки. Їх гнів, їх горе, радість, ентузіазм — все було запрограмоване, і «гнів» проти «зрадника Тіто», який «громадськість» виражала на «мітингах» сьогодні, завтра автоматично перетвориться на «ентузіазм», а сама «громадськість» акуратно вишикувана вздовж шосе з аеродрому до центра, буде слухняно тримати транспаранти і махати руками.

Так що даремно «старі», вмостившись у зручних кріслах, дивуються, звідки взялись «молоді», у яких «нема нічого святого». Історія з Сталіном показала, що і в старих не було нічого святого — тільки вони завдяки своїй сліпоті і атрофії мислительної здатності не помічали цього. «Молоді» ж нарешті помітили, що король голий. Це добре. Тільки той, хто позбувся ілюзій і зумів побачити розбите корито, почне шукати нових цінностей.

П о р о ж н я л ю д и н а — це, мабуть, головне обвинувачення проти деспотії та обов'язкове її породження. Вже коли деспот проголошує розум, честь і совість своєю монополією і забороняє виробляти ці якості самостійно — це початок духовного спорожнення людини. Але кожна жива істота має потребу самовираження. І коли ця потреба не має змоги проявитись в духовній сфері, тоді духовні здатності людини стають непотрібними, атрофуються і відходять на десятий план. Навіть думка, що людина може виробити щось с а м о с т і й н о, не припускається.

І до, і після суду нам кілька разів повторювали, що ми — «виводок Антоненка-Дивидовича і компанії». Ідея, з точки зору кагебіста, це щось таке, що може бути внесене в голову людини тільки з о в н і. І коли в середовищі молоді української інтелігенції виріс рух проти шовіністичного засилля, кагебісти перш за все кинулись шукати хто приніс? хто в п л и н у в?

Вигнаний з духовної сфери, інстинкт самовизначення з подвійною енергією накидається на матеріальну — і перед нами людина, «звільнена» від духовного нутра, за рахунок

якого надзвичайно розрослась матеріальна оболонка. Пристрасті найнижчого гатунку стають єдиним рушієм поведінки. Але вголос цього ніхто не наважується сказати. Офіційно вважається, що гвинтиком керують такі мотиви, як відданість, самовідданість, честь і т. п., проте гвинтик в собі не виявляє — і приходиться до висновку, що всі ці моральні принципи — просто смішні забобони, про які всі говорять, але з якими пропадеш на білому світі. Так народжується подвійна мораль, фальш стає суспільною нормою. Диктаторові по інерції воздаються божественні почесті, його портретами завішені всі стовпи, але справжнім богом стає центральний нападаючий. Тільки на стадіоні і в чайній гвинтики збуджуються на короткий час від летаргічного сну.

Гвинтик виробляє просто-таки віртуозне вміння умертвляти все, до чого не торкнеться. Коли йому накажуть вступити в яке-небудь новостворене товариство охоронців природи — він не відмовиться, і через місяць товариство буде мати стільки членів, скільки є гвинтиків, але природі від того не полегшає. Товариство — мертвонароджене, як і всяке інше. Гвинтика не затагнеш до живої, корисної роботи ніяким неводом, як амебу: безформна, драглиста маса, без твердо окреслених берегів, протече крізь найгустішу сітку. Можна проводити найдикіші експерименти, гвинтики мовчки приймуть їх — і виростають заводи в місцях, де заплановано подати енергію тільки через 20 років або де нема для них сировини; все виробництво приречене довгі роки животіти в стані розвалу.

Так, на руїнах особистості, будувався порядок, всіваючи землю мертвою. «Це гірше, ніж чума. Чума вбиває без розбору, а деспотизм вибирає свої жертви в цвіту нації», — писав Степняк-Кравчинський.

ДРАКОН

Крижаний жах, без якого неможливо збудувати імперію гвинтиків, необхідно потім весь час підтримувати. Лід не може вічно існувати в природному стані — тому є необхідність в спеціальному рефрижераторі. Його мусить створити кожний диктатор — це для нього питання життя або смерті. У сталінських володіннях таким рефрижератором, в якому на кілька десятиріч заморозили духовний розвиток суспільства, стало КДБ. Тотальне знищення думки в людських головах, масова стандартизація мислення і життя поклади на кагебістів велике навантаження, а разом з тим дало їм в руки необмежену владу. Так бувало завжди: орган, якому доручено знекровити всі галузі життя, росте і гіпертрофічно роздувається від крові, виссаної з них. Функціональна роль його припиняється — тепер він вже не виконує ніякої корисної функції в організмі і стає паразитом. Організм, що породив його, він перетворює в живильне середовище, в харч.

З планети запустили супутника. І раптом виявилось, що він не тільки вийшов на власну орбіту, але й вкрав у планети всю її вагу, зосередив в собі і заставив планету обертатись навколо себе. Нарешті паразит втрачає навіть видимість зв'язку з організмом. Розростається до розмірів дракона і регулярно вимагає жертв. Як правило, він пожирає навіть деспота, який його вигодував. Так було з преторіанською гвардією в Римі, яка з охорони імператорів стала силою, що скидала і садила їх на трон. Так було з яничарами. Сталін добре знав це й боявся, що його чекає те ж саме — тому на всякий випадок Ежова і Ягоду відправив у рай. І все ж закономірність пробила собі дорогу, хоч вже після смерти Сталіна: Берія ледве не став новим диктатором.

Дракон стає концентрацією і символом жаху, необхідного для фабрикації гвинтиків. Мабуть, про становище кагебістів над суспільством свідчать в першу чергу не їх виключні матеріальні привілеї (до окремих мисливських господарств включно), а той магічний жах, який скрізь наводить слово КДБ. Щоб виправдати своє становище держави в державі, «органи» мусять весь час творити враження, ніби вони рятують «общество» від страхітливих небезпек. Перш за все вони вішають на себе вивіску захисників «державної безпеки». Дракон мусить регулярно пожирати людей, щоб існувати. Все енергія спрямовується на фабрикування «антирадянських» змов і організацій. Були знищені всі культурні сили, розстріляно 95% генштабу — і тоді кагебісти почали стріляти самі в себе, докотились до божевільного кошмару, коли на запитання: «Где товарищ Иванов? Я пришью его арестовать» — одержували відповідь: «Он недавно ушьол арестовать вас». Оськаженіла гадюка стала пожирати власний хвіст. При цьому справжня функція «органів» — охорона безпеки держави — відійшла на десятий план. Для справжніх шпигунів настав рай. В божевільній атмосфері тотальної підозрливості і шпіономанії, коли зникло реальне відчуття речей, їм було працювати дуже легко — це показали перші роки війни.

В таборі № 11 був психічно хворий естонець Хейно Нурмсаар, який вважає себе пантеїстичним богом в людській подобі. Все зло на землі, за його концепцією, походить від того, що з ним погано поводяться. Через те насувався льодовик, і досі полярні краї сковані льодом. А от коли його випустять і будуть добре годувати — все зміниться, і на північному полюсі можна буде садити картоплю, а він буде жити в лісі, сіяти дерева і бджоли. Сибіряк Ніколай Трегубов оголосив себе президентом «об'єдіннонної Росії» — як і підписується на скаргах. І от кагебісти разом з табірним начальством — чоловік десять — переконували його гуртом і всерйоз відмовитись від антирадянського наміру стати президентом. Сибіряк виявився непохитним. «Умру президентом!». Обох відправили у Володимирську в'язницю як «неисправимых антисоветчиков». Обидва вважаються симулянтами, хоч всі знають, що вони психічно хворі. Третій — «вла-

стелин мира» Юра Казінський. Вважає себе шаманом. Антирадянські наміри формулює так: «Треба застромити у волосся пір'я, одягти старий бушлат, скинути штани, перев'язати ноги кольоровими смужками і виконати танець Гримучого Змея. Тоді в'язниці, табори і . . . колгоспи (цікава систематизація явищ!) перелетять в Америку». Сидить в карцері за «антисовєтчину» і, мабуть, теж скоро поїде у Володимир.

Так кагебісти знешкоджують численні небезпеки, що загрожують державі. Це — божевільня, в якій давно стерлась межа між лікарями і пацієнтами. Не тільки діти — є й дорослі, яким ні в якому разі не можна давати в руки сірники; але, як не дивно, їм віддали неподільну монополію контролювати духовне життя суспільства!

Але нікому ще не вдавалось створити ні вічного жаху, ні вічного льоду. Кожна історія з Драконом — чи то з тим, що панував над киянами, чи з Смоком, що сидів у Вавельській горі над Краковом — кінчається однаково: приходить Кирило Кожум'яка і кладе край. Механізм замороження діє тільки до того часу, доки є що заморожувати. Але коли люди стали гвинтиками — механізм автоматично вимикається. Гвинтик не цікавиться ні суспільними, ні політичними питаннями («это не нашего ума дело»; «с политикой никогда не связывайся»), ця сфера знаходиться за межами його інтересів. Але в усьому іншому — наприклад, в оцінці футбольних м'ячів — гвинтик чує себе зовсім вільно і виробляє власні критерії. Тому вже слідує покоління гвинтиків звільнюється від почуття неповноцінності. Воно вже продукт не жаху, а традиції. І яким би убогим не був його світ — але це світ, заснований на здоровому глузді. Рахунок 4:0 кращій, ніж 2:0 — тут вже нема місця для софістики. А всі догми, якими посилено накачують молодого гвинтика, знаходяться в протиріччі з його світом примітивних очевидностей, заснованих на здоровому глузді. Це дуже важливий момент — коли замість диктатора богом стає чемпіон у важкій вазі. Проти догм ніхто відверто не виступає але вони вже сприймаються як щось чуже. А оскільки молодий гвинтик вже незнайомий з жахом своїх батьків, він починає дивитися на догми з точки зору мовчазного скептицизму і непомітно пересувається на рейки мовчазної опозиції — деструкційної — бо конструктивної опозиційної програми у нього ще нема.

Але думка не стоїть на місці — і спочатку несміливо зазирає, а потім все далі заходить в заборонений простір історії, філософії, літератури. І все, що там побачить, вже розглядає з точки зору здорового глузду. І непомітно відбувається чудо: гвинтик стає людиною!

Дракон ще нічого не підозріває, але він вже морально вбитий. Його влада могла триматись тільки тому, що він вкрав у людей усвідомлення їх сили, зумів переконати людей, що вони — ніщо. Але рано чи пізно в його володіння пробивається Прометей і повертає людям вкрадену у них силу. Все ніби як було: наугодних кидають за ґрати, виганяють з ро-

боти але закляття вже не діє. Раніше на Дракона боялись навіть підняти очі не то що копатись в його нутрощах. Тепер він морально вбитий, і можна сміливо приступати до розтину. Виявилось, що внутрі його більше свинячого, ніж диявольського.

Таким шляхом прийшло в українське життя нове покоління і поставило перед захисниками сталінських порядків цілком нову проблему. «Порядок» тримався на тому, що люди самі відмовились від всяких прав, примирились з безправ'ям — і тоді можна було обіцяти все, знаючи наперед, що давати не прийдеться. І от прийшло нове покоління, яке заявило: «В конституції написано про свободу слова — і ми хочемо користуватись нею». Такий варіант не передбачався. Раптом виявилось, що макет рушниці, виготовлений для вітрини, може стріляти. Боги завжди неневиділи Прометеїв, які освітлюють тьму і показують людям, що там нічого нема, крім витвору їх власного страху, що сила зла ґрунтується виключно на їх безсиллі.

Дуже важливо заткнути рот тому, хто перший крикнув: «Король голий!» — поки не підхопили інші. Але ж король дійсно голий. Це — істина. Кому вона не вигідна? Тому, хто при остаточній ліквідації сталінського беззаконня втратить свої привілеї. Перш за все це кагебісти. Далі — голова колгоспу, який боїться, що при дійсному дотриманні всіх правових норм йому не доручать навіть пасти свиней. Академік, який пройшов до свого крісла по трупах продавних товаришів у 1937 р. Шовініст, якому доведеться відмовитись від програми русифікації. Це — сили, які захищають вчорашній день і колодою лежать на шляху розвитку суспільства. Тільки їм потрібно, щоб люди були гвинтиками. Але вони з усієї сили зображають з себе захисників «общества», захисників «соцзаконності». Проте за замкненими дверима своїх кабінетів кагебісти висловлюють зовсім іншу точку зору про «соцзаконність».

Коли Левко Лук'яненко спитав капітана Денісова, слідчого львівського КДБ: «Для чого ж існує ст. 17, що дає кожній республіці право на вихід з СРСР?» — останній відповів: «Для заграници» (!). Он воно що! Виявляється, кагебісти чудово усвідомлюють, що вони захищають не «соцзаконність», а право безкарно її порушувати. Про свою установу вони не мають ніяких ілюзій і розглядають її просто як місце, де найбільше платять і дають без черги квартири.

Кагебіст Казаков привіз мені листа від ректора Івано-Франківського педінституту, де я раніше працював. Я сказав: «Коли мені хтось хоче писати — нехай пише через пошту». На це Казаков відповів: «Забагато було б честі». Отже, він вважає, що КДБ ні в якому разі і не може претендувати навіть на таку повагу, якої заслуговує пошта. Чому тоді кагебістам не подобається, коли люди їх зневажають?

Представник КДБ з Києва Литвин заявив мені: «Ми вас заарештували на вимогу громадськості. Інакше люди б вас розірвали». От диво! Чому ж тоді політв'язнів судять закритим судом і ні слова про них не пишуть в газетах? — Кагебісти добре усвідомлюють незаконність своїх дій і тому ховають політичні процеси від людських очей, в той час як процеси над німецькими поліцаями-вбивцями широко рекламують.

Взагалі всі засоби, якими КДБ розправляєтся з неугодними, є суцільним ланцюгом незаконностей. Після осудження Іващенко Дмитра в Луцьку його дружина Іващенко Віра була негайно звільнена з роботи викладача української літератури в школі № 3. На якій підставі? Вона довгі роки вважалась зразковим учителем, про її успіхи писав журнал «Радянська жінка», зусиллями цієї людини в місті був відкритий музей Лесі Українки на громадських засадах. Але вона вхідмовилась підписати компромітуючі покази на чоловіка, як вимагали кагебісти — і була вигнана з роботи за їх наказом. Який закон дав право кагебістам виганяти людей з роботи?

Студентка Луцького педінституту Анатолія Панас, що виступала на суді як свідок, наважилась розповісти про шовіністичне засилля в Криму, де вона проходила педпрактику як вчитель української літератури. Їй говорили у вічі «бандеровка», вчителі, з якими вона працювала, відверто заявляли: «Если бы Ленин был жив, он заткнул бы рот национальн о й с в о л о ч и» — і радили не розмовляти українською мовою, «если вы хотите быть с нами в хороших отношениях». В ст. 66 КК УРСР сказано: «Пропагандна або агітація, з метою викликати расову або національну ворожнечу або розбрат, а так само пряме чи посереднє обмеження прав або встановлення прямих чи посередніх переваг громадян залежно від їх расової чи національної приналежності» карається ув'язненням від 6 міс. до 3 років або засланням від 3 до 5 років. Про покарання шовіністів у Криму ніхто не згадав, а студентку, яка посміла виступити на захист закону і своєї національної гідності, провалили на державних іспитах.

Кагебісти завжди повторюють, ніби їм протистоїть «купка відщепенців», проти якої — «народ». Але самі добре знають, що це — брехня. Інакше не ховали б політичних в'язнів від народу за двері таємних судилищ. Тих, що мовчать, кагебісти теж не мають права зараховувати до свого активу. Мовчання — не завжди знак згоди. Це переконливо показав 5-ий з'їзд письменників України. Не тільки ораторів, але й учасників з'їзду старанно пересіяли. «Несознательних» в залі не було зовсім. І все ж з'їзд став трибуною, з якої пролунали голоси на захист національної культури, проти шовіністичного засилля. Купкою на з'їзді виявились якраз охоронці сталінських пережитків. На білоруському з'їзді письменників з критикою великодержавних асиміляторів виступив Биков, на грузинському — Абашідзе.

Кагебістський реєстр «відщепенців» катастрофічно росте. Марусенко (львівське КДБ) на запитання Осадчого «Чому ви не привезли в Мордовію Новиченка. Адже він говорив те, що й ми» — відповів: «І Гончара не завадило б». Цінне визнання! Так он якому суспільству служать кагебісти! Це суспільство не від того, щоб посадити за ґрати і Гончара, і заступника голови Ради Національностей Стельмаха, і Малишка, і ще багатьох відомих на Україні інтелігентів, які протестували проти свавільних арештів на Україні в 1965 р. Це — ізольована групка, що намагається з усієї сили втриматись на шії суспільства, де вона сидить з сталінських часів. І круг ізоляції навколо неї нестримно звужується — в міру того, як люди відкидають ганебний рабський страх. Марусенко сам визнав це. На запитання Осадчого «Як настроєна інтелігенція у Львові?» — він відповів: «Частина прийняла лінію з'їзду письменників, частина вагається. По-старому жити не хочуть, по-новому — не наважуються».

По-старому не хочуть, по-новому — не можуть... Ситуація не нова, вона завжди характеризувала переломові епохи. Сучасні події на Україні теж є переломом: ламається крига жаху, що непорушно сковувала духовне життя народу довгі роки. Як завжди, людей кинули за ґрати, і як завжди — повезли на Схід. Але на цей раз вони не канули в безвість. На превелике здивування кагебістів вперше за останні десятиріччя на Україні з'явилась Гром адська Думка. Вперше виникла кампанія протестів, вперше журналіст Чорновіл відмовився давати покази на антизаконному закритому судилищі — і вперше кагебісти відчули своє безсилля все це придушити. З тим більшою насолодою вони відіграються на тих, хто потрапив їм в зуби, хто знаходиться у заповіднику.

(Далі буде)

Екуменічно-наукова зустріч у Ленінграді

І. М. Г.

КОМЕНТАР УПБ «ВІСТІ З РИМУ»
Й ОФЦІЙНЕ КОМЮНІКЕ

Подаємо в українському перекладі повний текст офіційного повідомлення Ватиканського пресового бюро про першу, як її названо в комюніке, «єкуменічно-наукову зустріч» представників Секретаріату для з'єдинення християн Римської курії, з одного боку, і представників Московської патріархії, з другого.

Цією зустріччю офіційно започатковано ще один з т. зв. діалогів, що їх веде Римська курія після Собору Ватиканського II. Такі діалоги, як знаємо, ведуться в різних площинах, з різними партнерами та з багатогранною тематикою. Відбувається, для прикладу, діалог всередині самої Церкви, між самими мирянами, між мирянами й ієрархією, між мирянами і духовенством, словом, весь Божий люд говорить між собою, шукає, досліджує, з однією метою: більше, як дотепер, пізнати волю Христа щодо свого посланництва, щоб оживити й відновити життя всіх вірних Христової Церкви.

Іншим родом діалогу є спроби наближення та розмови з Церквами, нез'єдиненими з Вселенською Католицькою Церквою, і християнами інших віровизнань у душі Христового заповіту, «щоб усі були одне», «щоб були одне стадо й один пастир» та відповідно настанов Ватиканського Собору. Метою цих діалогів є перебороти історичні трагедії роз'єднання й упередження, виправити гріхи минулого і на фундаменті братньої християнської любові шукати істини, бо тільки на істині і любові може бути відбудована повна в християнській науці й ієрархічній структурі єдність Вселенської Християнської Церкви. Такі діалоги звуться єкуменічними, бо їх ціллю є відбудова розхитаної впродовж віків християнської «ойкумене» — «вселенськості» всесвітньої християнської родини.

Проводиться також ще іншого роду діалог: діалог з усім світом, віруючим у Бога, байдужим до нього, а навіть з пози-

тивно не віруючим. Метою цих останніх діалогів є вказати цьому світові на особливе посланництво Христової Церкви — шукати насамперед Божого царства, нести Благовість Христа всім народам аж до останніх країв землі — благовістити вбогим, гоненим за правду, голодним і спраглим, ув'язненим і полоненим, конкретно — метою таких зустрічей-діалогів, згідно з духом Христової Благовісти і Собору, повинно бути влещити індивідуальне і соціальне життя всього людства, а в ньому і віруючих чад Христової Церкви, привернення і встановлення індивідуальної свободи та соціальної справедливості в усьому світі, і зокрема в тих країнах, де ці Божі й природні права людини порушені чи потоптані. Якщо в таких зустрічах партнерами є безвірні або й воюючі атеїсти, то немає сумніву, що ціллю зустрічей повинно бути також і те, щоб переконати їх у Христовій істині, тобто такі діалоги завжди належатимуть до загального апостольства Христової Церкви — «йти і навчати всі народи...»

Основними передумовами успіху, та не тільки успіху, але й сенсу всіх діалогів є, отже, щире бажання служити правді і керуватися в усьому братньою любов'ю. Промовчувати правду, затушковувати її, а то й недобачати чи викривлювати розминалося б з насущною ціллю і, замість того, щоб внести справжнє світло в теперішні захмарені взаємини у великій людській спільноті, створювало б новий клубок непорозумінь та людських трагедій.

З такого погляду мусимо ми, українські християни, дивитися на те, що діється навколо нас, особливо на те, що діється на відтинку екуменічних змагань серед усіх християн; повторюємо, ми, українці, чи, точніше, наша Церква, що впродовж тисячоліття була і підметом, і предметом, експериментальним полем і жертвним козлом, свідками і жертвою цих змагань по сьогоднішній день. Не йдеться нам про престижі, які в основних питаннях з'єдинення тільки можуть шкодити. Не йдеться навіть про реагування на всі заходи екуменічного характеру з позиції легковаження нас, хоч як воно з людського боку було б зрозуміле. Йдеться просто про те, щоб в усіх діалогах-зустрічах виходити з принципу правди, служити їй і не соромитися її навіть тоді, коли правда, може, буває й прикрою для того чи того пратнера діалогів. Інакше такі діалоги ніколи не будуть щирими, не говорячи вже про те, щоб вони відбувалися в душі взаємної християнської любови.

* * *

Секретаріат з'єдинення опублікував через Ватиканське пресове бюро наступне офіційне повідомлення:

У приміщенні Ленінградської Богословської академії від 9 до 13 грудня 1967 відбулося кілька наукових конференцій експертів Римської Католицької та Російської Православної Церков. Ці зустрічі є вислідом пропозицій єпископа І. Вілле-

брандса, секретаря Секретаріату з'єдинення християн, у відповідь на доповідь лєнінградського й новгородського митрополита Никодима, голови відділу зарубіжних релігійних зв'язків при Московському патріархаті, прочитану на конференції «Церква і суспільство», що відбулася в Женеві в липні 1966 року, в час конгресу, на тему: «Діалог з католиками про сучасну християнську соціальну науку».

Загальна тема лєнінградських зустрічей: соціальна доктрина Римської Католицької Церкви в її історичному контексті, починаючи з кінця XIX стол., а зокрема в її новішому оформленні в енцикліках папів Івана XXIII і Павла VI, а також у постановах II Ватиканського Собору. Зустрічі, на запрошення митрополита Никодима, відбувались у будинку Лєнінградської Богословської академії, і розмови ці велися за благословенням найвищих церковних властей Римської Католицької Церкви та Московського патріархату. Очолювали їх єпископ І. Віллебрандс і зарайський єпископ Ювеналій, заступник митрополита Никодима при відділі зарубіжних релігійних зв'язків Московського патріархату. Побіч названих, Російську Православну Церкву ще представляли: проф. Лєнінградської Богословської академії, протопрєсвітер Ліверій Воронов; проф. Московської Богословської академії Дмитро Ожицький; проф. Николай Заболоцький і Олексій Буєвський, секретар Департаменту зарубіжних церковних зв'язків при Московському патріархаті. Римську Католицьку Церкву представляли: монс. П. Паван, професор Папського Лятеранського університету в Римі; монс. Жорж Гігінс, голова відділу Соціальних зв'язків при Американській єпископській конференції; о. Жан Кальве, провінціал Отців Єзуїтів з Франції; о. Джон Льюнг від Секретаріату з'єдинення.

Відкриття конференції відбулось у конференційній залі Богословської академії при участі усього факультету і студентів. Після привітальної промови, що її виголосив ректор Богословської академії, єпископ Михаїл, митрополит Никодим і єпископ Віллебрандс у вступних промовах коротко з'ясували значення і спрямованість розмов, що починалися. Дебати велися на основі прочитаних на ці теми доповідей: 1) Соціальна доктрина папів від Льва XIII до Івана XXIII (доповіді проф. Ожицького і о. Кальве); 2) Соціальна доктрина в енцикліках «Мати й учителька» («Матер et Magistra»), «Мир для країн» («Пацем ін терріс») і «Поступ народів» («Попульорум прогрєсіо») (доповіді монс. П. Павана, проф. Заболоцького і Буєвського); 3) Соціальна думка II Ватиканського Собору (доповідь протопрєсвітера Воронова і монс. Гігінса). По кожній доповіді залишалось досить часу на дебати, ремарки тощо.

Зокрема в дискусіях бралися до уваги наступні питання: компетентність Церкви в соціальних проблемах; відносини між людиною-особою, з її правами і обов'язками, і суспільством; розвиток у навчанні Римської Католицької Церкви щодо власності, досвід послуг, внесених Церквою до різних соціальних систем, мир духовний і багатство людської особи в

нав'язанні до понять соціальної справедливості і миру між одиницями і державами. Дискусії велись у братній атмосфері, навіяній духом екуменізму. Усі присутні запримітили щирю взаємність відносин і духовних зв'язків, скріплених щоденно спільною молитвою, богослужбами та глибоким пообабіч респектом власних релігійно-літургичних традицій.

У неділю, 10 грудня, представники Католицької Церкви були присутні в соборі Пресвятої Троїці в Ленінграді на хіротонії єпископа Николая з Токіо, що очолює російську православну громаду в Японії. Під час св. Літургії єпископ Віллебрандс виголосив проповідь до присутніх. Після Богослужби делегати з Риму були гістьми митрополита Никодима на прийнятті на честь новохіротонізованого єпископа Николая. Того ж дня митрополит Никодим, єпископ Михаїл і всі члени Православної Церкви, учасники конференцій, були присутні на латинській Службі Божій, що її відслужив єпископ Віллебрандс, в концелебрації кількох своїх делегатів, у латинській церкві в Ленінграді. Увечорі делегати обох делегацій були гістьми пароха вищезгаданої церкви, о. Й. Павілоніса, в його парафіяльному осідку.

У середу, 13 грудня, католицька делегація, очолена єпископом Віллебрандсом, відслужила соборну св. Літургію в каплиці Ленінградської Богословської академії в присутності митрополита Никодима, єпископа Михаїла, деяких членів православної делегації, професорів академії та студентів.

14 грудня члени католицької делегації відїхали до Москви. Склавши офіційну візиту в департаменті зарубіжних церковних справ при Московському патріархаті, де привітав їх голова цього відділу, Ленінградський і Новгородський митрополит Никодим, вони перейшли до митрополичої резиденції на прийняття, влаштоване для вшанування їх. По полудні того ж дня римська делегація була прийнята патріархом Алексеем в Троїцькому монастирі з Загорську. Голова делегації, єпископ Віллебрандс, передав патріархові привіт і особистого листа від папи Павла VI. Авдієнція відбулась у повносердечній атмосфері. По авдієнції делегати повернулися до Москви, де, на запрошення ректора Московської Богословської академії, єпископа Філарета Дімітрова, взяли участь у комеморативній академії для відзначення великого московського митрополита Філарета. Після академії патріарх Алексей запросив делегатів до себе на вечерю.

Наступного дня, 15 грудня, монс. П. Паван, монс. Гіргінс і о. Ж. Кальве відїхали до Риму. Єпископ Віллебрандс і о. Джон Льюїс залишилися ще кілька днів у Москві гістьми патріарха, щоб відвідати історичні пам'ятки Москви, Тули і Ярославля для глибшого пізнання історії та життя місцевої Церкви.

Під час перебування в Ленінграді і Москві римська делегація мала нагоду побачити зблизька стан і діяльність Російської Православної Церкви, запізнатися глибше з історич-

ними і культурними пам'ятками деяких місцевостей Радянського Союзу.

Представники обох Церков повнотою визнають, що подібні зустрічі для в'яснення проблеми обабічного зацікавлення будуть корисні і на майбутнє.

Комюніке, датоване 15 грудня 1967, підписане єпископом Віллебрандсом, секретарем Секретаріату з'єдинення, від Римської делегації; а від делегації Московського патріархату підписав зарайський єпископ Ювеналій, заступник голови департаменту для зарубіжних церковних зв'язків при Московському патріархаті.

НАШ ДОДАТКОВИЙ КОМЕНТАР І ЗАУВАЖЕННЯ

Керуючися бажанням правди, ми надрукували текст офіційного комюніке разом із вступним пояснювальним коментарем бюлетеня Українського пресового бюро (УПБ) п. н. «Вісті з Риму». Український християнський світ очікує ж і має право вимагати від кожного з нас правдивої інформації про дійсний стан без уваги на те, чи цей стан справляє нам приємність, а чи, може, викликає посмак гіркоти.

На названу в комюніке зустріч офіційних представників Римської курії та Московської патріархії в Ленінграді дуже прихильно zareагувала вся та преса, яка вже традиційно захиляється всім, що приходить з Москви. Вона, ця преса, безкритично сліпа на все вже відоме з історії і не чутка на нинішні людські трагедії, радіє з самого факту зустрічі. Наприклад, завжди добре зорієнтований у ватиканській політиці римський кореспондент одного західньонімецького щоденника аж ніяк не приховує своєї радості з приводу візиту ленінградського митрополита Никодима у Ватикані (в серпні 1967) або з приводу «особливо теплої розмови» між папою Павлом VI і двома московськими протоієреями, яка («довше, ніж звичайно буває») мала місце 7 лютого 1968. До речі, обидва протоієреї перебувають у Римі з січня цього року і залишаються там дещо довше, «щоб, — як пише згаданий кореспондент, — зблизька поглибити свої знання про Католицьку Церкву та про її розвиток після Собору». Кореспондентові незвичайно приємно ствердити, що «гості з Росії мешкають у папській колегії „Руссікум“, яка ще не так давно була в очах радянського режиму та Московської патріархії місцем вишколу підривних елементів і централею шпигунства» (підкреслення наші — ред.). «Що ця твердина антикомунізму, яка колись так же само вела гострий курс у боротьбі проти Московського патріарха, могла тепер перетворитися у місце братньої зустрічі, свідчить про те, якою глибокою є та зміна, що витворилася у взаєминах між Римом і Москвою. Ці взаємини, — пророкує кореспондент, — будуть кожного дня сердечніші. Не виключається можливість, що це

все не залишиться без впливу на стосунку до редянського режиму».

Чи і наскільки радість та пророцтва кореспондента виправдані, сперечатися не будемо. Скажемо тільки, що він буде їх на фактах, які мали і сьогодні мають місце.

З другого ж боку, чуються то тут, то там критичні голоси незадоволення і тривоги не тільки за майбутнє Католицької Церкви, але й за майбутнє християнства в цілому — голоси перестороги перед передчасними, не передуманими, не богословськими та екуменічними раціями, диктованими заходами відповідальних кіл Римської курії.

Виключно для інформації і для вироблення власної оцінки становища, в якому опинилося вселенське (в тому числі й українське) християнство, подаємо деякі з цих голосів. Так, у частині італійської преси появилися навіть дуже гострі виступи на останні політичні заходи деяких дикастерій Римської курії, про гостроту яких говорять уже самі заголовки статей — «Розмови із сталіністом Алексеем у Москві», «Московські православні вислужники советчини вимагають від Римської Церкви беззастережного підкорення», «Обійми з переслідувачами», «Державний секретаріат не вагається пожертвувати Мовчазну Церкву», «Діалог ганьби» тощо. Після заголовків ідуть відповідні коментарі в стилі таких: «На початку цього року державний секретаріат (Апостольської столиці — ред.) старається за всяку ціну закріпити дальші тісніші взаємини з російською Церквою або, точніше, з Московською патріархією, яка є тільки частиною цієї святої Церкви, і то частиною менш побожною, менш ревною, зате найбільш вислужницькою комунізмові...»

У коментарях висвітлюється не тільки справжній характер московського режимового православ'я, але й мужньо вказується на скрутне становище мільйонів християн, які несуть свій хрест Христа ради і які ні одного разу не почули принаймні невеличкого співчуття з боку цієї режимової церкви. Навпаки, ця режимова й аж до самозаперечення віддана режимові Московська патріархія в цілому підтвердила всі заходи режиму супроти тих християн.

«Ця каригідна поступливість атеїстському режимові дає їй (Московській патріархії — ред.) німб офіційности, що, на думку дипломатів Святої столиці, є придатнішим для цілей Римської Церкви, ніж щоденне мовчазне та вірне мучеництво 40 мільйонів православних росіян, які в патріархові Алексееві бачать зрадника; ніж мучеництво 45 мільйонів українців, яких патріарх позбавив будь-якої автономії — якщо вони православні, й особистої свободи — якщо вони католики; ніж терпіння литовців та естонців... Не вірно твердити, що патріарх Алексей та його ймовірний наслідник лєнінградський митрополит Никодим репрезентують російське православ'є. Таке твердження легковажить тими православними, які залишилися вірними патріархові Тихонові, що осудив комунізм... Не вільно також забувати, що Церква-Мати цієї Руси — най-

старша Церква, яка занесла християнство за Дон, це — Церква Київська, Церква українська, яку патріарх знищив, зруйнувавши її автономію, підкоривши її своїй владі з загрозою не говорити більше про будь-яку автономію, — або радше про автокефалію, як говорять православні, — не дозволивши їй ні в якому разі наголошувати свою українську незалежність...»

Журналіст, який це написав, орієнтується в розвитку та в останніх реформах, які вводяться Римською Церквою: взяти хоч би до уваги далекосяжну літургічну реформу, право на матірню мову в Богослуженнях, право на збереження та плекання власних національних традицій, власного народного кольориту — власного мистецтва в церковній музиці, співі, архітектурі та літургічній обрядовості. Це все на Заході речі самозрозумілі. Зате на всьому просторі володіння Московської патріархії, на просторі різних націй із своїми власними церковними традиціями — часто куди кращими та багатшими, ніж ті, що їх посідає Московська патріархія, — не вільно ні словом згадати про ці важливі вселюдські права.

Це — абсолютно вірне спостереження західного журналіста. Тому не тільки йому, але й кожній мислячій людині важко зрозуміти, як з такою Церквою (що живе та діє на принципах неперевершеної реакції — сусіди Московської патріархії з КІРС мають для такої реакції окреслення «мрякобісся») можна говорити про таку величну проблему, якою є поступ народів, соціальне питання, суспільна справедливість тощо.

Згаданий журналіст пише далі: «Просто соромно не могли заперечити, що Ватикан, ідучи слідами Московського патріарха, і щоб приподобитися Алексеєві, з свого боку відмовляє митрополичих прав тому, хто повинен бути верховним ієрархом української столиці — кардиналові Йосифові Сліпому... Він же пожертвував усім: і своєю дієцезією, і своєю свободою, і можливістю апостольства тільки для того, щоб залишитися вірним Римові...»

Треба підкреслити, що в коментарі до діалогу цей чужинецький журналіст не вагається виразно говорити про мучеництво Української Католицької Церкви. Нагадуємо про це тому, що сьогодні багато католиків з назви, як також і ті, від кого можна б очікувати голосу правди та справедливості, воліють радше мовчати про ту частину Христового Таїнственного Тіла, яка, за словами апостола Павла, «с т р а ж д е». Правда, апостол Павло вимагає від справжніх християн «состраждання із страждучими братами»; але в сьогоднішніх християн важко знайти не те що співчуття, але навіть розуміння до страждань.

У цьому всьому (пише коментатор) «не видно свідомости факту, що між найогиднішими протихристиянськими вчинками, в яких винен Московський патріархат, є й такий: жорстоке знищення українського католицизму. У минулому році (1966) патріарх Алексей, який тепер переговорює з монсеньйором Віллебрандсом, мав сміливість зарядити урочисті святку-

вання для вшанування 20-річчя цього акту безмилосердного переслідування».

Ми свідомі, що такі й подібні голоси декого з-поміж ліберальних коментаторів останніх подій на відтинку взаємин між т. зв. Секретаріатом єдності і Московською патріархією породжуються на тлі специфічного політичного життя в Італії. Однак треба визнати, що цим голосам не бракує поінформованості щодо становища християнства в Радянському Союзі і зорієнтованості в теперішньому скеруванні в політиці деяких кіл Римської курії. Не бракує також голосів перестороги з церковних кіл, хоч вони із зрозумілих причин не надто численні. Зате вони відзначаються спокійним вникненням у саму суть справи і справжнім християнським етосом та затривоженням.

Ось що пише колись шанований єзуїт Уліссес А. Фльоріді, якого недавно перенесено на місійну працю в Бразилії. Нав'язавши до тижня молитов за єдність християн, які в січні кожного року відбуваються в усьому світі, в тому числі також і в Римі, він каже:

«Єдність із східними православними була привернена на Фльорентійському соборі, але вона тривала коротко, бо інакше й не могло бути тому, що вона була заснована та побудована на політичних раціях. Сьогодні обов'язково треба вистерігатися повторення цієї помилки, яка могла б спричинити ще більшу шкоду справі з'єдинення християн . . . Сама зустріч (у грудні минулого року) не може не зворушити серця кожного справжнього християнина, але тривогу викликає факт, що під час цієї зустрічі свідомо відкинено на бік суто теологічні питання щодо єдності християн і підмінено їх темами найновіших соціальних енциклік. Цю підміну можна б легко зрозуміти, якби делегація Секретаріату єдності християн вела розмови з представниками партії або радянського уряду, зате вона залишається цілком незрозумілою в даному випадку. Чому делегації Москви і Риму воліли розмовляти про соціологію замість про теологію? Моя відповідь: з огляду на політичні причини, якщо мова про московських делегатів; з огляду на політичну тактику, якщо мова про делегатів римських . . . Усім відомо, а зокрема відомо Секретаріатові єдності, що Московська патріархія політично залежна від радянського уряду — у своєму внутрішньому управлінні й у своїй діяльності за кордоном. Діалог супонує свободу. Такої свободи Московська патріархія не посідає. Наполягати на зближення до цієї патріархії криє в собі небезпеку ще більше компромітувати її політично, примушувати її говорити ще більші брехні про релігійну свободу в СРСР, збільшувати її внутрішню трагедію щодо тих священників та вірних, які вже вважають Московський патріархат зрадником Бога і православ'я, або пробувати завертати патріархію з її режимової, контрольованої і більш більшовицької, ніж самі більшовики, лінії . . . »

Отець Фльоріді перестерігає відповідальні церковні кола перед акціями, що впливають з політичних, а не бого-

словських, мотивів, і перед супрематією політичного над християнським у церковній політиці. Він ілюструє цю небезпеку невдачею Фльорентійського собору, кваліфікуючи його собором з політичних рацій. У цій оцінці не в усьому можна погоджуватися з о. Фльоріді. Правда, політичні рації того часу приспішили екуменічні розмови, в яких брав участь також Київський митрополит кардинал Ісидор; однак не вільно забувати, що й учасники (митрополити Ісидор та Висаріон), і строго богословсько-екуменічна тематика Собору виразно говорять про те, що той Собор у першу чергу був церковно-екуменічним і що головною метою його було повернути єдність між християнським Сходом і Заходом. Також правда, що пізніші політичні маневри, і то якраз маневри московської Церкви, знищили всі здобутки, досягнені на Фльорентійському соборі. Як щиро мислить о. Фльоріді про єдність, свідчить той пасус, де він навіть висловлює співчуття Московській патріархії щодо її становища як знаряддя в руках радянської влади і хоче охоронити її перед дальшою компромітацією в очах таки її духівництва та вірних. У дальшому о. Фльоріді наводить промовистий факт цього режимового та підневільного становища патріархії: на запрошення організаторів зустрічі-діалогу, що відбувся в Маріянських Лазнях у квітні 1967, щоб Московська патріархія взяла участь у тій імпрезі, яка мала стати діалогом між християнами різних віровизнань та з різних країн, з одного боку, і марксистами, з другого, ця патріархія відповіла, що не братиме участі, бо «діалог між християнами та марксистами про теоретичні проблеми є без значення; важливою є тільки практика політичної співпраці в побудові соціалістичного суспільства». На нашу думку, саме тут Московська патріархія була щира: для неї фактично важливою є «практика побудови соціалістичного суспільства» в російсько-більшовицькому виданні.

Таку щирість треба цінити. І весь вагомий зміст такого ставлення треба мати на увазі, якщо входить в діалог з Московською патріархією. Їй дозволено (бо так і наказано) говорити про те, як практично привести всіх інших до єдиноспасенної та непомильної «практики побудови» комуністичного суспільства. Це, мабуть, єдина «екуменічна» ідея Московської патріархії, про яку їй вільно говорити і яку вона може реалізувати. о. Фльоріді, — який виразно підкреслює, що «Секретаріат єдності не може не мати права робити свою політику і застосовувати свою тактику, що однак не означає, що ця політика і ця тактика не є непомильні», — одночасно вважає, що «шкідливо та несправедливо закривати або не виявляти сервілізму і самоприниження, до яких примушує Московську патріархію атеїстський комуністичний режим». У наслідок цього постає тільки «дезорієнтація вірних та священників, бо замазується різниця між мучеником і зрадником, між гнобленим і гнобителем». Він дивується, що «Секретаріат єдності не думає висловити й найменшу критичну оцінку щодо Московської патріархії...» і що «сьогодні богослови та

священики Католицької Церкви визнають у душі Собору за молодими людьми в західніх країнах право на спротив, уґрунтоване сумлінням, і навіть право на непослух владі в різних питаннях, але вони самі осуджують віруючих у комуністичних країнах, — священиків та мирян, — які по імені називають гонителів та їхніх спільників...»

Останнє твердження — незвичайно гірка істина наших днів. Уже почато застосовувати подвійну мораль: найболючіше те, що немилосердні гнобителі цього світу «вбивають тіло людей», бо душі не можуть убити; але подвійною мораллю можна вбити й душу в страдальній, сьогодні дуже великій частині Христового Таїнственного Тіла.

Цими чужинецькими коментуючими голосами світських та духовних осіб можна б закінчити ці рядки.

* * *

Однак уважаємо, що ми, українські християни, хоч не актори, але й не пасивні спостерігачі цього діалогу (колись історичний підмет, сьогодні жертва екуменічних змагань), маємо повне право пильно стежити за дальшим розвитком подій, аналізувати їх і піддавати їх критичній оцінці. Якщо українські християни — католики східнього обряду, єдність яких із Вселенською Церквою й Апостольським престолом у наслідок історичних подій то переривалася, то знову відновлювалася, — не є активними співрозмовцями в екуменічному діалозі (до речі, аж ніяк із нашої вини), то принаймні нам вільно наполягати на тому, щоб і наш історичний досвід, і наші досягнення для всієї Вселенської Церкви не пропадали намарне. Бож це — досвід та досягнення тисячорічного християнства і його екуменічних змагань.

Підписане монсеньйором Віллебрандсом і зарайським єпископом Ювеналієм спільне лєнінградсько-московське комюніке говорить про «єкуменічно-наукову зустріч». З прикрістю доводиться ствердити, що в згаданому комюніке важко знайти принаймні н а т я к на те, що в розмовах заторкнено будь-яку проблему точно єкуменічного характеру. Вже не говоримо про те, щоб цю проблему досліджувано науково в усіх аспектах — скриптуристичному, патристичному, історичному — і в перспективі можливостей та потреб її реалізації в майбутньому. В комюніке не можна знайти навіть згадки про те, що хтось (принаймні в привітальній промові) згадав, що, мовляв, ця перша зустріч, ці перші кроки мають служити справі з'єдинення всіх християн. А це таке природне і таке самозрозуміле. А, може, Московській патріархії це питання цілковито чуже й їй не вільно або заборонено цим питанням цікавитися? В умовах, в яких Церква є підневільною і де для неї точно визначена сфера її діяння, треба ж таки мати відповідь на такі питання, бо саме від неї залежить весь сенс розмов та зустрічей. Зате у комюніке виразно говориться, що темою кон-

ференції було соціальне вчення Католицької Церкви. Це — справді тема наукова, але важко зарахувати її до екуменічних питань. Хібащо теперішні експерти від екуменізму зараховують до цих питань усе можливе із життя, в тому числі також і соціальне вчення Церкви. Тож екуменічними були б також питання про реформу Літургії в латинській Церкві, про її місії в Азії та Африці й її погляди щодо виховання в духовних семінаріях тощо.

Нас дивує вибір саме теми про соціальне вчення Католицької Церкви для екуменічно-наукової зустрічі ще й тому: постає враження, що нібито це соціальне вчення (з'ясоване в папських енцикліках за останні 70 років) створює перешкоду на шляху до зближення, порозуміння та майбутнього з'єднання християн і що нібито Московська патріархія посідає й розвинула якусь свою власну соціальну доктрину; отож треба б шукати вирівняння, узгіднення та усунення перешкод. Тим часом російське православ'я не тільки не мало і не має жадної власної соціальної доктрини, але воно й ніколи не виявляло будь-якого зацікавлення цього роду питаннями. Його соціальною «доктриною» та практикою (якщо це взагалі можна так назвати) були системи, втримувані й проголошувані кожночасними режимами — конкретно царським абсолютизмом і російсько-більшовицьким тоталізмом. З багатого колись соціальними думками давнього українського київського християнства (згадай б, наприклад, Руську правду) в російському християнстві не залишилося ні сліду. Отже з чим з боку московських учасників цієї «екуменічно-наукової зустрічі» можна було конфронтувати соціальне вчення та практику Католицької Церкви, щоб принаймні посередньо надати екуменічного характеру цій зустрічі? Хіба тільки з одним: з доктриною та практикою комунізму, тобто з теперішньою доктриною більшовицьких можновладців, щоб прихилити Католицьку Церкву до «побудови комуністичного суспільства в усьому світі». Таку «свободу», а то й доручення, напевно може мати Московська патріархія. Але діалог, ведений у таких рамках і з таким спрямуванням, не може вести до християнського екуменізму. Такий «діалог» може тільки притьмарити ясні принципи соціального вчення Христової Церкви і штовхнути його на шляхи псевдосоціальних фраз російського більшовізму.

Нам здається, що недостачу екуменічної тематики і проблематики комюніке старається зодягнути у звичайні в таких комюніке та прийнятті міжнародною дипломатією описування атмосфери розмов, відвідування культурних та історичних пам'яток, описування офіційних прийняттів у різних достойників, обідів, вечер, подання всіх титулів співрозмовців і точних суших дат. «Дискусії велися у братній атмосфері, нав'язній духом екуменізму», — сказано в комюніке і це повторюється кількакратно: «усі присутні запримітили щиру взаємність відносин та духовних зв'язків...», «авдієнція в патріарха Алексея відбулася в повносердечній атмосфері» (отже, не тільки

в «сердечній!»). Ця атмосфера може навіть зворушити. «Великорусский язык и народ» пребагаті напушеними описами. Може, саме цими предовгими описами треба було закрити недостачу справжнього екуменічного змісту.

Коли перегортати річники офіціозу Московської патріархії «Журнал Московской патриархии», можна зустріти там незліченну кількість цього роду комюніке та описів зустрічей, паломничань, прийнять, розмов тощо. Про них звітується в кожному числі (наприклад, комюніке про коментовану тут зустріч опубліковано в ч. 1 за 1968 рік, стор. 51-52). «Паломничають» же до Московської патріархії, зокрема за останні роки, представники християн найрізномірніших віровизнань, і вони завжди відвідують ті самі «історичні та культурні пам'ятки», завжди «знайомляться з життям Московської патріархії», завжди «затісняють дружні та братні взаємини». Якось важко повірити, що римська делегація мала б бути однією з багатьох у тій уже звичній черзі... Чи з такого «паломничання» можна дістати справжнє уявлення про християнство взагалі, а про східне непідроблене православ'я зокрема? Це християнство не знаходить притулку в приймальних залах. Воно дуже часто існує серед холодних стін, у скромних хатах, у перенаселених штрафних пунктах — словом, у серцях мільйонів віруючих. Але, на жаль, до них ніхто не паломничає, щоб пізнати справжнє становище християнства на неосяжних просторах Радянського Союзу. Ніхто з-поміж «сучасних паломників» навіть по-тихому не відважується висловити бажання, щоб саме там пізнати християнство і «поклонитися його святиням».

Ще багато інших рефлексій народжуються в думці людини, коли читати того роду комюніке. Але й цих вистачає, щоб віддати справжню атмосферу і зміст започаткованого «діалогу».

Для нас українців дороговказом — якщо говорити про дух християнського екуменізму — залишаються думки, висловлені в «Посланні української католицької ієрархії з приводу 20-річчя підпорядкування Української Католицької Церкви Православній Церкві», що появилoся з нагоди «Тижня молитов за з'єдинення» в січні 1967. Там сказано:

«Якщо для нас усіх болючим і незрозумілим є скрегіт цього святкування в цю хвилину — в пору екуменічного руху, започаткованого II Ватиканським Собором, то цей скрегіт зокрема болюче вражає Українську Католицьку Церкву. Ми не хочемо вносити найменшого дисонансу до того започаткованого діалогу, що тепер ведеться, однак в ім'я правди ми мусимо висловити наш жаль і водночас подати деякі вияснення в справі нищення нашої Католицької Церкви на Україні... Ніхто не має права тішитися і радіти... немов би Українська Католицька Церква була знищена та цілком зліквідована. Вона, ця Церква, живе більше, ніж колинебудь, в українських катакомбах і в серцях мільйонів її вірних. Не треба ставити

їй перешкод і прирікати її на смерть, а, навпаки, треба старатися всіма силами здобути у спільній гармонії і для добра всіх єдність Христової Церкви... І коли ми з великим болем уважали за відповідне звернути увагу публічної opinіo на те, що нині так глибоко оскорбляє нас, то цим ми бажаємо тільки одного: щоб була повернена свобода для мирного існування нашої Католицької Церкви на Україні».

* * *

Ці наші думки закінчуємо простою, але промовистою для ілюстрації нинішнього становища, в якому опинилися християнська думка і діяння, сценою: до гробу св. священномученика Йосафата в соборі св. Петра в Римі, де зберігаються його мощі, підходить батько з малим сином. Хлопчина з цікавістю приглядається до мощів і питає батька: »кі е квесто?» («хто це такий»). Батько заклопотано шукає когось, хто допоміг би йому дати відповідь дитині.

Про мучеників — хто вони такі? — сьогодні питаються або наївні, або «прості серцем» діти. Старші повинні б дати їм відповідь, але вони заклопотані — і в умі, і в серці. А все ж Христос Чоловіколюбець сказав: «Коли не будете такими, як оці діти, не зможете увійти до Царства Небесного». Тому нехай вільно буде бодай дітям — цьому Божому насліддю Христа-Богочоловіка — питатися і шукати відповіді.

Продукція української наукової літератури в УРСР

Степан Ю. Процюк

Серед повені сенсаційних вісток про безчисленні і все нові вогнища міжнародних конфліктів та серед суперечних і часто необ'єктивних повідомлень про сучасний стан на Україні стає досить важко виловити факти суттєвого значення. У зливі даних периферійного порядку, що розводнюють зміст нашої преси, особливо на американському континенті, губляться і нами самими применшуються дані про нові «модернізовані» методи закабалення України Москвою. Зокрема нас повинні насторожити нові вдосконалені шляхи русифікації, що має на меті роз'їсти наш національний організм, — шляхи, які набирають усе нових форм та здійснюються на все нових відтинках життя.

Уже в наших попередніх статтях¹ ми звернули увагу на нові загрозливі явища в діяльності Академії наук УРСР, у видавничій діяльності університетів, у програмах науково-дослідних установ України. У 1966—67 роках відзначаємо свіжі, прямі докази несаможитності науки в УРСР, докази акції російського шовінізму, докази агресивного та в'їдливого втручання Москви у сферу функцій Києва.

Якщо, наприклад, проаналізувати каталоги українських видавництв в УРСР чи каталоги «Новые книги СССР», чи періодичні видання агентства «Международная книга» на 1966—68 роки, тоді одразу видно нові етапи наступу русифікації на Україні. У кожному з наступних каталогів сектор україномовних видань стає все більше слабим. Це видно як у книж-

Текст цієї статті — поширена та доповнена доповідь, яку автор виголосив на конференції Нью-Йоркського відділу Товариства українських інженерів Америки 4 листопада 1967 року.

¹ Координація науково-видавничої діяльності в СРСР у 1964—65 роках, «Українське слово», Париж, чч. 1242, 1243, 1244, 1245 (серпень-вересень 1965); Про короткозорість русифікаторства, «Українське слово», Париж, чч. 1283, 1284, 1285, 1286 (червень-липень 1966).

кових виданнях, так і в періодиці. Пригадаємо, що вже в 1965 році журнал «Прикладна механіка», що 10 років виходив українською мовою, переведено на російську мову. У 1967 році змушено Академію наук УРСР додати до «Українського фізичного журналу» паралельне російськомовне видання його. На 1968 рік додають таке ж паралельне російське видання до двомісячника «Геологічний журнал», що досі появлявся українською мовою. До чого приводить переведення журналів на такі паралельні видання, говорить приклад «Українського Фізичного журналу». До зміни, коли журнал появлявся тільки в українській версії, його тираж у 1966 році становив у середньому 800 примірників, після введення і російської версії, його тираж у 1967 році був такий: січень — 459, лютий — 426, березень — 423, квітень — 436, травень — 420, липень — 410, вересень — 357. Отже за перші дев'ять місяців 1967 року тираж української версії журналу впав на 100 примірників від початкової мізерної цифри 459 примірників у січні.

Серед дальших русифікаторсько-централістичних заходів відзначимо позбавлення деяких українських (де номіне!) журналів всесоюзного значення: українських чисел замовлень (що починаються з числа 74 000) та приділення їм російських чисел (починаючи з 70 000). Таким чином журнал «Сварка» (до 1967 — «Автоматическая сварка»), «Порошковая металлургия», «Прикладная механика» чи «Кибернетика» перейшли в списки чисто російських журналів, що раніше вже зроблено з таким журналом, як, наприклад, «Радиофизика» (циклу «Известия ВУЗ'ов СССР»), що видається в Києві, але назовні подається як російський журнал.

Українських учених та інженерів змушують не тільки писати по-російськи та публікувати свої праці в російськомовних «українських» виданнях згаданого вгорі типу, але змушують їх містити праці в російських журналах, що видаються в Москві чи інших містах Росії. «Переміщення» чи пак, як кажеться, «сотрудничество» українських та російських учених дійшло до того, що в таких журналах, як «Фізика твердого тела», «Журнал экспериментальной и теоретической физики», «Журнал технической физики», «Приборы и техника эксперимента» чи навіть у «Вестниках» Московського університету (не згадуємо багатьох інших) доля авторів статей — українців коливається між 30 та 60% змісту цих журналів.

Жорстокий наступ поведено на такі київські видавництва, як «Техніка» (раніше Держтехвидав України), «Урожай», «Будівельник» (раніше видавництво ліквідованої Академії архітектури й будівництва УРСР). Як відомо, ще в 1958—60 роках велика більшість книг по сільському господарству, як призначених передусім для українського села, видавалась на Україні українською мовою. Особливо заслуженим було видавництво Української академії сільсько-господарських наук (УАСГН), а також видавництво Центрального ботанічного саду при АН УРСР. Це були, до речі, єдині видавництва, що ви-

пускали літературу і по лісівництву. З 1965 року діяльність цих видавництв припинено, саму УАСГН ліквідовано як академію (залишено їй статус вузу), а для видавничої справи організовано видавництво «Урожай». І от з 1965 року це видавництво почало масово вводити російську мову у свої публікації, а в 1966—67 роках у ньому появляється ряд книг і збірників російською мовою навіть у тих ділянках, в яких до того часу видань російською мовою було дуже обмаль, наприклад, по виноградарству, овочівництву, культурі соняшника тощо. Повний конфуз і нелад панує в площині напівперіодичних видань в-ва «Урожай». Каталог «Нові книги України», (ч. 2а, 2 півріччя 1967) називає деякі видання ще як українські, наприклад, «Меліорація і водне господарство» (випуск 7), «Лісівництво і агломеліорація» (випуск 14), «Землеробство» (чч. 10 та 11), «Ветеринарія» (чч. 14 та 15), «Економіка та організація сільського господарства» (ч. 14). Але каталог «Новые книги СССР» (ч. 34, 1967, стор. 23—26), називає видання цих самих серій як російські: «Мелиорация и водное хозяйство» (чч. 7 та 8), «Лесоводство и агломелиорация» (чч. 14, 15 і 16), «Рыбное хозяйство» (чч. 5 та 6), «Экономика и организация сельского хозяйства» (чч. 12 та 13).²

Ще гірше виглядає справа з видавництвом «Будівельник». Величезна більшість книг цього видавництва вийшла в 1966—67 роках російською мовою, виняток становлять нечисленні брошури, здебільша призначені для тих жителів України, що власними силами чи коштами задумали побудувати собі малі житлові будинки, а також для майстрів-кустарів. Наскільки російські видання переважають у видавничій програмі в-ва «Будівельник» у 1967 році, можна переконатись із каталогу «Новые книги СССР» (ч. 32, 1967, стор. 24—32, 35, 39—40). У каталозі «Periodicals of the U.S.S.R.» на 1968 рік як «українські» значаться і такі журнали, як «Промышленное строительство и инженерные сооружения» чи «Строительство и архитектура», проте українського в них немає абсолютного нічого, хіба те, що друкуються вони в Києві.

Про видання сектора технічних наук не маємо потреби говорити: ця справа нам прекрасно відома тому, що українські інженери поза Україною (число яких досягає 3—4 тисяч)

² Газета «Книжное обозрение» від 9 грудня 1967 року підтверджує факт, що напівперіодичні збірники «Лесоводство и аглолесомелиорация» що є виданням Українського н.-д. і-ту лісового господарства і аглолосомеліорації ім. Г. Н. Висоцького) виходять російською мовою. Нещодавно надійшли також нарешті за кордон київські збірники «Агрохимия и почвоведение» (чч. 6 та 7, 1967) та «Мелиорация и водное хозяйство» (чч. 6 та 7, 1967), обидві серії друкуються російською мовою (див. каталог книгарні В. Камкіна, ч. 36, 1967, стор. 41, 47).

Навіть наукові та учбові установи ділянки сільсько-господарських наук публікують зараз на Україні свої праці російською мовою; наприклад, цією мовою друкуються багато років «Труды» відомого Харківського сільсько-господарського інституту ім. В. В. Докучаєва (досі вийшло 67 томів).

намагаються уже від багатьох років безуспішно забезпечити себе технічною літературою з України. Усі періодичні та всі республіканські тематичні напівперіодичні видання виходять виключно російською мовою. Каталог «Нові книги України» включає за перше півріччя 1966 року ще 39 позицій у розділі «Техніка», але коли проаналізувати заголовки та бібліографічний опис точніше, то виявляється, що біля 50% цих видань — популярні брошури. Цей же каталог на друге півріччя 1966 року має в розділі «Техніка» тільки 20 позицій українською мовою, при чому фігурують тут, як на глум, і такі книжки, як «Крій та шиття» (?) чи «Посібник по виготовленню меблів». «Зведений тематичний план випуску літератури АН УРСР на 1967 рік» у розділі «Техніка, промисловість» (стор. 68—88) на нікчемних всього 53 позиції дає дослівно дві невеличкі книжечки українською мовою; а каталог «Нові книги України» на друге півріччя 1967 року включає одним-одну популярну брошуру з технічної тематики п. з. «Електроенергетика Верховини». «Анотований тематичний план випуску літератури АН УРСР на 1968 рік» у розділах «Фізика, механіка, хемія» (стор. 31—41) та розділах «Техніка, промисловість» (стор. 73—94) не наводить ні однієї української позиції українською мовою. Так бачимо, що за короткий період між 1966 та 1968 роками у видавництві Академії наук УРСР ліквідовано повністю всі технічні публікації українською мовою. Наведені числа свідчать і про те, якими прискіпшеними темпами пішла ця ліквідація та який незначний (а може, ніякий?) опір зустріли заходи Москви в Києві.

У ярмо процесу русифікації української наукової, а особливо технічно-наукової книги запрягли на Україні навіть найвідоміші університети. Усі без винятку технічні наукові напівперіодичні збірники, видавані Харківським університетом, виходять у 1965—67 роках російською мовою: «Самолетостроение и техника воздушного флота», «Радиотехника», «Станки и режущие инструменты», «Судостроение и морские сооружения», «Теория механизмов и машин», «Теория функции, функциональный анализ и их приложения», «Динамика и прочность машин», «Двигатели внутреннего сгорания», «Приборы и устройства средств автоматизации и телемеханики», «Химическая технология», «Электромашиностроение и электрооборудование». «Энергетика и энергомашиностроение» та ін.³ Всі лекції технічних дисциплін у Харківському університеті, Політехнічному інституті, Авіаційному інституті та інших утбових закладах читаються виключно російською мовою; ці лекції видаються з недавнього часу в магнетофонному записі (тиражем 2 000 примірників), і їх можна замовити чи купити в радянських книгарнях. Усі тематичні наукові збірники (т. зв. республіканські міжвідомчі збірники) з ділянки фізики, геофізики, астрономії, механіки, метеорології, що видаються Київсь-

³ Це все здебільша кварталники; деякі видання появляються тричі на рік.

ким університетом, друкуються також виключно російською мовою. Навіть видавництво Львівського університету, яке дехто ще сьогодні дуже помилково вважає «підпорою» української видавничої справи, видає свої технічні збірники російською мовою; наприклад, «Теоретическая электротехника», «Электрические системы и сети», «Контрольно-измерительная техника», «Минералогические сборники» та ін. Єдині рідкісні й малотиражні збірники, що ще вряди-годи появляються українською мовою, це «Наукові записки» Київського та Львівського університетів з серії механіки і фізики, машинознавства, теплоенергетики і хемії та хіба ще брошури циклу технічних наук у серіях видавництва «Знання», хоч ці брошури, не дивлячись на те, що вони написані видатними спеціалістами, важко назвати науково-технічними, вони радше популярно-наукові.⁴

Стан в інших ділянках природописних наук (не-технічних) дуже подібний. Геологічні, геофізичні, біологічні, фізико-технічні видання друкуються зараз на Україні російською мовою. Із таких збірників можемо, наприклад, назвати: «Геология и геохимия горючих ископаемых», «Геофизический сборник», «Горная электромеханика и автоматика», «Концентрация напряжений», «Математическая физика», «Биология морей» та ін. Зараз уже навіть збірники з зоології та ботаніки видаються переважно російською мовою. Започатковані ще у «сталінську епоху» такі відомі багатотомні видання, як «Фауна України» (повинно вийти 40 томів) після появи декількох томів у 1957—58 роках впали жертвою якоїсь незрозумілої багаторічної зупинки, а два-три чергові тому цього циклу запроєктовано видати лише в 1968 році. У видаванні багатотомного циклу «Флора України» також наступила багаторічна зупинка. Доходить до таких курйозів, що начебто ще «найбільш український» Львівський університет видає в 1963 році книгу «Птицы западных областей УССР» (Стравмана) російською мовою, хоч попередня праця цього циклу: «Звірі західних областей України» (Татарінова) могла появитись у 1956 році ще українською мовою. Зовсім диковинно виходять назви птахів, подані в книзі Стравмана; це штучні російські назви, яких населення західних областей України абсолютно не знає і ніколи не вживає. Звірення з відповідними томами циклу «Фауна України» виявляє, що населення України має для описаних Стравманом порід птахів цілком інші, протягом століть історично устійнені народні назви, які перейшли в наукову термінологію. При перегляді видань останніх років доводиться прийти до висновку, що Інститут зоології АН

⁴ Ми не враховуємо тут унікальних «Доповідей» АН УРСР, що появляються щомісяця у двох серіях «А» та «Б» (тиражем тільки 780 примірників!) і містять короткі праці з усіх ділянок науки, в тому числі, й з технічних та фізико-технічних наук. «Доповіді» АН УРСР репрезентативне, проте водночас відірване видання, якому бракує пов'язаності з (неіснуючою) україномовною науковою літературою ділянки точних та природописних наук.

УРСР зазнав нового розгрому: про його видання українською мовою нам нічого не відомо, як і взагалі не відомо, що роблять сьогодні колись активні вчені-академіки П. О. Свириденко, В. Г. Касяненко чи відомі зоологи О. Б. Кістяківський, І. Г. Підоплічко, І. Д. Білановський і багато інших. Звичайно, фізично лише люди уціліли; так, академік О. П. Маркевич (один з головних редакторів циклу «Фавна України») видає нові книги та дістає навіть високі урядові нагороди. Але нові його праці (з біології риб) появляються російською мовою і тематично навіть «поширені» з території України на територію «європейської частини СРСР».

Тут ми приходимо до однієї з найбільше підступних та ганебних сторінок гноблення української науки в СРСР. Видатних діячів української науки тепер не знищують і часто навіть не забирають з України, але «крадуть» їх у нас та змушують працювати для російської науки. Подібні випадки траплялись уже і в період найчорнішого терору 30-их років, коли такі вчені, як, наприклад, акад. Михайло Весильович Птуха чи акад. Петро Іванович Лященко були змушені покинути дослідження української тематики та переключитися на російську (всесоюзну) тематику. Птуха, знаменитий демограф, автор чи не найкращих досліджень змін у біологічному субстраті нашої нації, мусів у 30-их та 40-их роках писати «Історію економічної думки в Росії», а блискучий економіст Лященко став проти волі автором відомої тритомової «Історії народного господарства СРСР» (два перші томи стосуються дореволюційної Росії). Така ж долі зустріла Павла Олексійовича Хромова, що з вивчення економіки післявоєнної України (1944—46 рр.) перейшов на вивчення економіки Росії періоду промислового капіталізму. Ми не згадуємо тут таких яскравих прикладів крадіжки українських учених, як академіків Олександра Ільовича Лейпунського чи Георгія Вячеславовича Курдюмова, яким президія АН УРСР та уряд УРСР запропонували в 1956—57 році поворот на Україну із призначенням на дуже високі наукові пости, але їм Москва, не зважаючи на всі заходи Києва, так і не дозволила залишити їхні пости в Росії. Ця справа набрала в один час широкого розголосу в СРСР і навіть дискутувалась у «Віснику» АН УРСР (який, до речі, децю згодом перестав зовсім появлятися).

До таких саме прийомів Москва широко вдається в 1965—67 роках. Як клясичний приклад, нагадаємо доручення опрацювати 4-томову «Історію отечественной математики», яке одержала Академія наук у Києві. Як відомо, історію досліджень з математики на Україні вивчали такі українські історики-математики, як Борис Володимирович Гнєденко, Йосип Захарович Штокало, Й. Б. Погребиський, Б. Н. Фрадлін, і досягли в цій ділянці значних успіхів. На Україні появилися цінні «Історико-математичні збірники», а також видано «Бібліографію праць українських математиків» за період 1917—60 років. Отож, щоб перешкодити їм у цій праці, їм та їхнім співробітникам наказують тепер опрацьовувати історію не ук-

раїнської, а російської математики. А в цій історії вони мусять, очевидно, підкреслювати з особливим притиском заслуги росіян. Але коли в Москві появилася до 50-ліття революції тритомова «Історія механіки в СРСР» (за редакцією акад. Седова) і друга подібна книга п. з. «Развитие механики в СССР» (із циклу «Советская наука и техника за 50 лет»), то українські вчені в цих репрезентативних виданнях визначаються завжди як якісь неокреслені «советские» вчені, ніколи ніде не говориться про них як про українців, а часто їх просто називають — росіянами. Такої незавидної долі зазнав, між іншим, український математик світової слави Михайло Васильович Остроградський (1801—62), приятель Шевченка та багатьох діячів Кирило-Методіївського братства, який усе своє життя демонстративно підкреслював своє українство; а якийсь А. Т. Григор'ян називає його «крупнейшим русским ученым» («Эволюция механики в России», Москва, 1967, стор. 3).⁵

До метод наведеного характеру треба зарахувати й призначення деяким українським науково-дослідним інститутам та їхнім журналам т. зв. всесоюзної ролі чи всесоюзного статусу, з обов'язком координувати дослідження профілю інституту на території всього СРСР. Це — роля безперечно дуже почесна, якби при цьому праця інституту (не тільки видавничча) не зазнавала безпощадної русифікації. Так, Інститут кібернетики АН УРСР у роки своєї релятивної самостійності (1958—61) мав ще змогу видавати деякі збірники про обчислювальні машини українською мовою, проте з моментом визнання його провідної ролі в СРСР і з датою появи репрезентативного двомісячника «Кибернетика» (російською мовою) в Києві (1965) поява українськомовних публікацій інституту припинилася майже повністю. Подібно безслідно зчезли з книжкового ринку українські видання по зварювальній справі, які все таки ще якось підтримував академік Є. О. Патон (директор Інституту електрозварювання АН УРСР, батько теперішнього президента академії) у 30-их та 40-их роках. Ми також добре пригадуємо українські праці акад. Францевича (хоча б у «Доповідах» Відділу фізико-хімічних і математичних наук АН УРСР у 1944 році чи «Віснику» АН УРСР у 50-их роках), проте з появою в Києві всесоюзного журналу «Порошковая металлургия», а пізніше журналу «Физико-химическая механика материалов» праці з цієї тематики перестали появлятися українською мовою. Цей стан ілюструє прекрасно також «Український математический журнал», що витіснив усі українські журнали цієї ділянки, що виходили в 30-их та 40-их роках українською мовою, як, наприклад, «Журнал математичного циклу ВУАН», знамениті «Записки Харківського математичного товариства» (1928—37) чи «Збір-

⁵ До речі, в період «відлиги» дозволено було АН УРСР видати повне зібрання творів Остроградського (в 3 томах), чим номінально віднесено його таки до рядів української науки.

ники праць» Інституту математики АН УРСР, які ще і в 1945—48 роках виходили українською мовою.⁶

105

На підставі вищесказаного корисно виправити одне помилкове твердження, що покутує в нашій літературі, зокрема на Заході, згідно якого після розгрому 1930—33 років начебто не стало української науки в УРСР. Це твердження не дійсне навіть для гуманістичних і суспільних наук, а вже ніяк не правдиве для природописних і точних наук. Якраз навпаки, розквіт, наприклад, математичних та фізичних наук, а разом із тим розквіт видавничої діяльності в цих ділянках (маємо на увазі українськомовні видання) припадає на 1934—37 роки. І якщо сьогодні подибуємо у світовій літературі посилання на праці таких наших відомих учених, як Д. О. Граве, М. М. Крилов, М. М. Боголюбов, Д. М. Синцов, М. П. Барабашов, О. Я. Орлов, і то на їхні праці, друковані українською мовою, то ці посилання стосуються як правило наших видань з періоду 1934—37 років і тільки багато рідше з ранішого періоду.⁷

Одним з великих недоліків української наукової видавничої продукції є те, що вона не висилається в достатній кількості за кордон. Коли переглянути списки надісланих радянських книжок, наприклад, на адресу французької чи італійської академії наук [див. Académie des Sciences (Paris), „Comptes Rendus“; Accademia Nazionale dei Lincei, „АНИ“, „Rendiconti“ (Classe di Scienze Fisiche e Naturali)], бачимо, що ці академії буквально засипає своїми виданнями московське видавництво «Наука», тоді як видання київського видавництва «Наукова думка» (особливо україномовні) офіційно в Париж чи Рим досі не висилаються. В останні кілька років дещо покращав стан співробітництва українських учених у міжнародних наукових журналах; відповідні матеріали подибуємо регулярно в таких солідних журналах, як „Physica Status Solidi“, „Fusion Nucleare“ та декількох інших, але й тут українські науково-дослідні

⁶ Українська математична періодика на Україні починається в 1924—25 роках, коли академіки С. Н. Бернштейн та Д. М. Синцов видавали в Харкові «Наукові записки науково-дослідних математичних кафедр України» (див. А. Ф. Лапко, Л. А. Люстерник, Из истории советской математики, «Успехи матем. наук», том XXII, ч. 138, 1967, стор. 111). Дещо дивно, що Ю. А. Митропольський і К. А. Бреус у статті «Институт математики АН УССР к 50-летию Советской власти» («Укр. матем. журнал», ч. 6, 1967, стор. 3—15) не згадують про ці «Записки», а пишуть лише про Записки матем.-фіз. Відділу ВУАН (1923—30). Також праці з математичної фізики, що ще в 1936—39 роках появлялися українською мовою у «Записках кафедр математичної фізики», друкуються сьогодні тільки російською мовою у т. зв. республіканських міжвідомчих збірниках «Математическая физика» (у 1965—67 роках появлявся один том щорічно обсягом приблизно на 350 стор.).

⁷ У 1937—39 роках появилвся українською мовою ряд відомих праць по теорії пластичности, витривалости та віброміцности матеріалів таких учених як С. В. Серенсен, В. Г. Чудновський, М. М. Афанасьєв, А. А. Білоус та ін.

установи позначаються в редакційних нотатках як причетні не до УРСР, а до СРСР, не дивлячися на те, що, скажемо, „Fusion Nucleare“ є офіційним органом Міжнародного атомного агентства при ООН, в якому Українська РСР є дійсним членом.

Дальшим доказом поневолення та русифікації наукової роботи в УРСР є те, що в українських наукових центрах зовсім задушено дослідження багатьох ділянок, які буйно розвивалися там раніше, а тепер можуть розвиватися тільки в Росії.

У нашому нарисі найпершу увагу ми присвячуємо природописним і технічним наукам, які розвиваються порівняно досить всебічно, але навіть у цій площині вражає брак праць з багатьох ділянок біології, зокрема ж медицини.⁸ Російські видання тут куди чисельніші, краще ілюстровані, високотиражні і часто більш якісні. Надзвичайно бідно представлені на Україні публікації з ділянки металургії кольорових металів. А тим часом за останні роки розгорнулося на Україні видобування деяких важливих кольорових металів, і ця тематика повинна насвітлюватися в республіканських виданнях. Де-що подібний випадок маємо в галузі нафтодобувної та нафтопереробної промисловости, вона розвивалася в 1960—68 роках куди краще, як попередньої декади; видобуток нафти по Україні перевищив у 1966 році 8 мільйонів тонн, а в 1966—70 запроєктовано його збільшити ще на 20-30%. Але на Україні немає ні одного науково-дослідного інституту, що вивчав би проблеми нафтопереробки (див. «Химия и технология топлив и масел», ч. 11, 1967).

У площині філологічних та суспільних наук брак деяких ділянок те яскравіший. Для прикладу згадаємо тут класичну філологію та орієнталістику. У 1958—63 роках помітні були деякі слабкі спроби гальванізувати філологічні студії у Львівському університеті, в якому ще, мабуть, збереглися спеціалісти з античної філології, що вийшли з класичних гімназій та класичних факультетів ще австрійського, а частково і польського періодів (1900—39). Проте невелика кількість нових праць з цієї ділянки появилася уже російською мовою. У вузах східних чи центральних земель антична філологія не існує зовсім. Те ж саме можна сказати про орієнталістику, яка колись процвітала в Харківському та Київському університетах. У 1926—31 роках була дуже активна Всеукраїнська асоціація сходознавців, а її солідний журнал «Східний світ» появлявся товстими томами на 300-450 сторінок кожний (всього вийшло 10 томів). Такі вчені, як П. Ріттер, А. Кримський, А. Ковалівський та ін., стали загально визнаними авторитетами. Після розгрому 1931 року орієнталістика не відродилася на Україні, хоч слабкі спроби її якось відновити відно-

⁸ На Україні відбуваються досить часто різні наукові конференції та з'їзди спеціалістів різних медичних ділянок, всесоюзного, але часто й республіканського діяпазону. Проте збірники праць навіть республіканських з'їздів виходять виключно російською мовою.

товуємо в 1958—61 роках.⁹ Монополію на антично-філологічні та орієнталістичні студії загарбала для себе Росія, в чому легко можна переконатися, переглядаючи видання, наприклад, серії «Литературные памятники» АН СРСР. Нечисленні ж українські сходознавці мусять шукати притулку в установах хіба Ленінграду чи ще Ташкенту або Душанбе, в яких орієнталістиці дозволено якось жити.

Майже не існують на Україні дослідження такої важливої галузі, як філософія. Вистачить сказати, що в 1965—66 році кількість дисертацій (кандидатських та докторських), що захищалися в усій Україні по цій темі, становила 41 (в тому числі тільки 2 докторські), тоді як вузи одного міста Москви дали 190 дисертацій, а РРФСР у цілому 249 дисертацій (див. статтю М. Ф. Овсяннікова та Ю. А. Петрова, «Вопросы философии», ч. 1, 1967).¹⁰

Не можемо тут промовчати факту, що до ділянок науки, які де факто не існують на Україні, треба зарахувати й історичні науки.¹¹ Праці, що появилися друком у 1965—67 роках, так пофальшовані й перекручені, що навіть стає не зрозумілим, як їхні автори могли досягти такого ступеня самонасилювання чи якогось роздвоєння психіки. Треба усвідомити, що «праці» такого характеру та рівня, як, наприклад, офіційна двотомова «Історія Української РСР» [том 1 (1953), том 2 (1958), пізніше двічі передрагована та видана й російською мовою] зовсім не мисленні в історіографії будь-якого західного народу, навіть якби їх автор і був істориком марксистом. Черговим скандалом є горезвісна «Історія міст і сіл України» що в 1967—70 роках вийде у 26 томах (по областях). Ця публікація з історією нічого спільного не має, вистачить згадати, що тисячоліттю до революції присвячено в ній ледве чи 5% змісту, а 95% змісту — це суцільний, зфальшований довідник по советизації України. Коли ми вже говоримо про русифікацію, треба зауважити, що й історичні праці пов'язані на Україні часто російською мовою. Згадати б тут, наприклад, книгу О. М. Короливский, С. М. Рубач, Н. Н. Супруненко: «Победа советской власти на Украине» (Київ, 1967) і ряд подібних, що виходять до 50-річчя революції, себто літературу з тематики «радянського будівництва», яка

⁹ Видано, наприклад, книгу «Рамайна» в перекладі Н. Качевської (Київ, 1959) чи «Антологію літератур Сходу» (Харків, 1961).

¹⁰ На Україні виходять т. зв. міжвідомчі наукові збірники п. з. «Проблеми філософії» (у 1965—67 роках вийшло всього 6 випусків), проте, коли познайомитися з їхнім змістом, то можна бачити, що в них появляються майже виключно статті на тему лєнінської теорії пізнання, формування комуністичної свідомости населення і т. п., які з дійсно філософічною проблематикою не мають нічого спільного.

¹¹ Ці наші зауваги мають подібний характер; аналіза видавничої діяльності сектора суспільних наук повинна стати предметом окремого дослідження кваліфікованих спеціалістів.

ще донедавна була доменою насамперед української видавничої діяльності.

*

У підсумку цього неповного перегляду можемо сказати от що: російськомовні видання, здійснювані на Україні в 1965—67 роках пролізли навіть у такі ділянки, які раніше були все таки обслуговувані літературою, видаваною українською мовою. Маємо тут на увазі насамперед ділянку сільсько-господарських наук, а далі економічно-господарські нариси, філологічні науки та публікації з історії партії й радянського устрою. Технічна і технічно-наукова література українською мовою в УРСР сьогодні фактично не існує!¹² Рідкісні «Записки» Київського чи Львівського університетів профіло технічних наук виходять таким мізерним тиражем, що практично їх ані на Україні, ані за кордоном придбати не можливо; їх немає навіть у більшості великих бібліотек України. У площині природописних наук кількість російських книг, виданих на Україні, щонайменше така сама, як і кількість українських книг, з тією хіба ще різницею, що російські видання як правило солідніші та вищого рівня (хоч ті й другі опрацьовані вченими-українцями). Вражає повна відсутність україномовних видань з ділянки астрономії, космогонії, геофізики, метеорології, геолого-розвідувальної справи. Спрощена статистика видань УРСР за мовою видання, яку подибуємо інколи в радянських статистичних та пропагандивних збірниках, показує викривлену й фальшиво прибільшену долю українських видань. Найкращим прикладом є діяльність таких київських видавництв, як «Здоров'я», чи «Будівельник». Усі солідні позиції цих видавництв — книги, видані російською мовою, українською ж мовою видають брошури циклу «Для тебе сторитель» чи типу «Картофель-второй хлеб».

¹² Тут слід відзначити, що видавництва окремих промислових ділянок зовсім відсутні на Україні, так, наприклад, у Києві немає жадних відповідників до таких московських видавництв, як «Транспорт», «Легкая индустрия», «Энергия», «Стройиздат», «Радиоиздат» і багато інших.

Одним з яскравих прикладів поступу русифікації науки на Україні є нові видання, присвячені т. зв. 50-річчю жовтневої революції. Так, у 1957—60 роках Державне технічне видавництво України видало, тоді до 40-річчя революції, ряд монографій про окремі галузі промисловости України. Усі ці, може, й не дуже точні, але графічно дбайливо оформлені монографії вийшли українською мовою, тиражем 2 000—3 000 примірників. У 1967—68 роках подібна серія монографій появилася і до 50-річчя революції, але зараз уже не у видавництві «Техніка», а у видавництві Держплану УРСР та Українського науково-дослідного інституту науково-технічної інформації і технічно-економічних досліджень (на жаль, така довга його офіційна назва), і всі ці книги видані тільки російською мовою, до того ж малим тиражем (наприклад, книжка про консервну промисловість України вийшла у 800 примірниках).

Такого зразка і діяльність обласних видавництв (там, де вони ще збереглися), наприклад, видавництво «Каменяр» у Львові видає майже виключно примітивні памфлети з циклу «Из опыта колхозов». Проте в сумарній статистиці всі ці памфлети і мізерні брошури підраховуються як «видання українською мовою» і порівнюються з солідними науковими книгами, що видаються на Україні російською мовою. Отже коли в 1965 році видано на Україні 2 998 книг українською мовою і аж 4 253 книг російською мовою, то насправді, не беручи вже до уваги самої чисельної переваги, доля російської книги ще більше ваговита та вирішальна. Співвідношення долі української і російської книг на Україні в 1966 році ще більше погіршилося — воно становить 3 021 українську книгу супроти 4 455 російських (див. «Народне господарство Української РСР у 1966 році», Київ, 1967, стор. 588).

Українські вчені позбавлені можливостей друкувати праці українською мовою ще також тому, що дуже багато з них працює тепер у науково-дослідних та навчальних установах самої Росії, зокрема багато з них є в центральних установах Москви. Більшість радянських наукових журналів подає при прізвищах авторів назви установ, де вони працюють, і тут можна укласти досить точну статистику за авторами та місцем їх праці. У багатьох ділянках кількість учених-українців, що працює поза кордонами УРСР, перевищує кількість учених, що працює на самій Україні. Ми зробили вибірку статистики з одного радянського журналу («Черная металлургия», циклу Известия ВУЗ-ов СССР) за 1967 рік і переконалися, що, наприклад, у Московському інституті сталі та сплавів чи Сибірському металургійному інституті (Новосибірськ) працює стільки ж українців, що й у Дніпропетровському металургійному інституті.

Проте хочемо зазначити, що треба бути обережним у надто швидкому засудженні такого явища. Річ у тому, що центральні науково-дослідні інститути АН СРСР устатковані часто більш модерною та досконалою апаратурою, ніж республіканські. У них також працює ряд дуже видатних учених, концентрованих там з усіх республік СРСР. Центральні інститути краще забезпечені закордонною науковою літературою, їх частіше відвідують закордонні вчені, і з них легше дістати доручення репрезентувати СРСР на міжнародних закордонних наукових конференціях та з'їздах. Таким чином молоді українські науковці, що направлені на працю в центральні російські установи, користуються з цього та набувають потрібних їм знань, і така практика в Москві, Ленінграді чи Новосибірську, хоч і примусова, в остаточному результаті має й позитивні риси. Не можна мати застережень і проти приїзду неукраїнських науковців в українські установи; обмін досвідом завжди корисний, тим більше, що ми помітили в останні роки спроби налагодження такого обміну і з науковцями з Грузії, Вірменії, азійських республік.

Зате треба мати застереження та різко засудити факт, що ряд важливих інститутів та дослідних установ на Україні підлягає не республіканським центрам, а безпосередньо АН СРСР у Москві або центральним міністерствам. Список таких установ і лабораторій охоплює сотні позицій; для прикладу згадаємо Кримську астрофізичну обсерваторію, що підлягає чомусь АН СРСР, дослідний Інститут кіноплівки у Шостці, що є філіялом всесоюзного Інституту кіно-фото-техніки, Інститут техніки зв'язку в Києві, що підлягає безпосередньо міністерству зв'язку в Москві і т. д. Насправді кожний інститут на території УРСР, що у своїй назві має прикметник «український» не є самостійною установою чи установою республіканського підпорядкування, а філіялом якогось всесоюзного інституту. Це явище тим більше диковинне, що українські установи, в тому числі й АН УРСР, не мають ніяких лабораторій чи дослідних закладів поза територією України, хоч такого стану ми б у праві були чекати принаймні у випадку тих інститутів АН УРСР, що дослужилися привілею координувати працю у даній ділянці на території всього СРСР.

Не є предметом нашої аналізи відзначати недоліки чи збитки, яких зазнає українська наука на світовому форумі з причини згаданих угорі явищ та фактів, зокрема ж з причини вищеобговореної видавничої політики в УРСР. Не мусимо нагадувати відомий парадокс, що кожне явище має завжди дві сторони, основне тут те, щоб світла сторона переважала темну. Не виключене, що колосальне зростання продукції наукової літератури на Україні в 1960—67 роках, хай і друківаної російською мовою, спричинилося значною мірою до широкої пропаганди здобутків українських учених в усьому СРСР і в усьому світі, спричинилося багато до зростання престижу української науки. Зрештою, дякуючи теперішній політичній ситуації майже всі відоміші журнали та монографії, видавані в СРСР, перекладають «від дошки до дошки» з російської мови на англійську і частково на німецьку (проте нечисленні німецькі переклади є вимушені; справа в тому, що східнонімецько-радянська умова про культурну співпрацю формально нав'язує Академії наук у Східному Берліні «обов'язок» видавати щорічно окреслену кількість перекладів з російської наукової літератури). Таким чином вони стають приступними світовому ринкові. Цим шляхом світ одержує своєчасну інформацію і про роботу українських учених. Нам теж прекрасно відомо, що деякі народи, взяти б для прикладу поляків чи чехів, вилазять, як то кажуть, зо шкури, щоб публікувати свою наукову літературу також чужими мовами, в тому числі насамперед англійською та російською, і тим самим довести її до відома закордонному світові. Таку політику здійснюють далі такі дві потужні держави, як Японія чи Індія (не згадуємо тут про менші держави), наукова література яких друкується здебільша англійською мовою.

Проте у виладку СРСР видавнича політика такого зра-ка криє в собі значні недоліки і навіть небезпеки для цен-

тральної влади. Велика більшість народів світу, зокрема не дуже великих, а далі й нових держав Азії та Африки надто вразлива на всі вияви «колоніального гніту» і в політиці відсування своєї рідної мови вбачає негайно важке зазіхання агресора чи гнобителя. Москві нічогосінько не допомагають її порожні заяви про «створення» літератури мовою, наприклад, невеликих етнічних груп Сибіру, бо кожна точніша аналіза показує, що цією мовою друкуються лише банальні памфлети про «здобутки жовтня» чи акробатичні з'ясування ролі «допомоги великого російського брата», а всі серйозні видання здійснюються тільки російською мовою, яку згадані етнічні групи начебто «добровільно» вибрали як «другу рідну мову». Так звані нерозрозвинені народи чи держави¹³ відзначаються, як, до речі, кожна людина, що перебуває ще в довкіллі природи і не звихнена вантажем механізованої цивілізації, надзвичайно тонким відчуттям щодо пофарбованої брехні, облуди, комерційного ошуканства. Тимто порівняно нові держави та народи Африки, Азії чи Південної Америки надиво швидко зорієнтувались у завуальованому російському шовінізмі та імперіалізмі. Реакція цих народів на російську інфільтрацію є сюрпризом навіть для Заходу. Складається загальне враження, що в СРСР вони вбачають тільки вигідного союзника в їхній боротьбі чи, швидше, обороні перед інфільтрацією США як конкурента СРСР на світовій арені. Інших сантиментів у цих народів не видно. Дедалі ж докладніше передові кола цих народів вивчатимуть внутрішню політику Москви в СРСР, дедалі більше ставатимуть вони обережними і настороженими. Бо факт, що в СРСР вийшли в 1964 році 62 книжечки тувинською чи 23 книжечки калмицькою мовами, не виправдує факту, що такі старі народи високої культури, як грузини, вірмени чи українці, білоруси та балтійські народи не мають майже зовсім своєї літератури рідною мовою у ділянці фізико-математичних та технічних наук і великої більшості природописних наук. Або як думає радянська влада з'ясувати факт, що кількість українських книг, виданих в УРСР, впала з 4 041 у 1961 році до 2 998 у 1965, а їх тираж впав рівночасно з 85 136 тисяч у 1961 до 77 489 тисяч у 1965 році?¹⁴

¹³ Це досить незручна і, треба сказати, навіть образлива назва (*underdeveloped nation*), придумана англосаксами в першу чергу для нових держав Африки, проте у США та Англії вона навмисне вживається майже до кожної держави поза англосакською орбітою.

¹⁴ «Народне господарство Української РСР в 1965 році» (Київ, 1966, стор. 646-647). До речі, збірники «Народное хозяйство СССР», які в протиवाгу до українських статистичних збірників випускаються вільно за кордон, незначно, але систематично фальшують дані щодо української книги в СРСР. Ці всесоюзні збірники подають, наприклад, що в 1960 році вийшло в УРСР 3 852 українські книги, а в 1964 3 270, тоді як українські статистичні збір-

Інші великі держави правильно вбачають у такій політиці штучні й агресивні заходи Москви для збільшення своїх впливів і на ринку світової продукції наукової літератури. Не дивно, що проти таких заходів накреслюються протизаходи. Одним із таких протизаходів є виєлімінування російської мови з усіх важливіших міжнародних журналів та збірників доповідей усіх важливіших міжнародних конгресів, конференцій, симпозіумів. У 1955—60 роках були ще випадки введення російськомовних резюме в деяких міжнародних журналах, але після лобової атаки російщини в 1960—65 роках наукові кола західного світу дуже охолодилися, і тепер стан настільки змінився, що радянським ученим не лишається нічого іншого, як погодитися, щоб їхні доповіді зачитувалися та друкувалися англійською мовою. Інакше їхні праці не будуть надрукованими взагалі. Відомо, наприклад, що в американському науковому світі тільки якого 1,5% всього числа науковців може якось читати російські праці в оригіналі, і для цього незначного відсотка звичайно ніхто не буде публікувати статей на Заході. У 1965—68 роках російська мова все частіше програвала на міжнародному науковому форумі супроти англійської мови, і якщо поставити проблему в цій площині (себто залишити в науковій літературі тричотири «вибрані» мови),¹⁵ то ні в кого немає жодного сумніву, що англійська мова стане абсолютним переможцем.

Стара приповідка: хто чим воєє, від того й гине — справджується завжди й точно. Політика, яку Москва стосує, наприклад, до української мови, буде застосована іншими великими народами до російської мови. Академіки Міллонціков, Седов чи Келдиш можуть себе потішати явищем, як то жадібно західній світ перекладає російськомовну наукову літературу, проте вони не догледіли того факту, що ці переклади насправді збільшили впливи якраз англомовної літератури. Тепер прекрасно відомо, що багато чужинецьких установ, замість передплачувати радянські журнали, передплачують їхні американські переклади, які принаймні зрозумілі великій більшості працівників цих установ. Корисно було б згаданим академікам (чи взагалі АН СРСР) поцікавитись дещо ближче тим, хто здійснює всі ці переклади, за які фонди та з яких мотивів, тоді б вони, можливо, поставилися більше скептично до «ентузіязму» деяких західніх кіл з радянської наукової продукції. Проте, очевидно, не нам давати поради президії АН СРСР; можливо, вона також одержує інструкції від сторонніх

ники дають цифри 3 844 та 3 261 (тираж 79 060 і відповідно 78 028 тисяч).

¹⁵ Поруч з англійською все ще значне місце в міжнародних журналах посідає французька мова (дякуючи теперішній офіційній політиці Франції) і частково німецька (особливо в випадку, коли журнал видається у Німеччині). Такі ж мови, як еспанська та китайська, як і російська, хоч акцептовані ОН як міжнародні, не закріпилися на міжнародному ринку продукції наукової літератури, і з їх боку не було навіть подібних спроб.

державних та партійних кіл і, просовуючи під прикриттям координування наукової продукції русифікацію республіканських академії наук та інших республіканських науково-дослідчих установ, сама стає жертвою політичних обставин в СРСР і тільки мимохіть діє на шкоду доброго імені російської науки.

Приклади сумної дійсності у видавничій ділянці наукової літератури в УРСР (чи інших неросійських республік) показують дуже ясно всьому світові, якою є «свобода слова» в СРСР. В усьому світі панує сьогодні система вивчати всі явища статистичною методою. Введення в дію математичних обчислювальних машин різноманітних типів в усіх ділянках людської творчості та активності уможливило статистично точно охопити і таку ділянку, як наукова продукція даної країни чи її продукцію наукової літератури. Компютери працюють безперервно, день і ніч, записуючи кожну найменшу статтю в даній галузі науки, кожного її автора, кожну установу, в якій проводиться дослідження, встановлюють рівень чи неповторність статті, її вагу, її об'єм, мову якого вона надрукована, місцевість та країну, в якій вона появилася.¹⁶ І от уже не пропагандисти Москви чи Києва і навіть не окремі «спеціалісти» в радянських публікаціях, а ці ж математичні обчислювальні машини даватимуть відповідь щодо наявності літератури чи видавничої діяльності окремими мовами в СРСР, щодо наявності свободи слова в СРСР. Мова ж компютерів є, як кожна мова цифер, мовою дуже точною, і жадні голі заяви Москви не в стані їй протиставитися. Не виключене навіть, що згадані компютери допоможуть намітити заходи, спрямовані на загальмування провокативного заливу російщини, до того ж заливу глитайського й паразитичного за своєю природою, що просовує на світовому форумі як начебто російську продукцію неросійських вчених і неросійських установ.

¹⁶ Як працюють модерні компютери в ділянці дослідження наукової продукції, свідчить такий характерний приклад: в СРСР від дуже довгого часу і досить послідовно засекречують дані щодо досліджень деяких ділянок техніки (наприклад, пальне для ракет і процеси його горіння, аеродинаміка великих швидкостей, навігаційна електроніка і т. п.), а також дані щодо відповідних дослідних інститутів та лабораторій. Тим часом істотним тут є не те, де власне містяться такі центри, а скільки в них працює людей та якого вони калібру. І от компютери дають точну відповідь на це питання, аналізуючи книги та журнали даного профілю, частоту їх появи, тиражі, персональний склад редколегій тощо. Коли таку аналізу організувати вміло протягом декількох років, стає можливим точно встановити об'єм (кількість) та кваліфікації колективу працівників даної ділянки техніки в СРСР і потенціалні можливості цього колективу.

Роман Роздольський

Борис Левицький

У Чикаго (США) 20 жовтня 1967 помер український учений Роман Роздольський. Народився він 19. VII. 1898 у Львові, в родині відомого українського етнолога та мовознавця Йосипа Роздольського. У великій мірі Роман завдячував своєму батькові три головні прикмети своєї особовости: поперше, глибоку любов до українського народу, науковий підхід до суспільних та світоглядових проблем, і, вкінці, — шляхетну скромність, яка нічого спільного не мала з толерантністю супроти зла або несправедливости.

У гімназії Р. Роздольський приєднався до лівосоціалістичного руху молоді — т. зв. «драгоманівок». Це були таємні самоосвітні, а разом і політичні гуртки молоді, що існували напередодні першої світової війни майже в усіх містах Східної Галичини. В українській історіографії, і на батьківщині, і на еміграції, дуже мало відомо про цей відгинок історії української політичної думки та історії соціалістичного руху. Роман Роздольський написав у газеті «Вперед» (ч. 3—4, 1951, Мюнхен) коротку невіддану статтю-документ під заголовком: «З історії української визвольної боротьби. До історії українського лівосоціалістичного руху в Галичині. Підчасоєнні „драгоманівки” 1916—18 рр.» Це один з важливих і, на жаль, дуже нечисленних документів про історію «драгоманівок». У цьому русі молоді виховалася перша генерація українських політичних діячів, що стояли на позиціях революційного соціалізму. Як на зміну «хлопоманським» і «українофільським» громадам шістдесятих і сімдесятих років минулого століття прийшли «драгоманівки», так само паралельно відбувся процес оновлення українського лівополітичного крила визвольного руху. З «драгоманівок» вийшли кадри тих провідників КПЗУ, що тісно пов'язували боротьбу за соціальне визволення з національним. Власне ці найближчі товариші Романа Роздольського послідовно протистояли розгнужданому російському шовінізмові в тридцятих роках. Цей актив загинув майже всеціло в сталінських казематах (варто пригадати, що сталося це ще перед «ежовщиною»).

Роздольський згадував завжди тих своїх товаришів тепло і з почуттям зобов'язання супроти них. У згаданій статті подані прізвиська деяких з вихованців «драгоманівок» — жертв шовіністично-сталінського розгулу. Список цей не повний і навіть не охоплює всіх визначніших діячів того руху. Роз-

дольський подав за мотто до своєї статті слова Лесі Українки: «Де ви, мої товариші колишні. Розбіглись, немов стежки по лісі».

Треба було Романа знати ближче, щоб зрозуміти, скільки розпачу, розчарувань і скільки любови до своїх товаришів було в серці покійного.

Роздольський замовчував з скромности, що йшлося не лише про товаришів, але й про його учнів. Ще до війни він був одним з головних провідників львівської «драгоманівки». У пізніші роки Роздольський був уже одним з визначних соціологів та знавців марксизму. У різних лівосоціалістичних журналах з'язлялися під псевдонімами статті Роздольського, в яких між іншим також національне питання було предметом ґрунтовної аналізи.

Роздольський студював у Празькому і Віденському університетах. У Відні він здобув ступінь доктора політичних наук і був науковим співробітником Інституту Маркса-Енгельса (теж Відень). У 1934 році повернувся до Львова, де працював до вибуху війни в університеті. Уже в тридцятих роках Роздольський був шанованим у світі науковцем. У 1936 році появилася його праця польською мовою: «Wspólnota gminna w byłej Galicji i jej zanik». Двотомова студія «Stosunki poddańcze w dawnej Galicji» була вже в друкарні, але вибух війни унеможливив появу цієї праці. Щойно пізніше, в 1962 році вийшла ця праця у Варшаві.*

У 1942 році гестапо арештувало Роздольського (його син народився кілька місяців після арешту), і він був в'язнем концентраційних таборів в Авшвіці, Равенсбрюку і Ораніенбурзі.

Після визволення він прибув до Відня і в 1947 році виїхав з дружиною і сином до США. Там мав можливість продовжувати свою наукову працю і це було для Роздольського важливіше, ніж можливості педагогічної праці в університе-

* Київський «Український історичний журнал» (ч. 3, 1968, стор. 27) називає Р. Роздольського «польським істориком», мабуть, тільки тому, що у варшавському журналі «Пржегльонд гісторични» (ч. 1, 1962, стор. 124—127) він опублікував польською мовою статтю п. н. «Нові документи до історії скасування панщини в Галичині в 1848 році». Цитуємо стосовний абзац із статті С. М. Злупка «Соціально-економічні проблеми визвольного руху на західноукраїнських землях (1848 р.)»:

«Найповніше викладені вимоги західноукраїнського селянства в петиції, яку внесли селянські депутати з Галичини на розгляд парламенту 3 вересня 1848. Цей документ, що понад 100 років пролежав у віденському архіві і тільки недавно його виявив польський історик Р. Роздольський, має особливе значення для характеристики соціальних поглядів західноукраїнського селянства в бурхливий 1848 рік».

Як нам відомо, покійний Роман Роздольський запропонував науковим установам УРСР у Києві опублікувати, між іншим, його матеріяли з історії КПЗУ. Однак у Києві цілковито зігнорували його пропозицію.

тах. Тому Роздольський часто приїжджав до Відня, щоб працювати в державному архіві та бібліотеках. Так постала його праця «Die große Steuer- und Agrarreform Josefs II», яка в науковому світі визнається за монументальну студію. Друком вийшла вона у Варшаві в 1961 році. Невдовзі після прибуття до США Роздольський почав працювати над іншою студією — національне питання у Енгельса. Ця, також монументальна праця вийшла друком щойно в 1964 році під заголовком «Friedrich Engels und das Problem der „geschichtlosen Völker“» у кварталному журналі «Archiv für Sozialgeschichte» (Ганновер). В інтересах української науки і політики лежить, щоб ця праця появилася в українському перекладі.

Врешті, одна з останніх праць Роздольського — коментар «Zur Entstehungsgeschichte des Marx'schen „Kapital“», що незабаром виходить друком у Europäische Verlagsanstalt (Франкфурт), увійде теж як поважний вклад українського вченого в міжнародну науку.

Автор цих рядків мав щастя бути багато років у дружніх зв'язках з покійним. В особистих зустрічах і листуванні можна було побачити справжню видатність особистості цього небуденного земляка. З одного боку, він посідав величезне знання й почуття суверенності історика, соціолога й передусім знавця марксизму світової кляси; з другого боку, вражала його скромність, брак якогонебудь зазнайства і так типового для деяких наших обтяжених комплексами інтелігентів розмахування руками і «я-кання». «Не має фахівця, який не вчиться, без огляду на його вік, освіту, і досвід», — це були слова, які часто можна було почути від покійного. Зустрічатися з Роздольським було не так просто, майже єдина можливість — після сніданку відпроваджувати його до державного Архіву у Відні. Ніколи не забудеться, скільки осіб по дорозі вітали його. «Гутен морген, герр доктор», «габе ді ере» і т. д.

Роздольський був скромна, але водночас дуже послідовна людина. Кілька прикладів говорять краще за всякі оповідання. Роздольський був з давніх років заприязнений з відомим публіцистом і фахівцем у справах комунізму Ісааком Дойчером. Під час однієї конференції Дойчер хотів довести на прикладі антисемітських вибриків поліцаїв української національності та на підставі цитат деяких ідеологів українського націоналізму, що весь український рух — по суті «реакційне» явище. Роздольський з обуренням засудив того роду, як він казав, «шовіністичні бздурі» і зірвав з Дойчером особисті зв'язки.

Інший приклад з іншого «терену». У «драгоманівках» було, як Роздольський пише, «на жаль», дуже мало жидів та поляків. Між жидами була дуже маркантна постать Л. Розенберг, переконаний комуніст, а водночас переконаний прихильник національної незалежності Радянської України. Розенберг, відомий у колах КПЗУ під псевдонімом «Чорний», загинув у казематах сталінських органів терору у Львові, в 1940 році. Роздольський згадував про нього часто і болів над

його долею. Під час одних своїх відвідин Польщі (думаю, що це було десь біля 1960 року) він пробував докладніше дізнатися про обставини загибелі свого товариша. До автора цих рядків Роман писав у листі від 30. III. 1965 так:

«... Це дуже складна справа. Треба написати цілу статтю, а в мене немає тепер ані часу, ані енергії. Але між нами: коли я був у Польщі, я мав нагоду говорити з одним дуже давнім „кумпаном”, котрий дав мені дуже докладні відомості, як це все сталося, сказав мені навіть, хто саме підніс слухавку телефону і задзвонив до НКВД, коли Розенберг зайшов до партійного комітету у Львові. Той пан, що дзвонив, живе у Варшаві і є не тільки членом партії, але й професором університету. На наступний день я був запрошений до нього на обід, звичайно, я не пішов з почуття огиди, що прийдеться такій сволочі тиснути руку». (Від автора: запевняю цього професора і різних «цікавських», що його прізвище мені не відоме).

Ще один приклад. Історія з книжкою про національне питання довга і цікава. Перший примірник цієї праці автор цих рядків передав за згодою Роздольського в 1951 році Мілованові Джіласові, тоді відомому керівникові югославських комуністів. Було в пляні видати цю працю спочатку в Югославії. Коли ж цей плян виявився нездійсненим, пробували ми (я та інші приятелі Романа) знайти видавця в Німеччині. Мені вдалося знайти відому особистість у Німеччині, яка хотіла і могла роздобути матеріальні засоби, щоб забезпечити видання. Але Роздольський дізнався про минуле цієї людини, і його відповідь була категорична: «Ні, нацисти і справа національного визволення це дві різні речі, не погоджуюся на таке посередництво».

Справжню принциповість людини можна пізнати не з декларацій, промов і заяв. Роздольський був, мабуть, і не здібний, щоб послуговуватися такого роду інструментаріюмом, але ці прикмети виявляються найточніше в конфронтації людини з щоденними проблемами, у зв'язку з професійною діяльністю, з лояльністю супроти переконань і навколишнього світу. Роздольський був людиною в цьому відношенні гідною наслідування.

Звичайно Роздольський не був експертом для актуальних політичних проблем. Але він пильно цікавився всім тим, що діється на Україні, його товариші на батьківщині інформували його постійно про події. З одного боку, він засуджував великоруський шовінізм компартії Радянського Союзу, він болів над тим, що між ідеями Жовтня і радянською дійсністю постали розрив і суперечності. Але, з другого боку, він рив свято у живучість українського народу. В одному листі він писав до автора цих рядків: «На Україні йде русифікація повною парою... Але я попри це — оптиміст. Не проковтнуть нас, хоч би трісли!» Так писав один з визначних марксистів наших часів, доля не дозволила йому читати документації «Лихо з розуму» та інших матеріалів, які підтвер-

джували, що його віра в народ і його прогнози стосовно розвитку радянського суспільства були правильні.

Роздольський слідував і за актуальною політикою, але з великим «дистансом», і тривожила його лише небезпека нової війни. Але поточні події він сприймав з гумором, а зокрема всякого роду вибрики Микити Хрущова. Після невдалої конференції в Парижі автор цих рядків одержав від Роздольського листа такого змісту: «При нагоді паризької конференції мені весь час ходила по голові пісенька: „Микитиха пішла в танець, / а Микита виїв смалець. / Микито, чи ти то. / Не я, то мій тато”. Текст не дуже підходить: Микита в даному випадку смалецю не виїв. Але пісенька хороша». На всю ширину листа Роздольський написав ноти цієї народної сміховинки. Конфлікт Москви з Пекіном Роздольський вітав з ентузіазмом, як шансу для великої дискусії в комуністичному русі над «сделками» Москви. У розмові раз казав: «Часами був я в розпачі і думав, що багато з того, що радянська російська партійна бюрократія наброїла, буде забуте, зникне з історії, але тепер прийдуть інші часи, кожний злочин буде відомий, за все доведеться відповідати.»

В одному листі до автора Роман писав у грудні 1962: «Китайсько-російський розлам — це, по-моєму, гігантська подія. —

*Acerba fata Romanos (Russos) trahunt,
Scelusque fraternae necis!»*

Роздольський боявся смерті, але не тому, що він не був здібний глянути відважно в очі цієї останньої «конфронтації» людині з дійсністю. В одному листі в 1964 році він писав: «Доживаю віку і спішуся, щоб написати, що ще можна». А плянів було у Роздольського багато. Не будемо тут перераховувати теми, які він хотів опрацювати, але не можна відмовитися бодай від натяку, що ґрунтовні студії державних австрійських архівів були для нього імпульсом для нових і нових праць, які напевно збагатили б нашу історичну науку. Недавно появилася праця Р. Роздольського, яка базується на студіях в Австрійському державному архіві, п. н. «Die serbische Sozialdemokratie und die Stockholmer Konferenz von 1917» («Archiv für Sozialgeschichte», Band VI-VII, Hannover, 1966—1967).

Роздольський є автором численних журнальних статей. У вересні 1967 року він мав брати участь у кількохвіюмі Франкфуртського університету на тему «100 років праці „Капітал”». Його реферат був лише зачитаний, бо недуга не дозволила йому на подорож з США до Німеччини. Матеріали кількохвіюму разом з останньою працею нашого земляка вийдуть невдовзі у франкфуртському видавництві «Europäische Verlagsanstalt».

Глінні останки покійного родина перевезла до Відня, міста, яке він любив і в якому здійснювалися його найкращі наукові проекти. Авторів цих рядків він сказав якось з сумом і задумливо: «Відень — це більше, ніж половина дороги з США на Україну...»

БІБЛІОГРАФІЯ

У цьому редакційному відділі відготовуємо українські видання та україніку, що появляються поза межами Української РСР та Радянського Союзу. Покищо відготовуємо ті видання, що появилися після 1 січня 1966.

Публікації, призначені для бібліографічного опису, просимо надсилати на адресу:

„Súčasnist“ — Bibliography
P. O. Box 15, Postal Station D
Toronto 9, Ont., Canada

Рецензійні екземпляри просимо надати надсилати на адресу нашого видавництва.

Історія

АНТОНОВИЧ, М[ИХАЙЛО]. Історія України. Друге видання. Вінніпег, Канада, накладом УВАН, 1966 [Чотиротомове видання]: 78 + [1] с.; 80 с., 118 с., [2] + 5 до 89 + [3] с., мапа, 17,5 см, фотодрук, тв. окл. (Українська Вільна Академія Наук. Серія: Літопис УВАН, ч. 1).

Тит. стор. також англ. мовою: М. Antonovych. A History of Ukraine. Second edition. Winnipeg, Canada, Published by the Academy, 1966 (Ukrainian Free Academy of Sciences. Series: UVAN Chronicle. No. 1).

фотопередрук вид.: Прага, Видавництво Юрія Тищенка, 1941 (Наукова Бібліотека «ЮТ», чч. 1-4).

Зміст:

Том I. Княжа доба: 1. Вступ. — 2. Початки українського народу. — 3. Повстання і розквіт Київської Держави. — 4. Гегемонія Києва на сході Європи. — 5. Боротьба за гегемонію в східній Європі. — 6. Кінець Галицько-Волинської держави. — 7. Устрій та побут за княжої доби. — Важніша література, с. 74-79.

Том II. Литовсько-руська доба: 1. Віки XIV-XVI в українській національній свідомості. — 2. Початки Литовсько-Руської держави. — 3. Часи могутности. Ольгерд та Витовт. — 4. Межусобиця та остаточне оформлення унії з Польщею. — 5. Занепад Литовсько-Руської держави. — 6. Останні Ягайлоні. — 7. Побут і культура за Литовської доби. — Важніша література, с. 78-80.

Том III. Козаччина та Гетьманщина: 1. Початки Козаччини. — 2. Україна в складі польських земель. — 3. Богдан Хмельницький. — 4. Від Хмельницького до Мазепи. — 5. Україна в XVIII.

столітті. — 6. Устрій та культура епохи. — Важніша література, с. 111-118.

Том IV. Нова доба: 1. Занепад решти української самобутності. — 2. Соціально-економічний розвиток у першій половині XIX. віку. — 3. Кирило-Методіївське Братство. — 4. Економічний та духовий розвиток у другій половині XIX. століття. — 5. Західньо-Українські землі. — 6. Закінчення. — Важніша література, с. 86-89.

З передмовою Президії УВАН до другого видання, т. I, с. 5. Також у т. I, на с. 11 подано мапу «Схематичний огляд української національної території і кордонів УССР», яка не з'являється в першодруку. В кінці книги окремий додаток: Видання УВАН у Канаді, Вінніпег, 1965, 15 + [1] с., фотодрук, англ. мовою.

За державність. Матеріяли до історії війська українського. Збірник XI. Торонто, видає Український Воєнно-Історичний Інститут, 1966. 238 + [2] с. + 32 н. н. с. світлин й ілюстр., 25,3 см.

Тит. стор. також англ. мовою: For Independence. Historical Materials of the Ukrainian Army. Volume XI. Toronto, Ukrainian War Historical Institute, 1966. Редактор М. Садовський. Літературно-мовний редактор К. Туркало. Обкладинка Петра Холодного (старшого). Друкарня в-ва «Гомін України», Торонто.

Зміст: *Й. Мандзенко*. Сірожупанники; Табір полонених українських старшин в Йозефштадті, Австро-Угорщина, с. 5-17. *М. Бутович*. Формування Сірої дивізії у Володимирі-Волинському, с. 18-41. — *Я. Зозуля*. Облога Києва, відступ Української Армії на Волині та організація санітарної служби, с. 42-64. — *І. Колмен Палеолог*. Звільнення Кам'янець-Подільського від большевиків у 1918 р., с. 65-72. — *В. Клодницький*. Моя служба в Українській Галицькій Армії на території Східньої України, с. 73-91. — *В. Задояний*. Московська навала (Матеріяли до історії Таращанського Повітового Коша Запорізької Січі на Київщині), (закінчення), с. 92-111. — *С. Волинець*. Українські Січові Стрільці (В 50-ліття вимаршу на поле бою), с. 112-127. — *С. Єфремів*. Бої 14-15 березня 1939 року на Карпатській Україні, с. 128-164. — *В. Зарицький*. Історія 3-ої легкої батареї 4-го гарматного полку Січових Стрільців, с. 165-171. — *М. Феценко-Чопівський*. Мотовилівка в 1919 році (Жмут спогадів), с. 172-174. — *А. Голуб*. Збройна визвольна боротьба на Херсонщині в запіллю ворога (1917-1919 роки), с. 175-184. — *Л. Гокайло*. Броневиц «Запорожець», с. 185-189. — *І. Розгін*. Лікарська обслуга Богданівського полку, с. 190-191. — *О. Вишнівський*. Притомність духу (Пам'яті Президента У.Н.Р. Андрія Лівичького), с. 192-198. — *В. Кедровський*. Хто спричинив проскурівський погром, с. 199-203. — *П. Ченік*. Партизанський загін ім. 30-го квітня (Спогади учасника подій, що виконував обов'язки лікаря Партизанського загону ім. 30-го квітня), с. 204-205. — *В. Сім'янцив*. У Зимовому поході (продовження), с. 206-227. — *Я. Христинич*. Як я Збруч-річку переходив (Спомин-епізод з 1919 року), с. 228-237. — *І. Варанця*. Світлій пам'яті Головного Отамана Симона Петлюри, с. 237-238. — Помічені помилки, третя с. обл.

(Далі буде)

Упорядкував Іван Лучків

ОГЛЯДИ, НОТАТКИ

„... з переходом на іншу роботу“

Після того, як за кордон надійшли київські газети з датою 26 грудня 1967, — у тому числі зокрема «Радянська Україна», — кожному стало досить ясно, що дні Андрія Д. Скаби на посту секретаря ЦК КП України (тобто на посту генерального адміністратора від ідеологічних питань в Українській РСР) вже таки раховані. Тоді можна було тільки спорити, в якій формі і в яку пору буде офіційно подане до відома звільнення його з цього посту.

«Нове поповнення Академії наук УРСР» — так озаголовила «РУ» від 26. 12. 1967 повідомлення про загальні збори АН УРСР, «які завершили свою роботу 20 грудня й обрали в дійсні члени (академіки АН УРСР) і в члени-кореспонденти АН УРСР» 69 осіб, у тому числі 23 — у дійсні члени, а 46 — у члени-кореспонденти. Серед перших виділялося також прізвище А. Д. Скаби, якого «обрано» в академіки у відділі економіки, історії, філософії та права. З того часу проминули тільки три місяці, як «РУ» від 30 березня 1968 надрукувала «Інформаційне повідомлення про пленум ЦК КПУ», де говорилося: «Пленум увільнив від обов'язків кандидата політбюро ЦК КП України і секретаря ЦК КП України тов. А. Д. Скабу у зв'язку з переходом на іншу роботу». Одночасно повідомлено, що на його місце «пленум обрав» Федора Д. Овчаренка.

Насамперед про Скабу, як про керівного партійного бюрократа.

Він передусім є тим секретарем ЦК КПУ, перед яким остерегає Вячеслав Чорновіл у листі до П. Ю. Шелеста від 22 червня 1966 (див. «Сучасність», ч. 10, 1967, стор. 88) і «якого частина громадськості визнає ініціатором та надхненником репресій щодо української інтелігенції». І цього ствердження, мабуть, вистачає, щоб накреслити його політичний «профіль».

Але зацікавмося ним дещо докладніше, при чому користуватимемося даними з «Української радянської енциклопедії» («УРЕ», том 13, стор. 195). Народжений 1905 року; двадцятирічним закінчив Полтавський педагогічний технікум (тобто вчительську семінарію) і вчителював п'ять років на Полтавщині (тобто в період т. зв. «українізації»); у чергових п'ятьох роках студіював у Харківському університеті на історичному факультеті, який закінчив у 1934 році, і в 1935-40 рр. був викладачем Харківського педагогічного інституту та Харківського університету, де одночасно навчався в аспірантурі, захистивши дисертацію на кандидата історичних наук. Лише в 1940 році він вступив у партію, що дало йому можливість стати доцентом та завідувачем катедри нової історії у Львівському державному університеті (1940-41). Після закінчення другої світової

війни був директором Центрального державного архіву в Харкові, опісля — редактором обласної газети «Соціалістична Харківщина» (1949-51), і на цьому посту він виявив себе послідовним сталінським догматиком, що визначило його найкращим кандидатом на посаду секретаря Харківського обласного партійного комітету для сукупности питань з ідеології (1951-59). При цьому треба брати до уваги факт, що 1951 рік належав до періоду післявоєнного розгуку сталінського терору, або іншими словами, Скаба якнайкраще надавався для того, щоб в обласному масштабі давати «ідеологічну підбудову» для «культу особи Сталіна». На цьому посту він залишився і після «антисталінського» XX з'їзду КПРС. Після кількомісячної гастролі в 1959 році на посаді міністра вищої та середньої спеціальної освіти УРСР він був «обраний» на жовтневому пленумі ЦК КПУ (1959) кандидатом у члени президії і секретарем ЦК КПУ. Ця кар'єра закінчилася 29 березня 1968.

У вищесказаному є вже також мова про кар'єру Скаби в науковій ділянці. Треба обов'язково додати, що в 17 томі «УРЕ», в розділі «Наука і наукові установи» (стор. 424—523), він взагалі не фігурує між діячами науки, бо там для нього справді місця не було й немає. Він — типовий партійний політбюрократ «республіканського» масштабу, звичайний собі апаратник — «держиморда», один з числа «підніжків Москви», цинік у російській Україні. Саме таким Скаба зарепрезентував себе у звіті делегації Комуністичної партії Канади, яка в квітні 1967 «на запрошення КПУ» (як тоді повідомляла українськомовна радянська преса) подорожувала по Україні, про що докладніше сказано в статті Антона В. Івахнюка в лютневому числі нашого журналу.

Не буде помилкою, коли скажемо, що кандидатури на дійсних членів та членів-кореспондентів АН УРСР аж ніяк не вирішуються на форумі загальних зборів академії наук (там тільки формально проводяться «вибори»), а пропонуються та обговорюються вони в апараті ЦК КПУ — в секретаріаті цього ЦК, насамперед у тих його відділах, якими досі керував Скаба. Отож виходило б, що або він сам висунув себе «в академіки», або таку пропозицію подали його підручні, зокрема Юрій Ю. Кондуфор, завідувач відділу ЦК КПУ в справах культури та науки. Приймім останню можливість: це означало б, що Скаба став тільки свого роду «козлом відпущення» за розгул російського великодержавного шовінізму на Україні. При цьому не виключено, що саме в цьому напрямі робився тиск з боку української наукової та культурної інтелігенції, а, може, навіть з боку деяких членів політбюро ЦК КПУ. Докладніше аналізувати ці можливості означало б загубитися в нетрях спекуляцій та різного роду припущень.

Можна тільки сказати, що з часу т. зв. червеневого пленуму ЦК КПРС (1963), на якому «дебатовалися» ідеологічні питання, вся діяльність Скаби на Україні була диктована комплексами «провини» супроти російського «старшого брата» та меншевартості. Нагадаємо, що на цьому пленумі Скаба у своєму виступі «піддав суворій критиці» підручник «Історії СРСР» для 9 класи середньої школи, в якому «непомірно багато місця відводиться життєписам царів, князів та полководців»; подавши заголовки деяких розділів і назвавши їх «царськими розділами», він ствердив, що «такий виклад матеріалу не підводить учнів до висновку про вирішальну роль мас в історії», і поставив вимогу, щоб «радянські

історики... нарешті створили справжній марксистський підручник, який би яскраво висвітлював історію». При цій нагоді нагадаємо також, що Скаба напав тоді на Івана Драча, Миколу Вінграновського та Ліну Костенко за те, що «деякі їхні твори... охоче були передруковані українським націоналістичним охвістям за кордоном» («Радянська Україна», 20. 6. 1963). Цього Скабового виступу ніколи не забули ні російсько-більшовицькі імперіялісти в Москві, ні їхні «підніжки з малоросійської колегії» в Києві. Вже згадуваний Кондуфор і львівський обласний адміністратор від ідеологічних питань Валерій Ю. Маланчук почали приховану підричну акцію, повну найрізноманітніших інтриг, проти свого шефа в ЦК. Кульмінаційним пунктом інтриганства з боку Маланчука була його горезвісна стаття в московській газеті «Правда» в грудні 1966. Хоч ця стаття формально спрямована проти «живих націоналістичних пережитків» серед «деяких кіл» у західноукраїнських областях, її вістрія було скероване фактично проти Скаби, як відповідального головнокомандувача на ідеологічному фронті в УРСР, в тому числі зокрема також у згаданих областях.

Усі дані говорять про те, що і Кондуфор, і Маланчук прагнули посісти пост Скаби, при чому вони вважали, що для досягнення цієї мети всі засоби дозволені. До речі, такі інтриги є закономірним явищем у кожній тоталістській системі. Із згаданим уже «комплексом провини та меншвартости» Скаба намагався на практиці заперечити свій виступ на червневому пленумі ЦК КПРС в 1963 році. До цього всього треба ще додати факт, що ні на XXII з'їзді КПРС (1961), ні на XXIII (1966) його не «обрано» в склад найвищого партійного гremiumу — ні членом ЦК КПРС, ні кандидатом на такого члена, ні навіть членом ревізій-

ної комісії. Ось у цих усіх фактах треба, мабуть, шукати причину його беззастережного вислужництва Москві і підлабузництва російським великодержавним шовіністам на Україні, в наслідок чого частина громадськості в Українській РСР цілком слушно «визнала його ініціатором та надхненником репресій щодо української інтелігенції».

Не входячи в окремі деталі всієї афери навколо Скаби, можна сміливо твердити, що він дістав тепер «копняка», щоб з дотеперішнього посту «полетіти вгору» по драбині «наукової кар'єри», тим більше, що після несподіваної смерті Кузьми Дубини в минулому році опорожнилися посади директора інституту історії АН УРСР і головного редактора «Українського історичного журналу». Як повідомила газета «Літературна Україна» від 2 квітня 1968, Скаба вже став директором Інституту історії, а в квітневому числі «УІЖ» напевно фігуруватиме його прізвище як головного редактора. Однак не думаємо, що Скаба буде гіршим «науковцем», ніж ним був Дубина: йому, як і Дубині, «присвоять» титул доктора історичних наук «на підставі ряду опублікованих статей» і найменують «професором». До того, він може бути «обраний» також і секретарем парткому в Академії наук, щоб у той спосіб далі продовжувати контроль над усією її діяльністю і звітувати про це своєму наслідникові — федорові Овчаренкові безпосередньо або за посередництвом свого колишнього підручного Кондуфора.

Але не тільки республіканський бос від ідеології дістав «копняка вгору», такого ж «копняка» дістав і львівський обласний бонза Маланчук. Згідно з інформацією «Радянської України» від 26 січня 1968 він опинився тепер на посту заступника міністра вищої та середньої спеціальної освіти і в та-

кому характері «відкривав республіканську нараду деканів історичних факультетів і завідувачів кафедр історичних наук університетів та педагогічних інститутів Української РСР». Маланчук є доктором історичних наук і в 17 томі «УРЕ», в розділі «Наука і наукові установи», фігурує як діяч науки.

Дехто може зауважити, що у випадку Маланчука аж ніяк не вільно говорити про «копняк», мовляв, віцеміністер в уряді таки вищий політичний пост, ніж провінційний секретар обкому партії від ідеологічних питань. Так, до речі, справа мається в нормальних державних системах і в нормальних суспільствах. У більшовицькій тоталістській системі такі нормальності недоречні: у партійній номенклатурі секретарі обкомів передують не тільки перед «заступниками міністрів», але й перед «самими» міністрами. Щоб не бути голословним, пошлемося, наприклад, на київський офіціоз «Радянська Україна» («орган центрального комітету Комуністичної партії України, верхньої ради і ради міністрів Української РСР») від 16 березня 1968, де в реєстрі «президії зборів», які відбулися в Києві «на честь радянсько-болгарської дружби», завідувач відділу, ЦК КПУ Пересащенко і секретар Київського обкому Валентина Дмитрук (до речі, обласний адміністратор від ідеологічних питань) передують перед міністрами Вабійчуком, Білоколом, Сінченком, Шупником та іншими. А, може, це тільки публіцистична галлянтна чемність супроти жінки? Ні. Більшовицька партійна номенклатура суворіша, ніж середньовічна еспанська придворна етикета.

*

Кого назначили наслідником Скаби та Маланчука?

Федір Овчаренко досі очолював республіканське атеїстське

товариство «Знання». За професією він видатний науковець у ділянці неорганічної (колоїдної) хемії; з 1960 року — голова відділу хемічних та геологічних наук Академії наук УРСР; з 1961 року — дійсний член АН УРСР.

Із стажем члена комсомолу він у 1939 році став членом компартії (КПРС), тобто в час, коли він був викладачем Київського ветеринарного інституту. Усю другу світову війну він перебув у рядах радянської армії. Офіційні джерела не подають, на жаль, які партійні функції він виконував до 1956 року. В біографічних даних про нього в «УРЕ» (том 10, стор. 253) і в «Радянській Україні» (30 березня 1968) говориться, що в 1956—58 рр. він був завідувачем відділу науки та культури ЦК КПУ, тобто в період т. зв. «відлиги» після XX з'їзду КПРС. З цього факту деякі емігрантські газети на основі з'ясування пресово-інформаційного бюлетеня «Смолоскип» роблять висновок, що призначення Ф. Овчаренка на місце Скаби ніби означає... пом'якшення курсу російщення України. При цьому такі «з'ясувачі», «інформатори» та «коментатори» цілковито ігнорують зміст постанови пленуму ЦК КПУ від 29 березня цього року і зміст постанови всесоюзного пленуму ЦК КПРС від 11 квітня. Обидві постанови в цілому спрямовані на загострення боротьби на т. зв. «ідеологічному фронті».

На XXIII з'їзді КПУ (1966) Овчаренка «обрано» кандидатом на члена ЦК КПУ. Впадає в очі, що на цьогорічному березневому пленумі його не підвищено до «ранги» звичайного члена, хоч на цьому ж пленумі його покликали на пост секретаря й «обрано» кандидатом полібюра ЦК КПУ. Виходило б, що в режисурі пленуму щось не дописало. Нормою треба вважати, що на місце вибулих з

ЦК членів (звичайно в наслідок смерті) «обирано» когось з кандидатів і це офіційно проголошувалося в пресі. Так сталося, наприклад, з теперішніми членом політбюро О. Титаренком та кандидатом політбюро Г. Ващенком, які на XXII з'їзді КПУ (1961) були «обрані» кандидатами на членів ЦК КПУ і яких січневий пленум ЦК з 1965 року «перевів з кандидатів у члени» («Радянська Україна» від 9 січня 1965). У період від XXIII з'їзду КПУ (15. — 18. 1. 1966) померли, між іншими, такі члени ЦК КПУ: С. Ковпак, В. Комяхов, П. Тичина. Одним з перших на їх місце повинен би бути «обраний» Овчаренко. А так він залишається, так би мовити, подвійним кандидатом — центрально-комітетським і політбюрократичним.

Хто успадкував пост Маланчука у Львові?

Обласна партійна конференція, яка відбулася 6 лютого 1968, «переобрала» дотеперішніх секретарів обкому на чолі з першим секретарем Василем Куцезолом, за винятком Маланчука. У реєстрі секретарів з'явилася нова партійна персона — А. З. Падалка, в якому можна було припускати Маланчукового наслідника («Робітнича газета» від 7 лютого). Однак журнал «Жовтень» (ч. 3, 1968, стор. 159) розшифрував загадку: обласним «командувачем на ідеологічному фронті» став В. П. Чугайов, «який взяв участь у звітно-виборних зборах Львівської організації Спілки письменників України» і «виступив перед письменниками з промовою».

Прізвище Чугайова вперше з'явилося в підрадянській пресі у зв'язку з обласною партконференцією у Львові, в січні 1963, коли за «волюнтаристськими та суб'єктивістськими» планами Хрушова партійні обкоми були поділені за «територіально-виробничим принципом» на про-

мислові й сільсько-господарські. Тоді секретарем від ідеологічних питань у Львівському сільсько-господарському обкомі був «обраний» Чугайов («РУ», 13. 1. 1963); коли ж у грудні 1964 після відставки Нікіти повернено до «територіального принципу», Чугайов став секретарем для питань сільського господарства в об'єднаному обласному партійному комітеті, і на цей пост його «переобрано» в 1966 році. Здається, що його можна назвати «агрономом від ідеології»; у тоталістських режимах такі «агрономи» вже бували — наприклад, Вальтер Дарре та Гайнріх Гімлер у нацистській Німеччині.

Чому, присвячуємо так багато уваги більшовицьким персонажам на арені «ідеологічних питань», зокрема на обласній арені того роду?

Із загостренням курсу на ідеологічному фронті у зв'язку з останніми постановами пленумів ЦК КПУ та ЦК КПРС треба українській публіцистиці на чужині таки пильно стежити не тільки за змістом та фактами цього загострення та закаменілої непоступливості, але також і за персонажами, які в областях «командуватимуть» боротьбою на ідеологічному фронті й дбатимуть про те, щоб партійні організації «давали рішучу відсіч проявам буржуазної ідеології» і «гостро реагували на різного роду нездорові розмови, провокаційні чутки» (Постанова пленуму ЦК КПУ — «РУ», 2. 4. 1968).

*

Повернімося ще кількома словами до Скаби. На посту директора Інституту історії АН УРСР він може тепер подбати про те, «щоб радянські історики... на решті створили справжній марксистський підручник, який би яскраво висвітлював історію» — так, як він формулював це в Москві, в червні 1963. Зокрема

це завдання стоїть перед істориками в Українській РСР, які із справжніх марксистських позицій могли б вичистити «Авгієву стайню» в українській історіографії від російського великодержавного шовіністичного інтерпретування історії України і від спотворень її російським імперіалістським — царським чи

більшовицьким — мисленням. Першим кроком могло б бути передрукування «Історії України», підручника українського історика-марксиста Матвія Яворського, який «став жертвою необґрунтованих наклепів у період культу особи Сталіна».

В. П. Стахів

Невдале новаторство „Радянської освіти»,

Київська газета «Радянська освіта» — газета без претенсій. Принаймні таке враження вона робить на читача. Це — орган станової профспілки й міністерства освіти, тому коло його читачів обмежене. До того ж, «Радянська освіта» не прикрашена ні одним орденем. Але хоч вона й безпретенсійна, в «Радянській освіті» час від часу можна знайти цікаву вістку, нарис, статтю. Як приклад хочеться згадати статтю Дмитра Прилюка, декана журналістичного факультету Київського університету про стан цієї столичної школи журналістів. Стаття появилася з нагоди дня преси (травень, 1967) і була відсвіжуюче відмінна від стандартних статей з цієї ж нагоди в орденоносних органах.

Але в журналістичній рутині «Радянська освіта» виявилася зовсім сучасною, а в радянських умовах — новатором. Минулого року відділ інформації в редакції «Радянської освіти» (перший в усьому Радянському Союзі) завів друковані відповіді авторам, що їх матеріяли редакція не містила. Редакції газет та журналів у Сполучених Штатах Америки і в Канаді вже роками користуються цією методою. «Ріджештен сліпс» (листи-відмови) добре відомі нештатним дописувачам — «фріленсерам»

(або «вільним списам», як їх називає Богдан Рубчак).

Лист-відмова «Радянської освіти» був надрукований на аркуші з логотипом газети, адресою редакції і був такого змісту:

«Шановн- тов. —————

«Дякуємо за увагу до нашої газети.

«На жаль, останньою Вашою інформацією скористатися не змогли. Втім, виявляючи інтерес до повідомлень з місць, вітатимемо одержання від Вас нових інформаційних матеріалів про цікаві новини й визначні події освітянського життя, що можуть становити громадський інтерес.

«Пишіть нам.

«З повагою

«Зав. відділом інформації»

Таку новину можна б уважати зразком «наукової організації праці», про що так багато пишуть радянські газети й журнали. Але «Радянській освіті» не поталанило.

Лист-відмова «Радянської освіти» попав під око редакторів місячника «Журналіст» (а може, якийсь незадоволений дописувач послав його туди?).

«Журналіст» — орган усіх радянських журналістів, в тому числі й українських, бо на Україні, де виходить більше газет

і журналів, ніж не в одній країні світу, окремого видання для журналістів немає. Його видає газета «Правда» і Спілка журналістів СРСР у Москві, «мовою міжнародного спілкування».

У жовтневому числі «Журналіста» за 1967 рік появилася відбитка листа-відмови «Радянської освіти» з такою реплікою (переклад з російської):

«Дякую і до побачення.

«Працівників газети „Радянська освіта” (Київ) можна поздоровити. Їм вдалося кардинальним способом спростити проблемному листуванню з читачем (чому читачем? — Р. Л. Х.). Віднині кожний автор цієї газети у відповідь на свій лист одержує друкований блянк, на якому написано таке (див. фотознятку).

«Радимо працівникам газети „Радянська освіта” запатентувати свій винахід. У ділянці „наукова організація бюрократизму”».

От так старші товариші-журналісти покпили собі з задуму безпретенсійних киян у 115 тисячах примірників «Журналіста».

Але чи київські редактори махнули на це рукою і продовжували заощаджувати гроші на листуванні з дописувачами? Чи, може, пробували довести, що власне те, що пропонують «то-

вариші» з Москви — укладання оригінальних листів і переписування їх на друкарській машинці — коштовніше і належить до ділянки «наукова організація бюрократизма»? О, ні! Чейже не можна вчити столичних знавців, як організувати роботу в редакції. Тому в грудневому числі «Журналіста» за 1967 рік в рубриці «Журналісту отвечают» появилася така заява:

«Редакція газети „Радянська освіта” обговорила репліку „Дякую і до побачення”, опубліковану в ч. 10 „Журналіста”. Головний редактор газети С. Заволока пише: „Критику уважаємо справедливою. Справді, відділ інформації в цьому році не раз користувався видрукowanymi типографічним способом стандартними відповідями. Редаколегія засудила таке „нововведення” відділу інформації і вимагала від усіх працівників редакції уважнішого ставлення до авторських матеріалів і листів».

На цьому закінчився задум безпретенсійної «Радянської освіти». Це повинне служити пригадкою для редакторів у Києві, хоч вони і без того мають це знати: коли треба буде якихось нововведень, то цим займуться «товариші» в Москві. Дяку і до побачення.

Р. Л. Хом'як

Зміст

ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО

- 5 *Оксана Сенатович*. Травень на вильоті.
- 9 *Дені Дідро*. Жак фаталіст і його пан.
- 27 *Катерина Горбач*. За транспарантами щастя.
- 31 *Юрій Тарнавський*. Без Іспанії.
- 41 *Хуан Рамон Хіменес*. Плятеро і я.

ДОКУМЕНТАЦІЯ І ПУБЛІКАЦІЇ

- 55 Лист радянських баптистів до У-Тана.
- 75 *Валентин Мороз*. Репортаж із заповідника імени Берії.

НА АКТУАЛЬНІ ТЕМИ

- 85 *І. М. Г.* Екуменічно-наукова зустріч у Ленінграді.
- 98 *Степан Ю. Процюк*. Продукція української наукової літератури в УРСР.

СИЛЮЕТИ

- 114 *Борис Левицький*. Роман Роздольський.

119 БІБЛІОГРАФІЯ

ОГЛЯДИ, НОТАТКИ

- 121 «...з переходом на іншу роботу» (*В. П. Стахів*).
- 126 Недавнє новаторство «Радянської освіти» (*Р. Л. Хомяк*).

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ

Просимо всіх наших вельмишановних передплатників і кольпортерів, які висилають чеки прямо на нашу адресу, виготовляти їх обов'язково на *Ukrainische Gesellschaft für Auslandsstudien e. V.*

Виготовлені чеки на «Сучасність» чи на окремі призвища працівників нашого вид-ва утруднюють і деколи унеможливають їхню реалізацію.

Адреси наших представників

Австралія: „Library & Book Supply“
16 a Prospect Street
Glenroy, W. 9, Vic.

Аргентина: Cooperativa de Credito
„Renacimiento“
(para „Suchasnist“)
Maza 144
Buenos Aires

**Велико-
британія:** S. Wasylo
52, Johnson Road
Lenton, Nottingham

Канада: I. Eliashevsky
118 Medland St.
Toronto 9, Ont.

США: G. Lopatynski
875 West End Ave.
Apt. 14 B
New York, N. Y. 10025

Франція: M. Soroczak
Citè Pierre Courant
Bel-Horizon
St. Etienne, Loire

Швайцарія: Dr. R. Prokop
Bachtelstr. 23
8400 Winterthur

Швеція: Kyrylo Harbar
Box 62
Huddinge

Передплати з усіх інших країн
просимо надсилати безпосередньо
на адресу видавництва.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ на місячник «СУЧАСНІСТЬ»

одно число: річно:

Австралія	0,70	7.—	дол.
Австрія	20,—	200,—	шил.
Англія	0:6:0	3:0:0	фун.
Аргентина	40,—	400,—	пез.
Бельгія	40,—	400,—	бфр.
Бразилія	80,—	800,—	круз.
Венесуеля	3,—	30,—	бол.
Голляндія	3,—	30,—	гул.
Канада	1,—	10,—	дол.
Німеччина	3,—	30,—	нм.
США	1,—	10,—	дол.
Франція	3,80	38,—	ффр.
Швайцарія	3,20	32,—	шфр.
Швеція	4,—	40,—	кор.

Адреси для вplat:

Ukrainische Gesellschaft
für Auslandsstudien e. V.

8 München 2, Karlsplatz 8/III

Bankkonto: Deutsche Bank A. G.
8 München 2, Lenbachplatz
Kto Nr.: 22/20457

Postscheckkonto: PSchA München
Kto Nr.: 22278

Додаткові кошти переслання нашого журналу летунською поштою до
Канади і США становлять 6,5 дол. річно.

Нова книга видавництва ПРОЛОГ!
Вийшла з друку
АНТОЛОГІЯ МОЛОДОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ П. Н.

**ШІСТДЕСЯТ ПОЕТІВ
ШІСТДЕСЯТИХ РОКІВ**

Упорядкування, вступна стаття і довідки
Богдана Кравцева

У книзі — також біографічні дані та короткі творчі силюети окремих поетів. Видання має XXIV + 300 сторінок.

Ціна: в м'якій оправі — 3,50 дол., в твердій оправі — 5,— дол., або відповідна сума в перерахунку на іншу валюту.

Замовлення просимо адресувати до:

„Prolog”, Assn. Inc.
875 West End Ave. Apt. 14 B
New York, N. Y. 10025 — U. S. A.

або до видавництва журналу «Сучасність».

Дослідно-видавничче об'єднання ПРОЛОГ у Нью-Йорку
опублікувало в серії

«Суспільно-політична бібліотека» — ч. 19
гостро публіцистичну працю, перше видання якої появилася
в 1919 році в Саратові:

Сергій Мазлах і Василь Шахрай

ДО ХВИЛІ

Що діється на Україні і з Україною

Вступне слово Івана Майстренка.

На зміст цієї книги складаються такі розділи: Pro domo — Війна і революція — Дві доби революції — Росія й Україна на тлі світових подій — Стратегічний плян відродження єдиної і неділимої Росії — Скоропадський і Денікін — Директорія — Тимчасовий робітничо-селянський уряд України — Окупанти — Тенденція українського руху: самостійна Україна — Революція в Австрії. Галичина — Чи можлива незалежна від Росії Україна? — Як пишуть історію — Український національний рух на тлі сучасного капіталістично-імперіялістичного господарства — Єдність чи самостійність? Дві політики — Союз пролетаріату з дрібною буржуазією проти світового імперіялізму — Столипінщина — Українська комуністична партія (більшовиків) — Ми «націоналісти». Ми «шовіністи» — Запитання тов. Ленінові.

Книжка має 304 стор. Ціна — 3 дол., або відповідна сума в перерахунку на іншу валюту.

З замовленнями звертатися до видавництв «Пролог» та «Сучасність».

Адреса вид-ва ПРОЛОГ: Prolog Ass'n. Inc.
875 West End Ave.
New York, N. Y. 10025, U.S.A.